Improvisaties uit een rusteloze geest.
Over leven en dood, over religie en relaties.
Drentse wortels zijn nooit ver weg en komen in hedendaagse vorm tevoorschijn. Schurend, knarsend, bijtend, heftig en zachtmoedig.

Martin G. Koster *(oprichter van **Roet** en aanjager van Drentse literatuur)*: Stout is het best in zijn korte verhalen. De ziel kent geen rust.

Ter Verpoozing
ISBN: 978-90-73064-52-2

Impromptu

Was sich liebt das neckt sich

Gerard Stout

Impromptu

verhalen in Drenthe

Gerard Stout

Impromptu

Moeder aarde (novelle, 1997)
Vertaling in veelvoud (novelle, 1998)
Herinnering in zilverzout (roman, 1998)
Zambia, mu si ali fo (Afrikaanse herinneringen, 1999)
Het witte doek (novelle, 2000)
Toeristenstad (verhalen, 2000)
Het bont palet (schilderwerk, 2000)
Bon dia dushi (2001) (roman)
Kan niet ligt op het kerkhof (coaching, 2005)
Leven na de dood (wetenschap, 2005)
Wrak vee (verhalen, 2005)
Parus major (fotoboek, 2006)
Talpa talpa (fotoboek, 2006)
Plek van bestemming (novelle, 2010)
Vaste verkering (relatietips, 2010)
Visrokerij (perspectiefwisselingen, 2010)
Anno Ludwig (roman, autobiografie, 2010)
Wending / Grijs (novelle, 2012)
Kienhout / Skazki (verhalen, 2012)
Ik was op een begrafenis (novelle, 2013)
Apport Kasper, apport (thriller, 2013)
Dialoog met Willem Haandrikman (schrijfinstructie, 2013)
Drents eigen kost (fotokookboek, 2013)
Aan de slag (didactiek, 2013)
Veenmoord (detective, 2013)
Onlanden (verhalen, 2013)
Waarom moet ik dit lezen? (schrijfinstructie, 2014)
Otingerzand (roman, 2014)
Donkerrood (novelle, 1992-2014)
Seks in een tijd van technologische reproductie (2014)
(Vertaling van toneelstuk van Carl Djerassi)
De verering van Maria (toneel, 2014)
(Vervolg Drentse bibliografie pagina 112)
De grote verzoening (onthulling, 2014)
Van blauwzwart naar lichtbruin (toneeldialoog, 2014)

Impromptu

verhalen

Gerard Stout

Ter Verpoozing

Grote Culturele Prijs van Drenthe 2014

Uitgeverij Ter Verpoozing, Peize
ISBN: 978-90-73064-52-2
NUR: 303

© Gerard Stout
Bij de uitreiking van de Grote Culturele Prijs 2014 in Assen.
Omslag en vormgeving: Gerard Stout

Contact: gerardstout@kpnmail.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm, digitale bestanden of op welke wijze dan ook zonder schriftelijke toestemming van de auteur.
U kunt een enkele verschrijving ontmoeten.

Inhoud

Rütlischwur	7
Impromptu	17
Dream on	26
Lieber Tee	41
Blowball	56
Alexandra Filatov	66
Gehakkelde aurelia	73
Drents	
De steunzolen van mien va	93
Droesjba	95
In Paradisum (zeuvende dag)	98
Grote Culturele Prijs van Drenthe	107

prijs de dag

Rütlischwur

‘Alles wat je wilde, heb je altijd zonder mij gedaan. En nu wil je dat ik help?!’

Karen Kolmer legde het breiwerk naast zich op de bank. Haar donkere ogen kenden maar één boodschap – lazer op – maar ze hield zich in. Meer dan veertig jaar had ze zich ingehouden en de laatste jaren konden er ook nog wel bij. Het was helder dat de tegenslag van de laatste tijd de voorspoed van een rijk huwelijksleven aan het verduisteren was. Het verleden raakte uit haar gezichtsveld. De toekomst leek haar steeds meer met lege ogen aan te kijken, en niet alleen als haar oogopslag die van Wander ontmoette.

Karen Kolmer rechtte haar rug en maakte aanstalten van de tweezits op te staan. Ze hoorde wat ze zei – met haar moeders’ snibbige stem. Karen Kolmer hoorde wat ze niet wilde zeggen.

‘Wat heb je nu weer?’

Wander hield een plastic tas van de Gamma in zijn hand en strekte zijn arm. Hij leek de woorden niet te kunnen vinden. Uit zijn afgezakte mond – de bek op half zeven, zoals dat in de buurtschap heette – kwam geen woord meer naar buiten. Al wezen Wanders mondhoeken geen half zeven, maar eerder twintig over acht; als de punt van de neus het draaipunt van de grote en kleine wijzers zou zijn.

‘Naar de spreekkamer,’ zei Karen, ‘naar de spreekkamer.’

Karen Kolmer was vijfendertig jaar huisarts geweest met praktijk aan huis. Aan de zijkant van het herenhuis was een kleine wachtkamer, een kamertje met loket voor de assistente en de spreekkamer op de hoek van het pand. Ze had in haar werkzaam leven vanachter de vitrage iedereen zien komen en weer gaan.

Ook de dokters-assistente was met pensioen. Elseliena had een andere huisarts genomen om de laatste jaren in gezondheid af te leggen, voorzover een huisarts enige invloed heeft op het welbevinden van patiënten. Elseliena was – toen het nodig was – door een vreemde geholpen.

Wander had voor zijn reguliere ongemakken ook een andere huisarts – met de dokter in bed was voorbehouden aan tv-sterren, vond hij. Maar toen was hij nog in zijn betere jaren. Met Karen in de buurt had hij, zuinige opportunist als hij was, telkens gekozen voor de verzekering met de laagste premie en het grootste eigen risico. Zijn huwelijk was immers de meest veilige plek.

Karen had hem op cruciale momenten nooit in de steek gelaten, niet als het zijn welbevinden en huiselijk geluk aanging en niet als het zijn gezondheid betrof. Ze woonden niet voor niets aan de Eendrachtstraat.

Maar Wander Kolmer lijkt langzaamaan te vergeten dat hij – nu het erop aankomt – niet bij Karen terecht kan voor zijn kwaal, uitgezonderd onbenulligheden als hoofdpijn of blaasontsteking. Zijn echtgenote wil geen dokter zijn nu het een kwestie is van leven en dood. Zij niet. Dokter Karen Kolmer geeft niet thuis.

Karen kende de verschijnselen van Alzheimer maar al te goed. Ze was arts geworden om jonge mensen te genezen en baby's de wereld in te helpen. Naïef als ze was geweest. Ze was er vooral voor senioren met PHPD – pijntje hier, pijntje daar – en voor begeleiding van aftakeling in alle kleuren en smaken. Kanker in soorten en maten, tia's, hart, lever, nieren, prostaat en dementie vormden de laatste jaren de serieuze 20% van haar praktijk. Het overige deel – de 80% – was sociaal psychologische hulpverlening bij echtelijke ruzies, drank- en drugsverslaving en opspelende trauma's van een mislukte jeugd. In het dossier typte Karen bij de laatste categorie een grote A in een keuzevakje. Wie haar vroeg kreeg als verklaring Anders dan somatisch, maar zelf sprak ze van Aanstellerij.

De verwende maatschappij had haar leren zwijgen over onbenul in de gezondheidszorg. En als haar ergernis de kop op stak, zei ze tegen zichzelf: "Karen. Had je maar naar Afrika moeten gaan. Zeur niet."

Karen Kolmer had haar praktijk goed verkocht, toen dat nog kon en met Wander een rondreis gemaakt van Oeganda naar Kenya en Zimbabwe. Drie weken was ruim genoeg geweest. Ze had zichzelf daarna nooit weer vermanend toegesproken.

Ze had haar zegeningen – en dat waren er vele – meermalen in stilte geteld. Aanvankelijk had ze haar bijdrage aan de Flying Doctors verdubbeld, maar na een jaar had ze alle giften aan liefdadigheid stopgezet. Niet dat ze niets wilde geven, maar meer omdat iedereen zichzelf moest leren redden.

Karen Kolmer had haar jaren geteld, haar leven in onafhankelijkheid van wie dan ook. Jaren in verbondenheid met Wander die ongewild achter de muziek van Dr. A. aanging en verpleegster van haar dreigde te maken. Tegen zijn wil. Tegen haar wil. Karen Kolmer telde in dagen, niet langer in weken, maanden, jaren.

Karen Kolmer had de patiënt niet zo dichtbij gewild, maar ook daar had ze niets over te zeggen, en ook niet meer over te bidden sinds ze de kerk achter zich had gelaten. Gereformeerd, protestant, baptist en uiteindelijk was ze in het uitzichtloze niets aanbeland.

Er was in haar beleving niets, enkel een volledig niets na de tijdelijke dorpspraktijk met Wander als brave en liefhebbende echtgenoot. De langstlevenden zouden de wereld bezitten. Alleen de levenden. De overledenen restte enkel het graf of de urn. Sinds ze die overtuiging in het plaatselijke huis-aan-huisblad had laten optekenen – Stofje in het heelal, stond omineus boven het interview – had ze acht patienten verloren en er twaalf nieuwe bij gekregen, terminale.

Wander en Karen Kolmer sliepen in dezelfde kamer, maar het bed had ze met tegenzin en pijn in het hart uit elkaar geschoven. Het grote dekbed had ze vervangen door twee kleinere. Op doktersadvies.

Wander Kolmer draaide zich om, liep naar de hal en nam de afslag naar de wachtkamer. Vandaag wist hij de weg. Hij wachtte tot Karen de deur naar de spreekkamer van binnenuit van het slot deed en hem binnenwuifde. Ze deed geen witte jas aan, dat had ze laatste twintig jaar niet meer gedaan als ze patiënten te woord stond. De stethoscoop bleef in de lade van het bureau. Hart en longen van Wander functioneerden nog als vanouds. Hij had nooit gerookt.

Haar echtgenoot mankeerde niets, op de myelinegroei in de hersenen na. Teveel witte stof tussen de hersenzenuwen

zorgde ervoor dat Wander weer plat ging praten, en dat was nog het geringste ongemak.

Het houten bureau met papierderij, potjes en farmaceutische prullaria leek onveranderd sinds de beëindiging van haar praktijk. In de hoek van de spreekkamer stond nog de bank met steunen voor dames met vragen over vulva, vagina, baarmoeder, eierstokken en anus. De beensteunen waren zelden gebruikt, maar het leek indrukwekkend. Ze zorgden voor een professionele uitstraling van de dorpspraktijk.

En ontegenzeggelijk had het bed met de beensteunen iets erotisch voor wie het wilde zien. Immers: zat erotiek niet méér tussen de oren dan tussen de dijbenen? Wander had eenmaal plaats genomen om zijn jongensdroom uit te laten komen. Met onderbroek aan. Na eenmaal doktertje spelen was hij klaar met zijn stil verlangen.

'Ga zitten meneer Kolmer. Ga zitten,' zei dokter Kolmer. 'Waarmee kan ik u van dienst zijn?'

'Ik wil dood,' zei Wander. Hij bleef staan met de plastic zak van de Gamma naast zijn scheefhangend lichaam, alsof lood in de tas zat.

'Ik wil dood,' herhaalde hij.

Wander pakte de tas met beide handen vast, opende de plastic zak en strekte zijn armen.

Karen kon niet zien wat zich in de tas bevond. Wander bleef staan en herhaalde.

'Ik wil dood. Euthanasie.' Zijn hoofd zakte voorover.

Ondraaglijk en uitzichtloos lijden. Een vinkje op een keuzeformulier dat protocollair de huwelijksbelofte zou vervullen: tot de dood ons scheidt.

Met zijn rechterhand haalde Wander een nylon koord tevoorschijn, een oranje sleepkabel. De plastic tas viel op de grond. Wander zocht het uiteinde en trok ongewild een knoop in het koord. Het label met streepjescode en prijs zat er nog aan. Het touw kon binnen drie dagen geruild worden tegen een tegoedbon. Mits niet gebruikt.

'Ga zitten,' zei Karen. Haar ogen hadden de priemende blik verloren. Achter Wander zag ze de sanseveria's in de vensterbank. Al een jaar geen water gegeven en nog in leven. Sommige

planten kunnen heel goed tegen verwaarlozing. Het schijnt dat sommige planten zelfs opbloeien als ze worden vergeten. En dieren, en mensen. In de woestijn in Saudi-Arabië leven schorpioenen die maar één keer per jaar hoeven te eten.

'Ik ben dement,' zei Wander. 'Ik ben dement, maar vandaag even niet.' Wander Kolmer lachte, maar niet van harte. Hij huilde niet.

Karen zweeg. Haar man gaf een perfecte beschrijving van het proces. Vandaag even niet, maar morgen weer wel. Het zou niet overgaan.

'Vandaag even niet,' herhaalde dokter Kolmer. 'Prijs de dag.'

'Ik wil dood lieverd, ik wil dood.' Wander wist wat hij wilde.

Het was niet de eerste keer dat dit treurspel voor twee personen, een huisarts en haar dementerende man, zich achter de vitrage in de spreekkamer voltrok. Een souffleur was niet nodig.

'Prijs de dagen dat je bij me bent.' Ze bleef zitten. Karen Kolmer wenkte naar Wander en naar de stoel aan de andere kant van het bureau. Ze prees haar dagen niet meer. De prijs was te hoog.

Drie kinderen, twee jongens en een meisje had Wander haar gegeven. En de dochter – de jongste – had de opvolger geschonken. Een kleinzoon, maar niet met de naam Wander. Het jongetje heette Gerrit. Het ventje was naar niemand vernoemd. Karen was niet bij de bevalling geweest, zo had ze dat gewild. Geen moeder als huisarts aan het kraambed. Zo had haar dochter dat gewild. Karen had een kindersokje gebreid, het tweede stond op de pennen.

'Pillen,' zei Wander, 'pillen. Of een spuit. Het maakt me niet uit.' Hij schoof de oranje kabel op het bureau en herhaalde: 'Pillen. Een spuit.'

Het waren de zeurders en de zeikers die altijd pillen of drankjes wilden, ook als ze zei dat het beter was om een paar dagen te wachten. De meeste kwalen gaan vanzelf over en de kwalen die niet overgaan, daar komt een natuurlijk einde aan. Als het consult te lang duurde haalde ze met enig misbaar – nou vooruit dan maar omdat u aandringt – uit een 'geheime' lade een doosje of een strip met placebo's. "Probeer dit maar, hoeft U niet naar de apotheek." En onder het misbaar bleef

een air van een voorkeursbehandeling hangen. En juist die extra aandacht was – naast de natuurlijke loop der dingen – de helende werking van de felgekleurde en vaak bittere pil tegen affectiehonger.

'Ik wil dood Karen. Karen Kolmer. Ik wil dood.' En met zachtere stem vervolgde hij: 'Het is niet om jou. Je weet het wel.'

Het was om haar dat hij dood wilde.

Een maand eerder, een van zijn meest heldere momenten, had Wander uit de doeken gedaan wat hem dreef. Hij wilde zijn aftakeling niet meemaken, al wist hij dat hij zijn aftakeling niet mee zou maken als hij zou blijven leven, maar vooral wilde hij haar – Karen – een nieuw leven geven.

"Je bent nog geen zeventig," had hij gezegd. "Je hebt nog een heel leven voor je." En of het niet genoeg was had hij toegevoegd: "Zoek een nieuwe man. Je bent een aantrekkelijke en lieve vrouw. Ik wil je kind niet zijn. Zoek een nieuwe man."

En als hun lichamen anders hadden besloten, hadden ze de dialoog afgerond met een heftige vrijpartij, maar die tijd was voorbijgegleden. Er kwamen tranen. Dat was genoeg voor dat moment.

'Weet je nog dat je bij de padvinders was,' had Karen gezegd, terwijl ze het touw van haar bureau in de prullenbak had laten glijden. 'Ik vond nog een zwart-witfoto van jou in uniform. Kom. Ik laat je de foto zien.'

Het was een automatisme. Afleiden en over een ander onderwerp beginnen, al was ze niet blij met haar beginwoorden "Weet je nog..." Wander Kolmer wist nog wel van toen. Wander Kolmer wist bij vlagen niet meer van nu en van zoëven. Wander Kolmer was bij vlagen volledig ontgeest.

Wander had zich omgedraaid en zijn hand over de beensteun van de onderzoekstafel laten glijden, alsof hij een aanknopingspunt vond in een ver verleden, maar zijn blik was blijven hangen in de vitrage en de droge vrouwentongen in de vensterbank.

Dokter Kolmer had hem een hand geschud om het intermezzo af te ronden en patiënt Kolmer via de wachtkamer naar de huiskamer gestuurd. Ze had zelf de deur van de spreekkamer naar de woonkamer genomen. Gewoonte. Toen Wander lang op zich

liet wachten had ze hem uit de hal gehaald. Wander in verwarring. Hij had de deur naar de woonkamer niet kunnen vinden en stond glazig naar het toilet te kijken en naar de linkerbroekspijp die donkerder kleurde dan de rechter. Tranen, maar niet bij hem. Wander had Van Eeden-ogen; koele meren des doods. Maar op dat moment kon hij zijn laatste wens naar verlossing al niet meer onder woorden brengen.

Kind van elf in korte broek en een khaki-geel uniformhemd met twee borstzakken. Opgestroopte mouwen. Op de borstzakken vignetten met beschermheilige St. Pancratius en een Franse lelie. Misschien een padvindersfluitje in de borstzak. Een stropdas onder de kin bijeengehouden door een gevlochten leren ringetje, waarschijnlijk bruin net als de korte broek. Pancratius, jongetje van veertien gemarteld en vermoord vanwege zijn geloof. Nimmer verzakend. Altijd ten strijde.

Wander met afgezakte kousen in looppas. Op weg naar het einde, zeker van de finish in Oud-Schoonebeek. Hij zou niet opgeven. Op de foto staat rechtsonder "5e Boortoren - Mars" en een regel lager in witte letters uitgespaard "Schoonebeek Aug '61".

'Dat ben ik,' zegt Wander. 'Dat ben ik.' Hij wijst feilloos naar het jongetje dat met een licht benauwde blik naar de fotograaf kijkt. Mond halfopen, hoogopgeschoren haar aan de zijkanten. Misschien dat zijn vader of moeder de tondeuze had gehanteerd. Boven, vóór op het grote kinderhoofd, een dwarrel, een donkere haardraai als tegenpool van de dwarrel op het achterhoofd. Wander is kaal en op zijn schedel – met daaronder het wijkende benul – is niets meer te zien van het oorspronkelijke kapsel.

'Dat is Bert Hemel,' zegt Wander. Hij wijst naar de jongen die schuin achter hem loopt. Uit de pas.

'Hij had een horloge,' zegt Wander. 'Ik niet.'

De patrouilleleider en de assistent-patrouilleleiders lopen vooraan, met horloge, met vilten hoed, toefjes aan de kousen en een insigne van Baden Powell. Achteraan in de troep de oudere jongens, ook met vilten hoed.

De boortorenwandeltocht van Uelsen naar Oud-Schoonebeek, de vijfde alweer. Wanders eerste en laatste.

‘Mien va was kwaod,’ zegt Wander. Zijn moerstaal.

‘We kregen een ekkelblad.’

Na de tocht in de augustuszon kregen de wandelaars twee medailles. Een Nederlands kruisje en van de Duitse kant een eikenblad in bronskleur.

‘”Godvergiemme,” zee mien va,’ zegt Wander. Hij grijnst alsof hij zelf vloekt. Hij weet nog hoe lekker vloeken voelt en herhaalt “Godvergiemme,” verbastering van God vergeef me, en dat mocht wel. God hoefde ons niet te verdoemen – de mens was immers al ten dode opgescheven – maar vergeven hoorde wel tot de mogelijkheden die God door de beminde gelovigen kreeg aangereikt.

Oude Romeinen hadden een lauwerkrans van laurierbladeren. Germanen maakten een kroon van eikenloof en Hitler – zestien jaar eerder door de geallieerden en de verzetsstrijders in Drenthe verslagen – gaf de eikenloofkrans en de Rütlischwur met een jaarlijkse ceremonie in augustus nieuwe glorie; de Germaanse lofzang op de solidariteit van de gezworenen bleef na de oorlog overeind. Helpt elkaar in moeilijke tijden. Naoberplicht eerst voor eigen volk. Twee gestrekte vingers van de opgeheven rechterhand bij de padvindersbelofte.

De foto is genomen aan het eind van de twintig kilometer. Vermoeienis is van gezichten te lezen. Nog net is de achterkant van een jongen op een Kreidler te zien: Heim ins Reich.

‘Deur de padvinders bin ik jagen gaon,’ zegt Wander. ‘Pang, pang, pang.’

Er was veel voor en nog veel meer tegen een jachtpartij achter Vries. Er was veel voor en nog veel meer tegen een jacht met Wander op de akkers en weilanden op de es van Zeijen.

Maar is er in het leven niet veel voor en minstens zoveel tegen alles wat het leven tot het leven maakt?

Karen Kolmer wist na haar praktijk van de hoed en de rand. Van de twaalf patiënten na het artikel in de krant was de helft over toen ze afscheid nam van zieken, zwakken en misselijken van het dorp; de dag dat ze Dr. Alzheimer als indringer herkende.

Protocollair was alles in orde. De jachtakte van Wander was niet

verlopen. Hij had nog steeds vergunning om met een dubbelloops, geladen met hagel of kogel, door het veld te struinen. En in januari was het geen probleem om te jagen, als het maar niet op reeën was. Hazen en fazanten; mocht met mate. Maar Wander had zijn quotum dode dieren nog niet gehaald. De laatste twee jaar had hij het geweer niet meer in handen gehad.

Jacht was wildbeheer. Wildbeheer was afschieten van zwakke en zieke dieren om de volgende generaties levensruimte te geven. Alleen gezonde dieren hadden recht van bestaan en soms was het nodig, nuttig – en voor jagers aangenaam – de natuur op verantwoorde wijze een handje te helpen met kogel of met hagel.

Hoge veterschoenen, jagergroene vilten pofbroek, groen jasje, jagershoed met fazantveer. Wander Kolmer loopt als een jonge man over de kale akker met halfverrotte maïsstoppels. Schuin achter hem dokter Karen Kolmer met het gebroken geweer over haar rechter onderarm. Zolang er geen wild te zien is, blijft het geweer geknikt. Zo is het risico op een ongeluk minimaal. Als de jager struikelt kan het geweer niet per ongeluk afgaan.

Wander Kolmer blijft staan.

'Geef mij het geweer,' zegt hij met hoge stem. 'Hier.'

'Dommiet,' zegt Karen zacht en traag. 'Straks, als we een haas zien, of een fazant.'

"Geef mij het geweer,' herhaalt Wander. 'Godvergiemme. Godverdomme. Geef mij het geweer. Hier.' Karen hoort de stem van haar schoonvader. De man is al jaren dood.

Karen Kolmer blijft staan. Ze wil vloeken, maar waarom zou ze vloeken. Vloeken lost niets op.

Op de Oude Norgerweg rijdt een tractor met aanhanger. Persvoer voor vee op stal. Ze horen het zachte geronk van de diesel. Een vliegtuig klimt zachtkreunend naar de hemel. Vakantiegangers naar Mallorca. Lebensraum over de grens.

'Ken je de beste Engelse grap?' vraagt Karen. 'Weet je wat de Engelsen de mooiste grap vinden?'

Wander schudt zijn hoofd. Er is veel dat hij niet meer weet en zeker Engelse grappen horen niet meer tot zijn repertoire.

'Die van matrozen?' vraagt hij. 'De bak van de matrozen. Maar die matrozen hadden geen bak, ze pisten overboord.'

‘Van de jagers,’ zegt Karen. ‘Twee jagers.’

‘Twee jagers liepen in het veld,’ zegt ze, ‘en de ene jager schiet per ongeluk zijn kameraad neer. De schutter belt 112 en zegt dat hij per ongeluk zijn kameraad heeft doodgeschoten,’ Karen klapt het geweer dicht. ‘Vraagt 112:”Weet u zeker dat hij dood is?”’

Dementie heet in het Engels ook wel pre-death. De mens is al gestorven, maar leeft nog wel. Water en brood met enige regelmaat, en de voortijdige dood kan jaren duren.

Het is de verkeerde grap – niet lollig – op de verkeerde tijd – voorjaar – op de verkeerde plaats – maïsakker onder Zeijen. Het is de verkeerde grap in goed gezelschap – Karen Kolmer, huisarts in ruste.

Er is geen weg terug. Voor Wander Kolmer, voor Karen Kolmer. Er is een weg vooruit.

‘Kijk eens naar het vogeltje,’ zegt ze, terwijl ze de dubbelloops tegen haar schouder zet.

Impromptu

‘Mijn vader is in de gierkelder gevonden. Hij was 52 jaar. Ik was negentien. Ik ben nu 71, maar ik weet het nog. Die dag – een vrijdag – ben ik van mijn geloof in de Heere afgestapt.’ Thom Vaertjes kijkt achteruit, in het verleden is meer te zien dan in de toekomst die steeds korter wordt.

‘Goede Vrijdag,’ zegt Wouter Kienhout die achteroverleunt in de Gispen met zwarte corduroy.

Thom Vaertjes negeert de opmerking. Het was niet op een Goede Vrijdag. De verdrinking was op de vrijdag voor kerstmis in een jaar dat eerste kerstdag op een zaterdag viel. Hij weet het nog precies. Hij weet het nog als alle dagen van gisteren.

Over de Achterweg rijdt een trailer met een lege container op weg naar het bouwval dat na jaren wordt gesloopt om plaats te maken voor het huis van de tandarts. Nieuwbouw onder architectuur, met aan de achterzijde een serre geschikt voor een piano of een vleugel. Minder dan honderd meter hemelsbreed van het onderkomen van Kienhout. Straks de klanken van Franz Schubert over het ruige veld met uitzicht op het Bosplan, een werkverschaffingsbosje uit de jaren dertig. Er is altijd wel iemand die Schubert op de piano speelt. Over een jaar is er binnen gehoorsafstand een pianiste om vogelgezang met Schubert aan te vullen en te vervolmaken.

Ruim drie jaar geleden is de boerderij op oudejaarsnacht afgebrand. Naar de daders is niet gezocht. De boerderij was al onbewoonbaar verklaard. De eigenaar had onderhoud jaren achterwege gelaten na een conflict met de gemeente over uitbreiding van een schuur. Als linksom niet mogelijk was, dan maar rechtsom. De kont tegen de krib om te laten zien wie de baas is. Regels mochten dan regels zijn en bouwvergunningen mochten bouwvergunningen zijn, de burger met de koppigste kop zou aan het langste eind trekken.

Er waren geen regels tegen verwaarlozing van het eigen bezit. Als de gemeenschap niet wilde luisteren, dan moest de gemeenschap maar kijken naar een bouwval op een van de mooiste plekken van het dorp. Het hielp niet dat de eigenaar

ontoerekeningsvatbaar werd verklaard na een hersenbloeding, die in die tijd nog geen tia heette.

De eigenzinnige ruïnes van het verleden bepaalden al een levenlang het aanzicht van het dorp. Niemand was er blij mee, niemand deed iets om de vreugde van ongerepte schoonheid terug te halen. Het volk schikte zich in het lot van de aftakeling, alsof het nooit anders was geweest, alsof het altijd zo zou doorwoekeren. En misschien was dat ook wel zo.

Koffie wil Thom Vaertjes niet, als er toch gedronken moet worden dan het liefst kruidenthee of schoon water. Leidingwater, gemeentepils. Nee, geen rode wijn en ook geen witte wijn. Principes. Thom Vaertjes ligt droog. Hij heeft zichzelf de geneugten van alcohol ontzegd, niet omdat de specialist dat had gezegd, maar omdat hij zelf had gekozen voor een leven in reinheid.

'De gierkelder van oom Paulus, broer van mijn vader,' zegt Thom Vaertjes, alsof hij het verhaal nog nooit heeft verteld.

Wouter Kienhout roert in zijn koffie. Smakeloze koffie van een te goedkoop merk. Kienhout is behept met een verkeerde zuinigheid. Hij is het kind van de rekening. Beperking is hem met de paplepel ingegeven. Hij doet niet ingewikkeld over zijn manco's.

'Oom Paulus Vaertjes was kneuterboer in Diphoorn, op de es van Sleen met uitzicht op Emmen en met uitzicht op de bomen langs het verrinneweerde Oranjekanaal.'

Thom laat de r rollen alsof nog water stroomt door het afgedamde koninklijke kanaal met pleziersteigertjes en visplaatsen voor rolstoelers. Onder zijn glimlach klinkt boosheid, waarbij niet helder is wat de boosheid geldt: de teloorgang van het landschap, de zelfgekozen gierdood van zijn vader of zijn eeuwige praatjes over wat de vader zijn zoon heeft aangedaan.

'Ammoniak,' zegt Wouter Kienhout.

Thom Vaertjes hoort zijn gastheer niet. Hij schuurt de leren inzetstukken achter zijn ellebogen over het tafelblad heen en weer en herhaalt: 'Kneuterboer.' Hij schudt zijn hoofd met korte krachtige bewegingen alsof hij een spijker in een plank slaat.

Wouter Kienhout kent de streek met keuterboeren en losarbeiders als zijn broekzak. Landjes – tippies laand – met boerenhakhoutwallen rond de uitloper van de Hondsrug die

aan het zuideind als een gespleten tong wulps in het hoogveen stak. Het schrijnende tekort aan materieel bezit en de armoede van geest dateerden vooral van de jaren voor de vader van Thom Vaertjes zich in de gierkelder van het leven beroofde. Althans, dat was de communis opinio over de dood van Vaertjes. De gereformeerden hielden het op een noodlottige val in de beerput, niet tegen beter weten in, maar om het geloof in zichzelf niet te verliezen.

De welvaart op het Drentse zand nam toe en de wereld rond Diphoorn hield niet langer op bij Noord-Sleen, bij de dierentuin in Emmen of bij de ganzenmarkt in Coevorden. Langzamerhand werd in het dagelijks brood voorzien, door de steun, door de bedeling, door de kerk of door kinderen die het land ontvlucht waren en elders een goedbelegde boterham verdienden zonder hun ouders te vergeten. Een enkeling vond met veenarbeidershanden werk bij de DANLON of de AKU in de garenspinnerij. Maar niet alle voedsel ging in deze negorij door het keelsgat. Vragen over afkomst en toekomst bleven rondzingen. En niet elke vraag werd vanaf de kansel van een passend antwoord voorzien. Als de nood rond het hart en in het hoofd te hoog werd, was er altijd een oplossing.

Gereformeerden, strak in de leer of juist twijfelend aan Gods Woord, kozen voor een verstikkingsdood in de gierkelder, de bijtende lucht van ammoniak als laatste herinnering aan het klotenbestaan onder de gesel van een zelfverzonnen God. De dood als vermijdbaar ongeluk, de familie-eer gered, en de lofzang van Eben Haëzer overeind gehouden.

Goddeloze boertjes en afvallige katholieken kozen schaamteloos voor de hanebalken, ze hoefden aan niemand verantwoording af te leggen voor hun daden. De ene hel werd met een eind koetouw of bindertouw verruild voor de andere hel, waar ze niets van zouden merken. L'enfer, c'est les autres, volgens Sartre, maar dat boek hadden de rooien niet gelezen. Roomsen werden bij de bijbel vandaan gehouden.

Voor de knooiende boertjes waren het veen en het armetierige zand de hel. De hel was de dominee die van veilige afstand verdoemenis preekte vanaf zijn eikenhouten toren met kunstig snijwerk en een baldakijnen klankbord. "Gemeente! Gij zijt gedoemd. U deugt niet." Zondig schorriemorrie.

‘Het stond mijn vader niets aan,’ zegt Thom Vaertjes.

Aan de overkant van de straat valt de metalen container met harde knal op de rijplaten. De kraan kan beginnen het puin in te laden. Over een half uur komt de volgende bak. Het troosteloze, maar o zo passende wereldse uitzicht, maakt plaats voor dorpse schoonheid. De toetsen van Steinway & Sons als harmonieus gebit in veilige handen van de tandarts en haar dochter. Nieuwe klanken op oude grond. Er is levenslust na *Aus Tiefer Not Schrei Ich Zu Dir*.

‘Mijn eerste vriendin kwam uit een rood nest. De vader van Magda was communist. Toen had je nog communisten.’ Thom Vaertjes trekt zijn hoofd scheef en heft tegelijk zijn rechterschouder een beetje omhoog. ‘We neukten al de eerste keer. De eerste keer dat we elkaar troffen.’ Zijn hoofd staat weer recht op atlas en draaier. ‘Of heb ik dat al eerder verteld?’ Hij grijnst. Hij is verslingerd aan zijn verhaal, om wat hij niet wil vertellen achter zijn kiezen te houden.

Thom Vaertjes had, als was het een boetepsalm op zondagochtend en zondagmiddag, in herhaling verteld over het hoe, het wat en het waar. Zijn relaas leek op een persbericht voor een huis-aan-huisblad; wie, wat, wanneer, waarom? Een persbericht dat geen bureauredacteur meer nodig had. Alle kleuren en smaken waren goed, de tijd had de slechte tinten en de wrange geuren uit het verhaal gefilterd.

De eerste keren had Thom Vaertjes in zijn trots steeds meer uitgeweid over zijn voltrekking van de daad aan Magda Freis en hoe het vleselijke hem – 50 jaar geleden, 50 jaar – uit het geestelijke had weggehaald. En toen het vleselijke door de herhaling van het meest exotische en aantrekkelijke was beroofd, was het te laat geweest om het spirituele van het Oude en van het Nieuwe Testament, in welke berijming of vertaling dan ook, weer te omarmen.

Vrijen verandert een man, en een vrouw. Chinezen konden nooit twee keer in dezelfde rivier zwemmen, de rivier veranderde steeds en de zwemmer ook. Zo was het ook met Thom Vaertjes en Magda Freis. Elke vereniging tussen hun lichamen was nieuw, en elke scheiding ook. Jaren.

‘Mijn vader was niet blij toen ik met Magda Freis thuiskwam. Aan haar naam wist mijn vader al welk vlees hij in de kuip had.’

‘Rood vlees,’ zegt Wouter Kienhout. ‘Rood vlees.’

Thom Vaertjes negeert de grap.

‘Mijn vader haalde de bijbel van het dressoir en zonder te kijken sloeg hij het open bij het Hooglied. Om mij terecht te wijzen. Ik snapte dat wel.’

Magda Freis had het een mooi fragment gevonden. Lofzang op de liefde, al had ze de metaforen niet steeds begrepen. De deftige beschrijvingen – zeker deftig voor een communiste – hadden haar aangesproken. “Mooi stuk,” had Magda gezegd, maar dat was op dat moment, op die plaats, in die huiskamer niet wat Thom had willen horen.

‘Waar ik nog steeds trots op ben,’ zegt Thom, ‘is dat ik direct gezegd heb waar het op stond. Ik heb daar nog steeds geen spijt van. Nog steeds niet. Ik kan dat niet vaak genoeg herhalen. Geen spijt.’

Thom Vaertjes had andere woorden gebruikt en zijn zinnen anders geformuleerd, maar de boodschap was helder voor zijn vader, en voor Magda Freis, die het tweegesprek dat vooral bestond uit twee monologen met stemverheffing, met verbazing had aanschouwd. –“Bekeken met de bek vol taanden,” in haar veenkoloniale woordenschat. –

“We hebben geneukt en ik geloof niet meer in god.” In die volgorde, zonder pauze, zonder hoofdletter. Monotoon.

De vader van Thom had de bijbel dichtgeslagen en een beweging met zijn mond gemaakt die niet verklapte of hij naar adem hapte of inwendig vloekte. Tegen wil en dank geloofde de vader van Thom Vaertjes nog wel in god. En na de mededelingen van zijn zoon besloot de vader definitief in zijn geloof te volharden. Eén moest het doen. Er was één die het bouwwerk overeind moest houden. Al was het maar één lid in de gemeente.

De vader van Thom Vaertjes had voor elk een flesje bier uit de bijkeuken gehaald. Ze hadden in een ongemakkelijkje stilte de glazen leeggedronken. Nu het hoogste woord gezegd was, bleef er niets te bespreken over.

“We stappen maar eens op,” had Thom gezegd, terwijl hij met een gemaakte glimlach naar Magda had geknikt. Als op afspraak hadden ze gedrieën de glazen aan de lippen gezet, de laatste druppels naar binnen laten glijden en het schuim met de rug van de hand van de mond geveegd. Op het potsierlijke af.

"Ik huuf joe niet weer te zien," had vader Vaertjes bij de achterdeur gezegd. "Ik huuf joe niet weer te zien." En alsof het niet helder was, had hij een laatste keer toegevoegd: "Nooit. Ik huuf joe nooit weer zien."

Magda Freis had Thoms vader lacherig de hand geschud met een: "Bedankt veur de pils. En tot kiek."

Magda Freis en Thom Vaertjes waren naar huize Freis gefietst. Niet rechtstreeks, maar met een omweg langs het Diepien. Bij de boomstam die als zitbank dienst deed voor vissers en bejaarden, had Magda haar broek laten zakken en gehurkt in de oever haar water laten stromen. Thom had naast haar in het Diepien geplast, schokkerig, met uitzicht op de molen en op de onregelmatige kringen die zijn aanwezigheid in het water veroorzaakte. De aanblik van Magda had een natuurlijk effect op zijn lijf gehad en achter de boomstam had hij zijn ongeloof in god nogmaals beleden.

Maar de daad had aan vreugde ingeboet, een teloorgang van hemelse verhevenheid die hij niet had kunnen verklaren. Hij voelde zich als een schelle cimbaal. Maar toen Magda hem had gevraagd naar dat instrument, had hij het bekken niet kunnen beschrijven.

Het "Nooit" duurde drie maanden. De begrafenis kon met hangen en wurgen nog net voor de jaarwisseling, zodat iedereen met een schone lei kon beginnen. De gierput werd oudejaarsdag met schoon zand volgestort.

Thom Vaertjes had geen kruisjes in zijn agenda gezet bij elke vrijpartij en hij had ook geen bruine bonen in een weckfles gestopt. Niet in het eerste jaar van zijn intiem samenzijn met Magda Freis in haar ouderlijk huis, zodat hij in latere jaren de bonen ook niet weer uit de weckfles hoefde te halen om de vrijerij bij te houden.

Vader en moeder Freis vonden alles goed. Als er kinderen kwamen wilden ze graag dat er getrouwd werd. En zo geschiedde. Het huis aan de Stationsweg was ruim genoeg voor een jong echtpaar met twee kinderen. Ook een derde kind zou nog prima een plek op deze halte kunnen vinden. Maar een derde kind

kwam er niet in huize Freis. Magda Freis en Thom Vaertjes vreeen niet meer sinds de rivier tot stilstand was gekomen.

Therèse Pietermann werd de moeder van het derde kind van Thom Vaertjes en deze nieuwe liefde woonde geheel naar haar stand aan de Hoofdstraat. Ze woonde weliswaar op de hoek met de Tweede Bokslootweg, maar dat vertelde ze niet.

'De oudste en de middelste wilden bij hun moeder blijven,' zegt Thom Vaertjes. 'Ik snap dat wel. Voor kinderen is een moeder belangrijker dan een vader. Ja, toch.' En om het af te maken laat hij volgen: 'Vooral voor dochters.' Thom Vaertjes grossierde in vrouwen en meisjes.

Wouter Kienhout knikt. Ook hij snapt dat wel. Eigenlijk snapt hij alles wel, om te voorkomen dat er zwaar nagedacht moet worden over intermenselijke relaties en over de wijze waarop die relaties in de dagelijkse praktijk vorm krijgen. In zijn ogen doet iedereen wat in de genen is geprogrammeerd en dat gedrag verschilt niet zoveel van de programma's die in de verscheidenheid aan zoogdieren tot uiting komt, en niet alleen zoogdieren. Ook ongewervelden en geleedpotigen als muggen, mieren en schorpioenen volgen een programma dat op de harde schijf is vastgelegd; met hier en daar een softwarefout, voorzover de schepping al voorzien is van fouten. Immers; alles is wat het is. En meer is het niet.

'Dat Therèse Pietermann veel jonger was, en ook veel mooier en intelligenter dan Magda Freis, speelde geen enkele rol,' zegt Thom Vaertjes. 'Geen enkele.'

Zijn bijslapen en moeders van zijn dochters leven niet meer. Thomas Vaertjes kan vrijuit de werkelijkheid naar zijn hand zetten.

Therèse Pietermann was zelfbenoemd specialist op het metafysische gebied tussen hemel en aarde; *the juicy cosmos*. Haar specialiteiten gingen zover dat ze met aura's en horoscopen voorspellingen kon doen die vaker dan eens uit leken te komen, al was statistiek niet haar liefhebberij.

'Ik dacht eerst dat het onzin was,' zegt Thom Vaertjes. 'Ik geloofde er niets van. Echt niet.'

Dat ongeloof had hem niet belemmerd om met de "waarzegster", zoals hij zijn nieuwe liefde aanvankelijk had benoemd,

het gras te delen. Op dezelfde plek aan het water, waar de boomstam vervangen was door een bank van azobé. De bank was volgens inscriptie een geschenk van de RABO, waar het geheel in lijn met haar voorspellingen later niet goed mee ging.

'Op dezelfde plek,' had Thom Vaertjes gezegd. 'Op dezelfde plek.'

En omdat hij Therèse Pietermann op dezelfde plek had bezwangerd als jaren eerder Magda Freis, nu niet als voorbode van een onverwacht sterfgeval, maar als openbaring van een nieuwe wereld met mogelijkheden, met kansen en vooruitzichten op een gelukzalige toekomst zonder ballast van een ongewis verleden waarin onzekerheden de dagelijkse gang van zaken bepaalden. Zoiets.

'Ik gun het je zo,' zegt Thom Vaertjes. Hij kent de aarzelingen van Kienhout. Wouter Kienhout heeft de toekomst in het heden, daar heeft hij het verleden niet voor nodig.

'Ik gun je zo die bevrijding van je verleden en van de erfenis uit je kindertijd. Ik gun je zo de gewichtloosheid van een bevrijde geest, van de danser op het schouwtoneel van het ware leven.' En of het niet genoeg is, zegt hij: 'Ik weet dat je het onzin vindt, dat je op z'n minst je twijfels hebt, maar je zou je er aan moeten overgeven, er voor open moeten staan. *Cosmic juice* is geen piskijkerij. Er is meer tussen hemel en aarde. Echt. We zijn meer dan een rimpeling tussen de sterren van de dierenriem.'

'In de aarde zijn gierputten en graven.' zegt Kienhout.

Wouter Kienhout heeft zijn richtingaanwijzer in de aarde geplant. De bordjes hangen horizontaal en wijzen naar alle windstreken. Kienhout staat op en haalt twee flesjes bier uit de deur van de koelkast. Bier van de Lidl.

'Je kunt je hele verleden opruimen en alleen naar de toekomst kijken,' zegt Thom Vaertjes. 'De toekomst ligt voor je, dat weet ik sinds die middag aan het Diepien. Therèse heeft mij het licht aangedaan.'

Kienhout wipt de kroonkurken van de flesjes. Hij spoelt twee glazen om. Jammer dat Therèse haar eigen licht heeft uitgedaan, maar dat zegt Kienhout niet.

'Volgens het Reinheitsgebot,' zegt hij. 'Dit bier kun je zonder bezwaar drinken.'

Hij schuift een flesje en glas over de tafel naar Thom Vaertjes.

'Zonder anti-oxidanten, zonder anthocyanines en zonder E-nummers. En zonder vlees.'

'Je moet op zoek gaan naar jezelf,' zegt Thom Vaertjes. 'Dat is je missie.' Hij gaat staan en spoelt het glas opnieuw onder de kraan voor hij het bier met een grote boog uitschenkt.

'Jezelf van binnen leren kennen,' zegt hij. Hij likt het schuim van de rand voor het op de vloer kan druppen.

'Jezelf van binnen leren kennen is beter dan van buiten. Buiten is het lijfelijke, binnen is het spirituele. Buiten is tijdelijk. Binnen...'

Voor hij is uitgesproken, lekt schuim op zijn broek.

'Ad fundum,' zegt Wouter Kienhout.

Thomas Vaertjes wrijft in zijn kruis.

Het bouwval is bijna opgeruimd. Kienhout kijkt uit naar de tandarts en haar dochter. Niet vanwege zijn gebit, niet vanwege het gebit van moeder en dochter die aan de overkant van de straat gaan wonen. Kienhout kijkt uit naar de vleugel met zwarte en witte toetsen. Hij kijkt uit naar zomeravonden met open serredeuren. Franz Schubert lonkt in de verte. Franz Schubert *Impromptu in F minor Op. 142*. Tussen sterren.

Dream on

'Jij weet wel, waarom jij met mij bent getrouwd.' Leida herhaalde met nauwelijks hoorbare stemverheffing: 'Jij weet het wel. Jij weet het echt wel.'

Heinrich zweeg. Zijn volle gewicht rustte op zijn rechtervoet. Hij had zijn linkerbeen gebogen; de punt van zijn schoen op de harde leemlaag van de schuur. Met zijn rechterhand had hij steun gevonden aan de hooivork. De glimmende tanden staken omhoog, schuin naar voren. Voor een buitenstaander leek zijn pose misschien een ydillisch plaatje, een vakantiefoto op een boerderij: boerenknecht in halflange korte broek met rafels aan de khaki-broekspijpen en een blauwrood geblokt hemd, open, met zicht op een kaalgeschoren en zongebruind bovenlijf. Donkerblond bijna zwart haar als van een Spanjaard of van een design-Italiaan uit een lifestyle glossy. Zuidelijke trekken, maar dan wel uit Beieren waar zijn verre voorouders vandaan kwamen.

Naast Heinrich lag voldoende hooi voor de twee paarden die vanuit de paardenbox met gespitste oren toekeken. Genoeg voer voor een dag. Op de zolder boven de paardenbox lag voldoende hooi om de tijd tot de zomer te overbruggen. Het gras was op de juiste tijd gemaaid en op droge dagen naar binnen gereden. Hooi van prima kwaliteit. Hooi om de paarden mee te voeren en hooi om de liefde in te bedrijven. Maar van dat laatste was het niet meer gekomen, de laatste maanden, het laatste jaar. De laatste jaren was van alles voorgevallen, maar de lijfelijkheid was na een heftig begin door omstandigheden op de achtergrond gekomen. De dagelijkse routine had het leven overgenomen.

Leida wist waarom ze met Heinrich was getrouwd. Ze wist wat zich rond de bruiloft in haar hoofd en vooral in haar lijf afspeelde en ze kende de veranderingen die met jaren waren binnengeslopen. Leida meende – soms tegen beter weten in – te weten wat Heinrich wist en dacht. Misschien was het tijd om opheldering te verschaffen over verleden en over morgen. Over vandaag.

Haar denkbeelden over haar echtgenoot waren niet meer dan een beredeneerde gok. En misschien niet eens een beredeneerde gok, maar meer een onbezonnen veronderstelling op grond van haar vrouwelijke intuïtie, waaraan elke logische basis ontbrak. Haar vrouwelijke intuïtie was net zo goed en net zo slecht als de mannelijke feeling van Heinrich, maar als de spanning opliep, gleed dat realiteitsbesef naar de achtergrond en liet ze zich leiden door geloof of door romantische dromen. Wat was het verschil?

Leida meende te weten waarom Heinrich vijf jaar geleden met haar was getrouwd. Ze meende zijn motieven te kennen, motieven waar ze zich vijf jaar geleden geen zorgen over had gemaakt. Motieven die haar vijf jaar geleden bij volle bewustzijn geen parten hadden gespeeld. Immers: ook zij had ja gezegd. Ze wilde de boer en paardenliefhebber, de dichter voor zich alleen. En Heinrich had de wederzijdse belofte zonder aarzelen onderschreven in aanwezigheid van tientallen getuigen, zo niet honderd. De tent op het boerenerf was krap aan groot genoeg geweest om alle gasten onderdak te geven.

Heinrich had zo zijn eigen redenen gehad om met Leida te trouwen. Redenen waar hij nog nauwelijks weet van had gehad, maar die langzaam naar het oppervlak waren gekomen; als dode vissen die na een paar dagen de bodem van de sloot verlaten en boven komen drijven. Hij had die vergelijking in een notitieboekje opgeschreven om er ooit nog eens een gedicht van te maken, maar het was er bij gebleven. Sinds hij huis en haard, en ook het bed met Leida deelde, leek zijn dichtader opgedroogd. Heinrich wist wat hij wist, maar hij had het gevoel dat er nog veel ontbrak aan zijn kennis. Hij wist waarom hij "ja" had gezegd, maar of dat voldoende was voor morgen, dat wist hij niet. En voor vandaag. Hij wachtte af. Hij wachtte af waar hij in een eerder leven vooraan had gestaan om te handelen.

Op stille momenten, als Leida door de bossen reed, laaghangende takken ontweek en naar langeafstandwandelaars knikte, meldde haar hoofd – zonder dat ze dat wilde – haar de afwezigheid van een legitieme reden voor haar verbintenis. Ze waren getrouwd, omdat ze getrouwd waren. En nu?

Ze had Heinrich trouw beloofd, maar waarom ze dat had gedaan, was haar vijf jaar later, en als ze eerlijk was, drie jaar later en misschien al een jaar na de koets met guirlandes en de dorsvloer vol confetti en rijst en na de bourgondische barbecue op het erf, niet helder meer geweest.

Leida had in wandeltempo over de heide, de onschuldige ruin onder haar zadel, tegen haar zin aan zichzelf opgebiecht dat ze getrouwd was, eeuwig trouw had beloofd, maar dat ze geen enkele reden kon verzinnen om die belofte te schragen. De enige reden die in haar rondzong, had ze te banaal gevonden. Verstandelijk beneden de maat, beneden haar stand. Dochter van een huisarts met onvoldoende intellect en te weinig praktische vaardigheden om ook huisarts te kunnen worden. Nog afgezien van haar tekortschietend geheugen, belangrijkste kwaliteit van een dokter. Met omwegen was ze via pedicure tot in het laatste jaar van de opleiding podologie gekomen. De voortijdige overstap naar verkoper in een gerenommeerde schoenenwinkel was haar redding uit het HBO-circuit. Haar vader en moeder hadden er geen punt van gemaakt. Moeder had nooit een vak geleerd en sleet haar dagen met vrijwilligerswerk en met de bijbaan: vrouw van de dokter. Leida keek terug op een prettige jeugd zonder complexen. Ze had geen reden tot klagen en ze klaagde niet. Zwaarmoedigheid was haar vreemd. Ze nam het leven zoals het kwam, en ze veronderstelde dat iedereen zo'n levenshouding had. Tot na de bruiloft.

De enige reden die ze had kunnen bedenken, om van de ene op de andere dag in het huwelijk te treden met Heinrich, luisterde naar de benaming liefde en juist dat was het niet geweest, netzomin als hartstocht. Die termen waren te braaf, te burgelijk, te romantisch en te sociaal wenselijk.

Aan de overkant van het heideveld, waar het pad overging in een ruiterpad naast een akker met doodgespoten aardappelen aan de ene kant en laag struikgewas aan de andere kant, was haar paard blijven staan. In de verte lag de secundaire weg van A naar B. Voor wie wilde: van B naar A. Alles wat je bekeek hing af van het perspectief, had Leida gedacht, het ene was niet beter of slechter dan het andere. Er was een ver-

binding, of er was geen verbinding. Meer was het niet, al was verbintenis wellicht een beter woord voor wat ze miste. De taal schoot vaker dan eens tekort. Ze leende met graagte bij de buren. Duitse poëzie maakte haar rijker als haar moedertaal tekortschoot.

Ze wist van haar vaders medische kennis dat koppelingen tussen zenuwcellen verdwijnen als ze niet worden gebruikt. Met liefde en hartstocht was dat wellicht ook zo, en met geilheid. Maar haar vader vermeed liefde. Haar vader hield het huwelijk op een zakelijke afweging met wederzijdse baten. Kwestie van vraag en aanbod, vond hij. Al moest ieder dat voor zich weten. Wie om de sex trouwde maakte volgens hem een vergissing. Er waren hoeren, goedkope en dure. En wie niet kon koken, kon beter een kookcursus volgen of diepvriesmaaltijden opwarmen dan omwille van de dagelijkse kost in het huwelijk treden. Zijn huisartsenpraktijk had hem geleerd hardop zijn overtuigingen naar voren te brengen en het daarbij te laten. Patiënten – net mensen, zei hij – bleven eigen keuzes maken, hoe schadelijk soms ook. Een huisarts was er om naar patiënten te luisteren, niet om raad te geven. Wie niet horen wil moet maar voelen, was zijn devies. Pas in het zicht van de dood werden adviezen – minder roken, minder drinken, meer neuken – ter harte genomen, ook als het te laat was.

Leida's moeder vermeed gesprekken over huwelijk en trouw; om gedoe te voorkomen. Leida's moeder kookte, ze was een keukenprinses. Wekelijks kwam een jongere vrouw voor de schoonmaak van huiskamer, keuken, overloop en badkamer.

Het paard had in traag tempo dampende vijgen op het droge zand gedeponeerd, een pas naar voren gezet en de ontlasting voltooid; voor dat moment. De pis van het paard spetterde tussen de wijd gespreide achterbenen. Leida had de pis van de gesneden hengst geroken en met een lichte kniebeweging haar paard een tiental meters verder gestuurd. De ruin was opnieuw blijven staan. De ingewanden van de viervoeter waren nog niet geledigd. Zo kende ze Walter, altijd kwam er meer, ook als je dacht dat de taak was volbracht. Ze leunde voorover en aaide de hals van het paard.

Heinrich had haar veroverd met zijn lichaam. In de schoenenwinkel. Het was lust op het eerste oog geweest, met de belofte van hartstocht, liefde en vriendschap. Zo hoorde dat. Dat was de juiste volgorde voor een familie, voor een duurzaam gezin en voor een eeuwigdurend huwelijk. Ook al hadden de vader en moeder van Leida afwijkende ideeën over het huishouden van een man en vrouw en kinderen.

Op het ruiterpad naast bos en akker had Leida eerst 'ja' gefluisterd met kleine letters en toen ze had gezien dat er niemand in de buurt was, hardop 'ja' herhaald en alsof ze zichzelf een geheim had verklapt, een geheim dat iedereen al had kunnen zien, maar waar niet over werd gesproken, had ze voluit geschreeuwd 'Ja. Ja Ja.' Twee kraaien waren opgevlogen en weer nedergedaald. De natuur is schrikachtig, maar laat zich niet gemakkelijk van streek maken. Na een ramp gaat de natuur over tot de orde van de dag, ook als die orde chaos blijkt te zijn.

Leida was gevallen voor zijn zwaard. Ze was veroverd door zijn blanke sabel. Leida had zich laten spiesen aan zijn onbesneden lid. Alsof ze er wel pap van lustte en ze lustte er wel pap van. Haar lichaam was onverzadigbaar. Toen.

Het paard had de regie overgenomen en zonder bevel van de ruiter de tocht in traag tempo voortgezet. Leida had op het zachtbewegende zadel opnieuw haar sappen voelen stromen, alsof haar lichaam haar verleden wilde bevestigen. Herinneringen komen en gaan. Herinneringen komen op de plaats van het delict. De droge sloot, de rustplaats, de plek van het begin.

Ze was bij de picknickbank afgestegen en had het paard aan een laaghangende tak vastgemaakt. Dezelfde plek waar Heinrich in het derde uur zijn bekentenis had gedaan. Al was het meer een mededeling dan een bekentenis geweest. De paarden – Walter en Fleur – naast elkaar, de teugels rond de stam van een omgewaaide berk, de ruin en de merrie met de kont naar de wind. Onrustig, als hun berijders.

'Ik zag je achterwerk,' had hij gezegd. 'Je stond in de etalage en je haalde schoenen weg om de nieuwe collectie uit te stallen. De etalage was bijna leeg. Je bukte. Ik zag je kuiten, je

knieholtes en ik zag je zwarte klokkende plooirok – zo heet dat toch, of niet? – ik zag je contouren. Je was decent gekleed. Ik kon niets zien, maar ik zag alles.' En na een onhandige glimlach was zijn blik afgedwaald naar de paarden die verderop wachtten op wat komen ging. Paarden die niets van hun innerlijke roerselen lieten blijken.

Fleur zwiepte haar staart opzij en liet zien wat in volle glorie beschikbaar was; als hoorde de merrie wat er werd gezegd aan de rand van de akker. Walter keek stoïcijns naar verkeer op de verbindingsweg, af en toe knikkend zonder noodzaak of bedoeling.

Heinrich was de winkel binnengestapt. Hij had geen schoenen willen kopen, geen laarzen. Eigenlijk had hij niets willen kopen. Zijn oog was blijven haken aan de brede heupen van de vrouw die in de smalle etalage voorovergebogen stond om schoenen van plateaus te halen. De etalage was al bijna leeg. Heinrich was de winkel binnengegaan zonder bedoeling, althans zonder dat hij zich bewust was geweest van een vooropgezet plan. Leida was uit de vitrine geklommen. Ze had het smalle deurtje naar de etalage open laten staan en bij de afstap naar de winkelvloer de helpende hand van Heinrich vastgepakt.

'Stoppen jullie met de verkoop?' had hij op licht badinerende toon gezegd. Het was niet nodig geweest ijs te breken. Er was geen ijs. Twee mensen in een schoenenwinkel; een man en een vrouw in de vruchtbare leeftijd. Er was de voorjaarscollectie; nieuwe schoenen in open dozen met de deksels onder de bodem. Alles was nieuw in het craquelépapier. Zwart was de nieuwe mode, maar ook kleuren mochten weer.

'Ik wilde je van dichtbij zien, ik wilde je ruiken. En,' had hij gezegd, 'ik wilde met jou doen wat je ogen mij vertelden.'

'En,' had Leida gevraagd, 'ken jij de taal van mijn ogen? Wat wilden mijn ogen?'

Heinrich had haar ogen niet kunnen zien, gebukt als ze was met haar billen naar de straat gericht. Het was zijn geilheid, geilheid in zijn geestesoog. Het was lust, heel misschien was het meer dan lust die hem de schoenenwinkel binnen had laten stappen.

Heinrich had een tube voetcrème gekocht. Crème tegen schrale plekken door knellende rijlaarzen. Leida reed ook paard, in de manége. Ze had nog geen eigen paard. Ze zocht een man met een paard. Het hoefde geen schimmel te zijn; het paard. De man mocht boer zijn, als hij maar ridder was.

'Bevat etherische oliën, kamille- en hamamelis-extracten en vochtinbrengende bestanddelen.'

Leida was naast Heinrich gaan staan, als had ze gewild dat hij over haar schouder met haar meelas, terwijl ze de kleine letters aan hem prijsgaf.

'Voetbalsem heeft een deodoriserende werking. Bij regelmatig gebruik houdt U een fluweelzachte huid.' En of het niet genoeg was, zei ze: 'Durch seine hautfettende Wirkung wird trockene Haut weich und elastisch und das Wohlbefinden kehrt sofort zurück.'

Heinrich had gehoord wat Leida had gezegd, maar er niets van onthouden. Haar bovenarm brandde tegen zijn bovenarm. Zijn blik was blijven haken boven haar decente zwarte blouse met smalle inkijk. Een opening als van een Dirndl jurk, smal, diep en met uitzicht op strak bijeengebonden borsten; als half-om-half rollade in een netje. Maar die benaming – ook voor in een gedicht – had hij pas later prijsgegeven. Alle kledingstukken, van hem en van haar, hadden hun lichamen toen al verlaten.

'Je ogen wilden hetzelfde als je stem,' had Heinrich gezegd. 'Ik voelde in mijn kruis,' hij sprak het woord langgerekt uit, 'wat je stem tussen de regels van kamille en kruidenbalsem liet horen.' Heinrich had met zijn komvormige hand de plaats van zijn gevoelig lichaamsdeel aangewezen en zonder repercussie – eerder met instemming – zijn hand kort op haar klokkende plooirok gelegd. Leida was geen vreemdeling in dat Jeruzalem en Heinrich kon zich – ook zonder doktersadvies – een verblijf in Korinthe veroorloven, maar zo ver was hij nog niet van huis geweest.

'Zoals jij bijsluiters voor kunt lezen,' had Heinrich gezegd.

Ze hadden in de ondiepe sloot geen enkele moeite gedaan om voor het oog van de wereld verborgen te blijven. Niet voor wandelaars van de korte afstand en niet voor wandelaars van de lange afstand. Niet voor de paarden die elkaar af en toe

speels in de nek beten. De leeftijden van de ruin en de merrie leken al te heftige opwinding in de weg te te staan. De paarden keken – kont in de wind – naar de weg van A naar B. Twee keer en een derde keer, en nog was de avond niet gevallen over het nieuwe paar in de droge sloot.

'Mijn vader is gescheiden,' had Heinrich gezegd. Hij zei niet: 'Mijn vader en moeder zijn gescheiden.' Hij had gezegd: 'Mijn vader is gescheiden.'

Bloot in de middagzon, zout op de huid en al die andere afscheidingen van onstuimige liefde op de naakte lijven. Over het afscheid van zijn moeder sprak Heinrich niet. Nog niet.

'Mijn oude heer heeft zich bekeerd. Hij heeft zich bekeerd tot de herenliefde.'

Leida had haar onrustig lichaam over haar ridder gebogen en Heinrich op zijn mond gekust.

'Hij is homo.'

Leida had haar hand van zijn straffe tepels naar zijn navel en naar zijn gladgeschoren gevoeligheden laten glijden.

'Mens,' had ze gezegd. 'Mensenliefde.' En alsof ze zich had vergist of een nadere specificatie wilde geven, had ze laten volgen: 'Man. Mannenliefde. Leer mij de mannenliefde kennen. Heinrich, ich liebe dich.'

Dat was naast de lust een tweede gemeenschappelijk raakvlak. Duitsland, liefde voor naamvallen en voor gedichten van Goethe, Heine en Hölderlin.

En opnieuw had Heinrich gedaan wat zijn lichaam hem had opgedragen en opnieuw had Leida de man die ze een halve dag kende in haar lichaam binnengeloodst. Heinrich had geen kasteelbrug hoeven neer te halen om de jonkvrouwe te veroveren. Haar poort stond wijd open. Haar toegang was zonder slotgracht, er waren fluweelzachte grenzen, er was geen douane, alsof het zo moest zijn. Tot bloedens toe had ze hem gewild. Heinrich had gebloed. Samen hadden ze ontembaar gebloed.

Welbeschouwd hadden de paarden hun spel onderbroken. Walter had zich van de tak losgerukt en was verderop gaan grazen. Fleur schraapte met de voorhoeven in de aarde. Hora finita est. Het was tijd geweest. Leida had de terugrit met pijnlijk genoegen als een amazone op het zadel gezeten, strak dichtgeknoopte blouse, benen stijf tegen elkaar.

De boerderij was voor de zoon – er waren geen dochters – die het bedrijf voort wilde zetten. Wilhelm – de jongste – kreeg een halve ton mee en bleef in Amsterdam. Vaderskindje, altijd al geweest. Wilhelm deed iets onduidelijks in de kunsten.

Kurt, de oudste zoon – hoogleraar religieuze wetenschappen aan Berkeley en ook van de herenliefde – zag af van zijn wettelijke portie ten gunste van moeder.

De vader van de jongens schikte zich in zijn lot en liet alles achter zich, alsof hij er nooit was geweest. Die overgave ging gemakkelijker door de nieuwe hartstocht in zijn leven. "Televisienicht" zoals Heinrich de nieuwe liefde van zijn vader noemde. Wekelijks met ongein te zien, voor wie de moeite nam te kijken. En moeder? Ach moederlief, toe huil niet meer.

Moeder huilde niet meer. Tot in de eeuwigheid. Nooit meer zou moeder huilen. Moeder had een maand na de scheiding definitief afscheid genomen van de mannen, van alle mannen. Alle mannen hadden afscheid van moeder genomen, bijna alle mannen.

'Ik had vanochtend een klant in de winkel,' zei Leida. 'Een man zonder voeten.' Ze had haar leren jasje tot onder haar borsten dichtgeritst. Haar zwarte leren broek sloot strak om haar heupen. Tussen broek en schoenen waren streepjes van haar enkels te zien. Ze droeg geen sokken.

Heinrich zette zijn linkervoet op het leem, alsof hij wilde benadrukken dat hij met beide benen op de grond stond.

'Er was verder niemand in de winkel.' Leida wachtte.

In de stilte spitsten de paarden hun oren, zij aan zij, de hoofden naast elkaar over het beschot. Het had er alle schijn van dat Heinrich niet van plan was om te reageren. Schildknaap zonder schild maar met lans. Zo staan gardisten met hellebaard in een rij voor de koning of de paus. Heinrich leek een lid van de Zwitserse garde zonder hoed en rode veren; met hooivork.

'Zestig, schat ik. Hij was zestig of ouder. Ik had hem eerder gezien, een jaar eerder.' Leida had de man herkend aan de wenkbrauwen die als van Mephisto van Goethes Faust omhoog staken. Mephisto, een schoenenmerk voor gevallen goden.

'"Als ik naar beneden kijk, zie ik dat ik voeten heb." zei de klant, "maar als ik je aankijk is het besef weg". Ik vroeg wat er met hem aan de hand was.' Leida keek naar haar voeten.

'"Ik zie uw voeten wel," zei ik geheel overbodig.'

'De man zei: "Geschenk van onzelieveheer. De stroomgeleiding tussen mijn tenen en mijn hoofd hapert. Mijn onderdanen hebben als eerste afscheid genomen van mijn bewustzijn. Ik verlies het besef van contact met de aarde beneden mij. Irreversibel, net als het leven. Deze afsnijding van de aarde leert me te koesteren wat ik niet meer heb, maar wat ik ooit voor vanzelfsprekend heb gehouden. Haperende geleiding."'

Leida hield haar blik op de ogen van Heinrich gericht. Als het contact met de aarde verwatert, komt de hemel dichterbij, dacht ze. Leida wachtte.

Heinrich keek weg, zocht houvast aan de hooivork en aan de paarden. Hij voelde dat er meer in de lucht hing dan een verhaal over een man zonder voeten. Misschien ging het verhaal over hem, over een man zonder eigenschappen. Een man met maar één eigenschap, een waardeloze eigenschap.

De paarden knikten, stoomden nauwelijks zichtbaar uit hun neusgaten, maar leken te zeggen: "Jij bent haar man. Los op wat je dwars zit. Betrek ons niet in je strijd. Wij zijn geen ridderpaarden." En alsof de aansporing onvoldoende was, liet de merrie volgen: "Zonder heden, geen toekomst. Heinrich. Pak je kans."

Kasper sloop traag de schuur binnen. De Drentse patrijs duwde zijn natte neus tegen de naakte enkel van Leida.

De paarden fluisterden beheerst: "Heinrich: betreed de arena. Ga de uitdaging aan, maak je klaar voor het toernooi." De ruin had het laatste woord: "Zegevier, laat zien wie je bent, of sterf in schoonheid." Het paard kende de romantische dichters.

'Ik hoopte dat niemand in de winkel zou komen,' zei Leida. 'Ik weet niet of die hoop heeft geholpen. Er kwam niemand. Ik wilde meer van hem horen. En zonder aanleiding vroeg de man: "Ben je getrouwd? Heb je een gezin?"'

Leida zakte licht door haar knieën en streek Kasper over zijn kop. De hond bleef zitten en likte langs haar hand, warm, rood, vochtig, schurend. Kasper keek omhoog, keek vragend naar Heinrich met zijn hooivork. De hond volgde de vlucht

van boerenzwaluwen in de schuur. Onbereikbare vogels die alleen contact met de aarde hebben als ze jongen verzorgen. Vogels die hun hele leven vliegend doorbrengen, of zwevend. Boerenzwaluwen hebben geen pootjes nodig.

'Misschien laat ik je schrikken,' zei Leida, 'maar ik zeg nu wat ik zeggen wil. Ik heb lang genoeg gewacht.' Ze rolde haar lippen vochtig. De merrie bonkte tegen het schot van de paardenbox. De ruin maakte een moeizaam rondje in het krappe hok.

'Dat gesprek met de duivel-zonder-voeten was als het ware een generale repetitie. Door die voorbijganger weet ik nu woorden te vinden die ik kwijt was.' Ze werd verrast door haar eigen stem, haar zinnen.

De paarden hadden van plek gewisseld en stonden weer naast elkaar, wachtend op wat komen zou.

'Ik heb mijn man in deze winkel ontmoet,' zei ik. 'Zonder nadenken ben ik met hem meegegaan. We hebben dezelfde middag een rijtocht gemaakt. Heinrich heeft paarden. In het veld hebben we gevreeën, in een droge sloot tussen heide en akker. Tot bloedens toe, maar dat laatste heb ik niet gezegd. De vader van Heinrich was een half jaar eerder uit de kast gekomen. Homo. Net als zijn oudste en jongste zoon. Heinrich is de middelste en achteraf krijg ik het gevoel dat Heinrich moest bewijzen...' Leida beet op haar onderlip.

Ze voelde haar schouders inzakken, haar hoofd naar voren buigen. Ze verzweeg dat ze in de winkel verteld had van de dood van Heinrichs moeder en van de zoon die zijn moeder miste. Leida herstelde zich en rechtte haar rug. Ze vertelde wat ze ook tegen de duivel had gezegd.

'Ik wilde zó graag een kind, dat ik zwanger werd, die middag. Ik was ontzettend blij. En na vier maanden bleek dat ik schijnzwanger was. Er was geen kind op komst, maar toen was de bruiloft al geregeld.' Leida aarzelde. Haar rechtervoet maakte aanstalten om naar voren te gaan, maar ze wachtte. Haar voeten bleven naast elkaar. Kasper waakte.

'Ik weet wel waarom je met me bent getrouwd. En jij weet ook wel, waarom jij met mij bent getrouwd. Je weet het wel.' Leida herhaalde met nauwelijks hoorbare stemverheffing: 'Jij weet het wel. Jij weet het echt wel.'

Heinrich verplaatste zijn hand naar zijn borst. De hooivork trok een diagonaal voor zijn lichaam, de tanden naar voren gericht. Hij knikte.

'Ich liebe dich,' zei ze. 'Heinrich, ich liebe dich.'

Heinrich bleef op zijn post. Was geht's dich an. Was geht's dich an, zong door zijn hoofd. Hij kent zijn klassieken.

'"Koesteren wat je mist. Koesteren wat je niet hebt," zei de man zonder voeten. Ik zeg het hem na. Koesteren wat je niet hebt. Bezitten wat je nooit hebt gehad, bezitten wat je nooit ten deel zal vallen.'

De wangen van Leida kleurden lichtrood, maar in de vallende schemering was dat in de schuur niet goed te zien. Met achter haar de open schuurdeuren bleef er een scherp profiel van een vrouw met stevige heupen in een leren broek, contouren zonder kleur en zonder nuances. De zwaluwen kwamen en gingen. De wereld was veranderd. Zwaluwen bleven , ze vlogen niet langer naar warmere oorden. Zwaluwen waren thuis op de boerderij, ook als ze wegvlogen.

'En,' zei Heinrich, 'En wat had die man nog meer te vertellen?' Met het uitspreken van de woorden vergleed langzaam de scherpte en bitsheid uit zijn stem.

"Sta je mannetje," zei de ruin. "Zet hem op." Het paard trapte met zijn achtervoet tegen het beschot.

'Hij sprak me aan met U,' zei Leida, 'en ik sprak hem aan met U. Bijzonder vond ik dat. We zeiden U tegen elkaar, juist omdat we verbondenheid voelden. Ik in elk geval. Ik voelde verbondenheid, verbondenheid in mijn hart en in mijn hoofd. Vooral in mijn hoofd.' Leida keek opnieuw naar haar voeten.

'Hij zei, ik zeg het in mijn eigen woorden, want ik heb niet letterlijk onthouden wat hij zei. Hij zei: "Ik heb geen voeten meer en toch kom ik overal. En wat bijzonder is; toen ik nog voeten had liep ik in de rondte, liep ik in de wereld, zonder te weten waar ik was en zonder mijn koers te kennen. Ik doolde. Ik begrijp dat achteraf wel. Omdat er geen noodzaak was stil te staan, stond ik niet stil en nam ik voor vanzelfsprekend aan, wat achteraf gezien niet vanzelfsprekend was. Sinds mijn voeten afscheid van me hebben genomen koester ik ze."' Leida boog haar hoofd opnieuw naar haar zwarte schoenen. Ze keek Heinrich aan, die achter de hooivork op zijn plek bleef staan.

Ze vroeg niet wat in Heinrich omging.

'Die man had wel voeten. Hij stond naast me. Hij hield zich vast aan een schap met schoenen. In zijn beleving ontbraken zijn voeten. Door wat hij "Godsgeschenk" noemde was het contact tussen zijn voeten en zijn hoofd verbroken. De stille aanwezigheid van zijn voeten was heel stil, zo zei hij. Nog wel verbonden, maar afgestorven. Levend en toch dood.'

Leida draaide haar ogen naar boven alsof het vervolg van haar verhaal in de hanebalken te vinden was. 'De man zweeg, en,' zei ze, 'ik durf het bijna niet te zeggen, maar ik voelde iets van, van....'

'Liefde?' vroeg Heinrich.

'De man vertelde dat hij lange tijd maar één angst kende. Hij noemde het: liefdesangst. Hij was bang dat zijn vrouw op een ochtend dood naast hem in bed zou liggen. Dat leek hem het ergste wat hem kon overkomen,' zei Leida.

Heinrich pakte de hooivork met beide handen vast en plantte het uiteinde van de steel tussen zijn voeten. De tanden van de vork omlijstten zijn gezicht.

'En om aan die angst een einde te maken,' zei Leida. Ze hield haar ogen op de hooivork gericht en daarna op de ogen van Heinrich.

'Om een einde te maken aan, wat hij later levensangst noemde.' Ze herhaalde langzaam: 'Levensangst...'

Kasper ging staan, keek naar Leida en likte opnieuw haar hand. De paarden zwegen. Ze leken teleurgesteld in de voortgang van het toernooi. Geen wapengekletter, geen heftige strijd. Een paard is niet cerebraal, een paard volgt dromen en driften, daarom houden mannen en vooral vrouwen van paarden.

'De man kende honderd manieren om een einde te maken aan angst,' zei ze. Ze liet haar hand door Kasper likken, streelde de hond over zijn kop.

De man had een opschrijfboekje uit de binnenzak van zijn jasje gehaald en opengeslagen op de toonbank gelegd. Hij vouwde het slappe weerbarstige omslag ver naar buiten en pakte de pen die op de toonbank lag.

“Mag ik Uw naam weten?” had hij gevraagd. “Ik wil niets van U, maar ik wil – als ik thuis kom – mijn vrouw graag vertellen met wie ik een prettig gesprek heb gehad. U hebt mijn dag verrijkt. Vandaag. Vandaag, en vandaag is mijn enige bezit.” En na een pauze waarin hij haar naam opschreef. “En trouwens ook Uw enig bezit.”

Voor Leida had kunnen antwoorden, had hij laten volgen: “Ik heb geen heimwee naar wat geweest is. Als het erop aankomt heb ik afscheid van het verleden genomen. Ik ken geen verleden meer, en wat ik kwijt ben geraakt, per ongeluk, door het lot, door onhandigheden of door ingrepen van buitenaf, heb ik leren koesteren.” Hij had kort naar het rek met veters en crèmes gekeken en zijn vlakke hand een draaibeweging over de toonbank laten maken. Hij vervolgde zijn betoog op het oog tegen niemand in het bijzonder: “Ik koester wat ik niet meer aan kan raken. En koesteren is niet hetzelfde als verlangen. Ik geef de voorkeur aan koesteren boven verlangen. Over koestering ben ik baas. Dat heb ik ontdekt.”

‘En de liefde?’ vroeg Heinrich.

‘Hij kocht een tube voetbalsem voor zijn voeten. Hij zei: “Ik koester wat ik niet meer hebt.” En de man liet volgen: “Ik heb hartstocht en liefde uit mijn Wortschatz verwijderd. Leidenschaft und Liebe sind schwere Wörter.”

Heinrich keek vanachter de tralies van de hooivork naar zijn vrouw van wie hij de ogen niet kon onderscheiden. Hij leek niet tevreden met haar antwoord.

‘Ik had hem van Goethe en Heine verteld en van de romantische dichters. Hij zei: “Ik koester Leidenschaft und Liebe, maar ik houd ze op afstand. Het zijn gevaarlijke emoties, waar op een onbezonnen moment de dood op kan volgen. Verlang niet naar wat je niet kunt beheersen.” En nadat hij de pincode had ingetoetst zei hij: “Ik was een grotere bedreiging voor mijn vrouw dan ik wilde weten, met mijn drang te vernietigen wat ik niet kon bezitten, maar sinds ik hartstocht en liefde op afstand heb kunnen zetten – ook dat is een Godsgeschenk – ben ik geen gevaar meer voor wie dan ook. Mezelf inbegrepen.”’

‘En,’ zei Heinrich, ‘en jij, en ik? En de liefde?’

Leida bukte, nam de hondenkop tussen haar handen, drukte haar lippen op de neus van de hond en gaf Kasper een tik op zijn achterlijf. Als een postillion d’amour sprong de hond naar Heinrich.

“Zet hem op,” zei de ruin. “doorpakken. Je kunt het.”

Heinrich, hooivork in de aanslag, aarzelde.

‘Ik heb mijn naam genoemd. Alleen mijn voornaam,’ zei Leida. Ze zette een stap naar voren. ‘En, weet je, weet je.’ Ze bleef halverwege Heinrich staan. ‘Dat ik mijn naam prijsgaf en zag hoe die vreemdeling mijn naam opschreef en dat hij mijn naam en met mijn naam, míj verder de wereld in zou brengen.’

Ze haperde.

‘Ik kreeg een vreemde rust over me. Alsof ik pas vanaf dat moment bestond. Alsof.’ Ze voelde hoe water in haar ogen kwam. ‘Alsof ik geen kind meer hoefde te baren om mezelf te zijn. Om te bewijzen dat jij... Om mezelf te bewijzen. Om je moeder. Om mezelf.... om jou. Om jou en mij.’

Kasper likte de hand van Heinrich. De hond keek om naar Leida. Uit de paardenbox klonk het zachte vallen van geelbruine vijgen. Eerst poepte de ruin, daarna poepte de merrie. Elke dag dezelfde kleur, elke dag dezelfde geur. Zo hoorde dat in het paardenbestaan. Zo simpel en zo rijk.

‘Ach,’ zei Leida. ‘Ik hoef dat romantische gedoe niet meer. Ik zeg nooit meer dat ik van je houd. Ik spreek nooit meer over liefde. Ik ben niet langer mijn ongeboren kind.’

Leida stak haar hand in haar jaszak.

‘Ik heb een tube voetbalsem voor je meegenomen,’ zei ze. ‘Laat me je schoenen uittrekken, en je sokken en...’

“Zet hem op,” zei de ruin. “doorpakken Heinrich. Je kunt het.”

Lieber Tee

'Weet je wat ik nou zo grappig vind?' Darius Hetebrij bleef in de bocht van het wandelpad staan. De zon scheen tussen de bomen door tot onder de klep van zijn zwarte pet. De man met het bleekrode ronde gezicht kneep zijn ogen tot dunne lijnspleten tegen het roodgele ochtendlicht. Pigment leek niet aan hem besteed. Hij had – wat negers in Afrika noemden als ze een blanke bedoelden – een varkenshuid; een pig skin. Door zijn bleke huid was Darius Hetebrij op het VWO aan zijn nickname gekomen Skinny en als het menens was: Skinny Pig. Hij was niet slechter geworden van die pesterij.

Tussen de bomen hing een blauwgrijze waas die in de loop van de ochtend volgens natuurwetten zou verdwijnen. De vernauwde blik van Darius Hetebrij maakte van de bladloze bomen een staketsel van omhoogreikende armen, van vingers in een open greep, tastend naar de heldere lucht. Wie zijn ogen de kost gaf kon rond het Melkwegpad overal de toegang tot het heelal waarnemen, en de hemel.

Om de mond van Darius Hetebrij verscheen een grijns alsof hij bij voorbaat al moest lachen om de grappige gedachte die hij aan Dittrich Boskoth ging vertellen. Hij stak beide handen in de zakken van zijn ruimvallende broek en leek vanuit zijn heupen licht achterover te leunen. Slank postuur, geen aanleg voor een buikje. Hoofd in de nek. Ondanks de kilte had hij zijn jack losgeritst. Schipperstrui met vale plekken en een in goud geborduurd anker. De uitgerekte trui was jaren oud en werd door de nieuwste mode bijna ingehaald, inclusief het hedendaagse smoezelige dat op een verhulde manier de tijdgeest weergaf. Darius Hetebrij bewoog zich tussen morsig, smoezelig en spontaan met een vergeefse – maar nimmer aflatende – poging om netheid en properheid te bereiken, althans in de dagelijkse omgang. En helderheid, die steeds zeldzamer leek te zijn.

'Nou?' De tegenvraag leek meer op een grom dan op een drieletterwoord. Misschien had Dittrich Boskoth de klank overgenomen van de ezelin in zijn achtertuin. Balkend en

huilend had Trea Asinus hem even voor zonsopkomst goede reis gewenst en in één moeite door behouden thuiskomst. De ezelin had haar stem laten horen tot hij in de bus was gestapt naar Z. waar hij door Darius Hetebrij zou worden opgepikt.

De ezelin was aan hem gehecht geraakt, maar Dittrich Boskoth wilde het liefst zo rap mogelijk afscheid van haar nemen. De slager, nee, niet via de slager, maar elke andere manier om op eigen erf weer vrij te zijn van huilebalken en tedere blikken van onbegrip was welkom. Dittrich Boskoth was geen man voor zorgverlening en tederheid. Althans, hij had die kwaliteiten nog niet in zichzelf ontdekt en ook anderen – man noch vrouw – hadden die warmbloedige aders aangeboord.

De ezelin balkte voortdurend om haar gemis aan vertrouwd gezelschap kenbaar te maken, maar Trea Asinus werd niet gehoord – de lijfelijke vertaling van haar behoefte aan aanhaligheid bleef achterwege. Zelfs een streling langs haar hals of over haar grijze kop hoefde Trea niet te verwachten. Dittrich Boskoth had in de geest al afscheid van de ezelin genomen. Een ritje zat er niet meer in.

Darius Hetebrij werkte in het onderwijs; leraar Nederlands, weliswaar ook met coördinerende taken, maar Hetebrij was vooral gezelschapsdier voor pubers met een overdosis geslachtshormonen om de lijven in de voortplantingsmodes te krijgen. Een schoolezel, een schoolezelin, misschien was dat een goed cadeau om bij de les te blijven.

Dittrich Boskoth zou tijdens de wandeling de ezelin ter sprake kunnen brengen, als de tijd rijp was, maar misschien zou de freelancer en kunstenmaker uit schaamte blijven zwijgen over de grijze viervoeter die zonder maatje in het afgepaalde weiland de dagen sleet.

'Nou?' herhaalde Dittrich Boskoth. Hij stak zijn hand uit naar Mars, het model van de planeet aan het Melkwegpad naar de radiotelescoop bij Westerbork. Ze hadden vanaf de parkeerplaats Neptunes, Uranus, Saturnus met de ringen en Jupiter achter zich gelaten. Verderop wachtte de Aarde en na Venus en Mercurius, de Zon als stralend middelpunt in de bossen

waar honderdduizend Joden de laatste flarden van Nederland, hun vaderland, voor het laatst hadden beleefd. En Pluto? Pluto deed niet meer mee als planeet, maar dat was pas sinds 2008, een miniem keerpunt vergeleken met de jaren voor '45.

Dittrich Boskoth en Darius Hetebrij maakten een ochtendwandeling door de bossen rond Hooghalen en Westerbork. Het herinneringscentrum was op het vroege uur nog gesloten, de parkeerplaats leeg op een enkele auto na. De radiotelescoop verdroeg geen gemotoriseerd verkeer. Wie de veertien telescopen van dichtbij wilde zien, had een wandeling van bijna een half uur te maken. Elektronica en ontstekingen in motoren vertroebelden berichten uit het verleden. De radiotelescoop was op zoek naar leven elders in het heelal, maar als er signalen zouden worden opgevangen van verre exoplaneten was er maar één zekerheid. Elk leven dat met de schotelantennes gedetecteerd zou worden, bestond niet meer. De telescoop was op zoek naar berichten van doden. De kippengaasparabolen keken uit naar tekenen van leven uit een ver verleden. Als het erop aankwam waren astronomen ononderscheidbaar van archeologen. Ze hoorden tot het gilde van wetenschappers dat de tijd gebruikte om doden tot leven te wekken. Voor de radiotelescoop en voormalig Kamp Westerbork voldeed, als het erop aankwam, één bordje: herinneringscentrum.

'Taal,' zei Darius Hetebrij. 'Ik vind taal heel grappig.' Hij knikte zijn hoofd enkele malen in rap tempo op en neer om zijn overtuiging kracht bij te zetten. Zijn pet bewoog getrouw mee. Als hij 's avonds zijn pet afzette bleef het gevoel van een hoofddeksel aanwezig, tot hij in slaap viel. Darius Hetebrij leefde in symbiose met zijn pet, de vette binnenrand fungeerde als synaps tussen stof en schedel.

'Jullie hebben het Drents, het plat,' liet hij volgen. Darius Hetebrij sprak elke letter in "Drents" en "plat" afzonderlijk uit. 'En ik bedoel niets verkeerds met plat. Plat is volks, maar plat is niet ordinair. Plat hoeft niet ordinair te zijn. Echt niet.' Zijn varkenswangen bolden. 'Echt niet,' herhaalde hij.

Dittrich Boskoth had de rode planeet losgelaten en was langzaam doorgelopen. Het pad was droog en stevig. Het had weken niet geregend, de grond naar de radiotelescoop was

glad en onkruidvrij. Verderop was de Aarde zichtbaar; kleine bol op een metalen pen, met een toelichting op een educatief bordje. “Dit is de Aarde”. Afmetingen, daglengte, duur van een jaar, afstand tot de zon. Kortom alles wat een wandelaar van de aarde wilde weten.

Darius Hetebrij volgde de zwijgzame man die een paar passen voor hem liep. Darius Hetebrij was nog niet uitgepraat. Zijn verhaal over taal en genoegens was nog niet af, maar de leraar wist dat hij veel zou moeten zwijgen om zijn wandelmaatje aan de praat te krijgen. Darius Hetebrij verkoos de dialoog boven een monoloog, al kostte het hem moeite een eenmaal begonnen betoog tijdig te staken.

Darius Hetebrij kende Dittrich Boskoth; zwijgzaam en moeilijk te ontdooien, maar de tijd zou het werk doen. Ze waren niet voor niets vroeg aan hun gezamenlijke dag begonnen. De eerste boterhammen uit het lunchpakket hadden ze al opgegeten; voorkwam uitpuilende jaszakken.

‘Mijn vader,’ zei Darius Hetebrij tegen de rug van zijn voorganger. ‘Twintig jaar ouder dan ik. Twintig jaar ouder dan jij. Begin zestig en met pré-pensioen-voor-eigen-rekening, maakt drie maal per jaar een familiekrantje – *‘t Krèntke*. Iedereen kan verhalen en foto’s sturen. Zo leren we elkaar kennen. Zo blijft de familie bij elkaar.’

Darius Hetebrij stuurde genoeg kopij om de hele familiekroniek te vullen. Dat was hij aan zijn stand verplicht, vond hij, een leraar Nederlands heeft de morele plicht om zijn nek uit te steken door te schrijven. Alleen grammatica en spelling vond hij onvoldoende. Artikelen, verhalen en minimaal één keer per jaar een ingezonden brief in een dagblad of omroepgids over welk onderwerp dan ook. Het liefst over triviale zaken zonder bedoeling de wereld te verbeteren. Oprispingen op digitale fora telden niet mee, vond Darius Hetebrij; immers elke idioot kon tegen een boom pissen, en dat gebeurde op het web ook. Een beschaafd mens zou daar niet aan mee moeten willen doen. Het web gaf eeuwigheidswaarde aan onbenulligheden die snel vergeten zouden moeten worden, terwijl een bijdrage aan een brievenrubriek na een week weer verdwenen zou zijn - op de digitale editie na. Helaas.

De schouders van Dittrich Boskoth bewogen in rustig tempo

heen en weer onder licht schommelende heupen als van een Belg. Donkere krullen tot in de nek, zwart geverfd om de vroege grijzen te verbergen. Zwart leren jack, zwarte jeans, zwarte hoge wandelschoenen. Alle kleuren, als het maar zwart was. Dittrich Boskoth liet dat grapje achterwege.

Midveertig liet Dittrich Boskoth het liefst elk grapje achterwege sinds hij had besloten dat hij geen humor had, sinds hij had besloten dat hij zwaar op de hand was, sinds hij had besloten om zijn eigen weg te gaan, na Sybille het liefst in zijn eentje. Dittrich Boskoth maakte geen grapjes meer over de T-ford in zijn open schuur – een hooimijt op vier palen met verschuifbaar dak dat al jaren scheefgezakt tussen de zwartgeverfde palen hing. Zwaar postuur. Darius Hetebrij kon met zijn 1,65 meter met gemak in de schaduw staan van het bovenmaatse lijf van Dittrich Boskoth.

''*t Krèntke*, heet dat krantje. *'t Krèntke*.' Darius Hetebrij wachtte. Een Vlaamse gaai zeilde tussen de takken door. Het was nog te vroeg om eieren te roven. Het paarseizoen was nog maar net begonnen. Spreeuwen en merels vochten om hun bruidjes.

'Mijn vader was bakker in de Peel. *'t Krèntke* van de krenten. Snap je?'

De dubbele betekenissen, de dubbelzinnigheden, de gelaagdheid van de taal. Passie.

'Krentenbrood,' zei Dittrich Boskoth. 'Krentenbrood. Hier zeggen ze; krentestoet.'

Krentewegge bij begrafenissen en bij geboorten, krentewegge met spijs. Dittrich Boskoth: "Heer, zegen deze spijze. Amen."

Ze naderden Venus. Kleine bol op een paal, met zicht op Mercurius. De binnenplaneten leken elkaar bijna aan te raken. Hoe dichter bij de zon, hoe kleiner de onderlinge afstand.

Dittrich Boskoth zag geen Aarde. Dittrich Boskoth zag geen Venus en geen Mercurius. Op zijn automatische piloot luisterde Dittrich Boskoth naar Darius Hetebrij, nazaat van generaties brood & banketbakkers en door bakkerseczeem ontsnapt aan een plek achter de ovens voor wit brood, bruin brood, tijgerbrood en vloerkadetten. Het bakkerseczeem was voor Darius Hetebrij een welkome aanleiding om door te studeren.

Darius Hetebrij had zijn vader niet hoeven te overtuigen. Zijn varkenshuid en zijn lengte – het ontbreken van een zekere lengte – werkte ook in zijn voordeel.

Dittrich Boskoth hoorde geen schetterende vogels, hij zag geen vinken en geen boomklevers, hij hoorde geen meesjes. Er was wel een nieuwe lente, maar nog geen nieuw geluid in het bos. Er was nog geen nieuw geluid hoorbaar op de open strook van west naar oost met de parabolische oren naar het zuiden gericht. Dittrich Boskoth hoorde *Magnificat*. *Magnificat anima mea Dominum**. Zijn hoofd was gevuld met orgelmuziek, met sopranen en tenoren. Muziek was op een vreemde manier in zijn hoofd aanwezig. Hij hoorde muziek, maar geen stemmen en geen instrumenten. Misschien leek wat hij beleefde op de goddelijke inspiratie van componisten. De groten. Beethoven, Debussy, Bach, Brahms, Saint Saens; ze schreven noten zonder dat er instrumenten in de buurt waren. Mozart noteerde kerkmuziek op blad nadat hij de uitvoering in de Sint Pieter had gehoord. Uit zijn hoofd.

Dittrich Boskoth was geen klassieke componist. Hij had zijn naam mee om met gemak tussen de groten te kunnen staan – de beginletter B was onder componisten goed vertegenwoordigd – maar hij stond niet in de lijst met wereldberoemde componisten. Singer-songwriter met ballades en liedjes voor liefhebbers. Zo had dat in de krant gestaan: voor liefhebbers.

Op het podium met een zaal vol luisteraars – de liefhebbers – had Dittrich Boskoth geen gebrek aan woorden. On stage hoefde hij niet te communiceren. De illusie van wederzijds begrip en wederzijds gevoel op discrete afstand, daar ging het om. Het was genoeg om gevoeligheden de halfduistere zaal in te sturen. “Ik houd van jou. Ik blijf je trouw.” in varianten, met uiteraard ook liedjes die het tegendeel beweerden. Dat laatste ging hem moeilijker af sinds Sybille haar spullen had ingepakt en weer naar haar wettige echtgenoot terug was gekeerd, met achterlating van een bordeauxrood slipje – gedragen – onder het hoofdkussen en met achterlating van Trea Asina.

De ezelin zou hem volgens zijn ex-minnares door de moeilijke tijden kunnen helpen. Sybille had het ook niet zo gewild. “Ik had het met liefde anders willen zien,” had ze gezegd. Een

* (Mijn ziel) verheerlijkt de Heer.

gouden zin voor een refrein met een witregel gemarkeerd door een straffe roffel op de akoestische gitaar. Dittrich Boskoth had het lied nog niet voor publiek gezongen. Sybille zat nog te pijnlijk in zijn hoofd. Na het *Magnificat* en het *Ave Maria* kwam Sybille ongevraagd in zijn hoofd voorbij, zonder woorden, zonder klanken; als etherische muziek. De mannen hadden de radiotelescoop op dat moment al de rug toegekeerd, op weg naar wat van het "Lager" was overgebleven.

Op het kampterrein stond als enig origineel bouwwerk uit de voorbije tijden de commandantwoning. De barakken voor joden, geïnterneerden, Ambonezen waren afgebroken en in de wijde omgeving herbouwd als kippenschuur of varkenskot.

Een houten huis aan de rand van het kamp deed – in de collectief vergeten jaren – dienst als directeurswoning. Van november 1942 tot april 1945 werd het huis bewoond door *SS-Obersturmführer* Albert Konrad Gemmeker.

De Poolse schilder bij de commandantwoning heette Yoerek Pawel. Hij was in Gdansk geboren en met zijn moeder meegekomen naar Drenthe.

'Ik was vief jaor,' had Pawel gezegd. 'Mien va was boer op Elp. Eindtie wieder.' De schilder in witte overall met aan de ladder een pot mosgroene verf gehaakt, had naar het zuiden gewezen. Daar, achter het uitgedunde bos, achter de akkers, nog voor het Oranjekanaal dat als een wond door het landschap trok, lag het dorp waar de inwoners, als het niet nodig was, niet over de oorlog spraken. En het was niet nodig als er vreemd volk over de vloer kwam. Zijn tweede vader had, in samenspraak met andere dorpsbewoners, Yoerek ingewijd in de lokale gebruiken, inclusief de taal van het zwijgen. Maar de jongen bleek spraakzaam te zijn, en opvoeding had daar geen verandering in aangebracht.

Met "Een mooie kleur," had Darius Hetebrij de schilder verleid om zijn verhaal te vertellen. 'Altied zo west,' had de schilder gezegd. 'Wit en mosgruun.'

Dittrich Boskoth – op gehoorafstand op het pril ontluikende gele wintergras, wijdbeens tussen beginnende opslag van meidoornstruiken – had zijn notitieblokje tevoorschijn ge-

haald. Op de blik van de schilder had hij gezegd: 'Ik ben geen journalist. Ik schrijf op wat ik wil vergeten.'

'Maakt mij niks uut,' zei de schilder. 'Ik heb gien geheimen.' En terwijl hij de kwast in de groene verf doopte, liet hij volgen: 'Kun ie mij verstaon?'

De taal was geen probleem en in zijn nieuwe moedertaal vertelde Yoerek Pawel dat zijn grootvader fout was geweest in de tijd dat dit huis door Gemmeker werd bewoond. 'En zij waren niet de enige katholieken aan de andere kant van de gerechtigheid.' Yourek Pawel had *Quo Vadis* van zijn landgenoot gelezen, dat was helder.

'Zij waren met velen,' zong het onder het hemeldak van Dittrich Boskoth. 'Zij waren met velen.' Dittrich Boskoth schreef en schreef en schreef alsof hij een onbekende psalm hoorde.

Ze hadden de wandeling voortgezet tot aan de bosrand met uitzicht op Elp. Met de rug naar de wind hadden ze in het open veld gepist. Mannen onder elkaar. De blik op oneindig. Een niet aflatende stroom. Drentse krenten hadden al een lichtrose waas aan de takken. Nog een week of twee en de bosrand was als in de eeuwigheid weer een witomzoomd bruidje.

'Laat eens zien,' zei Darius Hetebrij, 'wat heb je opgeschreven?' De veertigers zaten op de klamme grond van de houtwal. Darius Hetebrij met zijn jas onder zijn billen, onder zijn kont. Atalanta's, gehakkelde aurelia, een citroenvlinder en hommels.

Onwillig las Dittrich Boskoth uit zijn notitieblokje, opengeslagen op de laatstbeschreven bladzijde.

"Een mooie kleur
hef altied zo west
wit, mosgruun en bruun
maakt mij niks uut
'k heb gien geheimen
veur joe."

Het leek alsof de zanger een gezonde blos op zijn gezicht kreeg.

'Zo doe je dat dus. Geheim van de smid.' Darius Hetebrij

zette zijn pet af. Op de kale schedel parelden zweetdruppels. Hij had zijn hoofd in de schaduw van een boom. Er was geen verbrandingsgevaar. Met de mouw van zijn trui veegde hij zijn schedel droog. De huidkanker zat nog aan de buitenkant. Niks aan de hand.

"'Kun ie mij verstaon?" als afsluiting, maar ik weet nog niet hoe ik dat ga doen,' liet Dittrich Boskoth volgen. 'Met of zonder gitaar. Misschien is vocaal genoeg. Ik ga dat proberen.'

Yoerek Pawel had de muze in de singer-songwriter aangeraakt. Dittrich Boskoth raakte op zijn gemak. De woelingen in de geest konden met een lied naar buiten, dat de woorden van een katholieke Pool afkomstig waren met voorzaten met een bruin verleden, was geen bezwaar. Het hele leven was een onaflosbare hypotheek, een wijsheid die Dittrich Boskoth niet aan Goethe had ontleend, maar aan de leraar Nederlands met een vrij huis zonder troebelingen van hartstocht.

'En nu mag je van Sybille vertellen,' had Darius Hetebrij gezegd.

Dittrich Boskoth had de verkering uit. Het was niet de eerste keer. De veertiger met een lijf als een dokwerker in de kracht van zijn leven had een onweerstaanbare aantrekkingskracht op vruchtbare vrouwen, gehuwd en ongehuwd. Na elk optreden stond er wel een vrouw met een gesprongen eitje bij de artiesteningang.

De sex appeal had Dittrich Boskoth aanvankelijk verbaasd. Hij was een late roeping geweest. De eerste roeping was Buxtehude, was Albinoni, was Winkler, was orgelmuziek, was hohe Messe en à capella Gregoriaans. Als hij terugkeek was muziek geen roeping. Muziek was ademhalen, muziek was poepen. Muziek was er zoals er onwillekeurige spierbewegingen zijn. Hartkloppingen op de achtergrond. Peristaltiek van dunne darm, van dikke darm, van anus. De natuurlijke loop der dingen. En in die muziek was de God van zijn moeder en de God van zijn vader overeind gebleven als een onwillekeurige Pavlov-reactie. Bij hemelse muziek hoorde een god en zonder een denkbare god was er geen denkbare muziek. De ene kon niet zonder de andere.

'Ik mag een tentoonstelling inrichten,' zei Dittrich Boskoth, 'maar ik weet niet waarom ik ben uitgekozen. In een galerie.'

Dittrich Boskoth leek niet van plan om onthullingen te doen over het vertrek van zijn laatste muze.

'Uitverkoren,' zei Darius Hetebrij. 'Je bent uitverkoren. Zover heb je het geschopt.' En, 'liet hij volgen terwijl hij zijn pet verschoof. 'En ben je er een beetje blij mee?' Moeiteloos raapte Darius Hetebrij het hulpverlenersjargon uit de taalzak met clichés. De ironie werd niet opgepikt. Liefdesverdriet maakt ongevoelig voor subtiliteiten, of juist overgevoelig met geweldadige uitingen als neveneffect.

'Waarom ze mij hebben gevraagd. Ik weet het niet. Wat weet ik nu van kunst?'

Dittrich Boskoth wist alles van kunst en als hij niet alles wist van kunst dan zeker meer dan de doorsnee-bezoeker van tentoonstellingen. En misschien was het wel een voordeel om weinig van kunst te weten. Een onbevangen en onbevooroordeelde combinatie van cultuuruitingen met veel bloed, zweet en tranen samengesteld door een eigen God. Niet-weten heeft veel voordelen en levert in elk geval verrassingen, en niet alleen in de kunst.

'Wil je mijn mening horen?' vroeg Darius Hetebrij terwijl hij omhoog keek maar het vierkante krulhoofd op de brede schouders. Dittrich Boskoth knikte kort. Hij wilde weten wat Skinny Pig te vertellen had. Mooie naam voor een lied. Skinny Pig. Skinny Pig. Een lied over een verstoteling, een onrein en uitgekotst wezen met wie het allemaal goed zou komen, of juist niet. Maar beter dat het in genade goed zou komen. Voor zijn moeder.

'Je bent één van hen,' zei Darius Hetebrij. Hij zei niet: "Je bent één van ons." Darius Hetebrij wist dat hij van niemand was, dat hij als Skinny Pig bij niemand hoorde. Die apartheid had hem vroegrijp gemaakt. Hermans, Willem Frederik, had hem ondersteund. *De donkere kamer van Damokles, Nooit meer slapen, Mandarijnen op zwavelzuur, Ik heb altijd gelijk*. De drift van Hermans kwam van de voortijdige dood van de zus van de mislukkingskunstenaar. Nooit vergeven dood, nooit vergeten dood. Boosheid verpakt – zelden vermomd – in proza en onkwetsbaar rondhakken in het eigen gelijk. Iedereen leek Hermans te haten, maar Skinny Pig was een bewonderaar.

Skinny Pig was één met hem. Willem Frederik Hermans had Darius Hetebrij naar de collegebanken gelokt.

'Je bent één van hen, ook als je dat niet zou willen zijn. Je bent gevangene van je dorp. Niemand wil je. Iedereen omarmt je voor één nacht. Versmoren, mooi woord, zo zou ik dat noemen.'

En ging Darius Hetebrij verder: 'Hoe luidt je Poolse liedje ook alweer?'

Een mooie kleur
hef altied zo west

'En Sybille?' vroeg Darius Hetebrij. 'En Sybille?'

En toen er geen antwoord kwam, stootte Darius Hetebrij zachtjes tegen de schouder van de woudreus. Als varkentje was Darius Hetebrij voor niemand bang meer. Het ergste wat hem kon overkomen was een spit, een braadspit.

'En Sybille?'

Sybille was de laatste muze uit een te lange rij. Sybille met een lichaam een slag kleiner dan dat van de zanger. Maar dat waren alle lichamen van alle muzes geweest. Maatvoering was zelden een probleem voor de singer-songwriter.

'Extase,' zei Dittrich Boskoth met vlakke stem, alsof er een zweem van schaamte over zijn passie lag. 'Moet ik er meer van zeggen. Je weet het wel. Ik heb je al eerder verteld van roes en verslaving. Details interesseren je niet. Of is dat nu anders? Kom je zelf tekort?'

De aanval was ingezet. Darius Hetebrij kreeg de bal terug op zijn helft. Darius Hetebrij negeerde de voorzet. Hij kwam niets tekort, maar die mededeling zou geen enkel effect hebben en enkel vruchteloos hakketakken in gang zetten. Wie een gevecht dreigt te verliezen, werpt jij-bakken en vermeende jaloezie in de strijd.

'Ze heeft me de ogen geopend. Sybille liet me zien dat alles in het leven niet lukraak gebeurt. Niks is veur niks.'

'Klopt,' zei Darius Hetebrij.

Sybille verschilde niet van eerdere muzen. Darius Hetebrij had niet anders verwacht. Alles in herhaling, telkens weer, en

niemand die in de gaten heeft dat de route al honderdduizend maal is afgelegd.

'Niets is voor niets,' antwoordde Darius Hetebrij niet voor de eerste keer. 'Overal steekt een bedoeling achter, overal is een plan voor bedacht. En omdat we dat plan niet kennen zoeken we in onze herinnering. Die radiotelescoop kijkt miljoenen lichtjaren terug.' Hij wees met zijn korte vlezige wijsvinger over zijn schouder. 'Op een exoplaneet op ruim 70 lichtjaren van hier kunnen ze zien hoe de Tweede Wereldoorlog uitbreekt, als ze kijken. En op een exoplaneet 2000 lichtjaar ver weg kunnen ze zien hoe Christus aan het kruis wordt genageld. Niemand kijkt.'

Sybille had Dittrich Boskoth al haar openingen laten verkennen. En die eenregelige samenvatting van wat Dittrich Boskoth liefde noemde, was voldoende geweest. In kleffe details zijn enkel stervelingen geïnteresseerd. James Joyce liet Molly Bloom al zeggen: "God is niet geïnteresseerd in neuken." En Molly Bloom kon het weten.

'Het zou best eens kunnen zijn,' zei Darius Hetebrij, 'laat ik voorzichtig zijn, want je bent – boom als je bent een kwetsbaar mannetje. Het zou best eens kunnen zijn dat je een vitale opening hebt gemist."

'Gemist, een opening?"

'Trea,' zei Darius Hetebrij. 'Trea Asina. Ik heb je nog niet over de ezelin gehoord.'

'Trea?'

Darius Hetebrij stond op, streek langs zijn billen – langs zijn kont – takjes en blad weg, trok zijn jasje aan en wees naar het pad naar het herinneringscentrum.

'Ik schrijf het liefst voor *'t Krèntke*,' zei Darius Hetebrij. 'Eigen volk. Ik maak grappen in *'t Krèntke*, maar zelden hoor ik familie lachen. Familie kijkt naar foto's van Brood & Banket. Mijn familie leest niet. Als ik het kort door de bocht zeg: mijn familie kan niet lezen. Beter: ze vormen een clan van functioneel alfabeten. Ze lezen wat ze snappen en wat ze niet snappen, dat slaan ze over.'

De serveerster had thee – Earl Grey – en cappuccino – Illy – gebracht met twee pecanotentaartpunten. Darius Hetebrij

maakte een foto; van de pecanoottaartjes. 'Voor '*t Krèntke*,' zei hij. 'Om niets te vergeten.'

'Misschien is het niet helemaal kosher,' had Dittrich Boskoth gezegd, 'om in een herinneringscentrum iets bij de koffie te nemen. Zoveel leed en zoveel boosheid en zoveel kwaadaardigheid bij elkaar verdraagt misschien geen gebak. Ook niet na meer dan zestig jaar. Het kamp is meer dan een herinnering.' De zanger kreeg langzaam meer praatjes.

'Lieber Tee,' had Darius Hetebrij geantwoord op de vraag van de serveerster met Anne Frankkapsel. In ijltempo hadden ze de tentoonstelling bekeken. Hun hoofden stonden naar andere zaken dan vervolging, concentratiekampen, brieven, dagboeken en filmfragmenten. In Kamp Westerbork was – voor het voormalig was – ook theater geweest. Toneel, zang en muziek als slotakkoord. Maar zelfs voor Dittrich Boskoth was het teveel geweest. Zijn hoofd stond naar liedjes en optredens en meer nog naar Sybille en de ezelin met grijze vacht.

Darius Hetebrij liet zijn stemming niet bepalen door de ingehouden somberheid van Dittrich Boskoth. In het restaurant had Darius Hetebrij ook liever een cappuccino met cacao gehad, maar na zijn grapje "Lieber Tee" had hij zich in zijn lot geschikt. Er waren ergere dingen dan verkeerde drankjes op een zonnige voorjaarsdag, de wreedheden hadden ze inmiddels gezien, binnen en buiten de muren, binnen en buiten het prikkeldraad.

'Tot 2007 is het huis bewoond geweest,' zei Darius Hetebrij. Hij bladerde door het fotoboek over de commandantswoning van Gemmeker. Pecanotentaartjes aan weerszijden; wachttorens bij de luxe uitgave.

'Daarna is het huis vervallen, overgeleverd aan de natuurlijke loop der dingen.' En of het niet helder was: 'Ik bedoel, het is de weg gegaan die ieder van ons gaat, de natuurlijke bestemming van de hele wereld als er niet voortdurend wordt ingegrepen. Ik bedoel: door de mens.' Darius Hetebrij schoof het lege glas opzij en bladerde verder door het fotoboek dat Dittrich Boskoth voor hem had gekocht als vergoeding voor de reiskosten. Dittrich Boskoth had geen rijbewijs, maar was

niet kinderachtig als het op wederdienst aankwam. Een mooi boek is nooit weg, zeker niet voor een leraar Nederlands. En hoewel Dittrich Boskoth geen bijdrage aan het fotoboek had geleverd, schreef de zanger een korte groet op de Franse pagina. "Als dank voor het leven na de dood". Wat dat dan ook mocht betekenen.

'Teksten komen bij mij spontaan,' had Dittrich Boskoth al eens gezegd. 'De zinnen komen vanzelf.' De zinnen kwamen vanzelf, naast en tussen de zinnen die de singer-songwriter van anderen leende.

'Maar alles wat vanzelf komt, hoef je nog niet op te schrijven.'

Darius Hetebrij was niet blij met de cryptische toevoeging in balpeninkt aan het fotoboek, een fotoboek dat gemakkelijk op eigen benen kon staan. Een toevoeging van een liedjesschrijver, hoe verdienstelijk ook, was niet nodig geweest. Maar toen was het al te laat geweest.

De mannen leunden naast elkaar tegen de ruime hybride van Darius Hetebrij. Niet dat Darius Hetebrij de ruimte nodig had. Hij had zelden passagiers in zijn auto, maar omdat Wagner beter klonk in een ruime wagen dan in een koekblik.

De parkeerplaats was goed bezet. Dagje uit naar Westerbork. Herinneringen ophalen bij koffie, cappuccino en pecanotentaartjes. Liberté.

'Reve deed het met een ezel, misschien heb je dat gehoord. Gerard Kornelis van het Reve – die zich later afkortte tot Reve – deed het met een ezel, en de ezel noemde hij God. Al weet ik niet meer of hij God met een hoofdletter schreef. De ezel was zijn opening naar bevrijding van wat hij van huis had meegekregen.'

Dittrich Boskoth had op de valreep van hun samenzijn naar Trea gevraagd en wat Darius Hetebrij met zijn opmerking over de ezelin had willen zeggen.

De zanger bleef zwijgen en zocht met zijn verdwaasde blik houvast aan de andere kant van de parkeerplaats. De trein van Assen naar Beilen, of van Beilen naar Assen was in de verte hoorbaar. Er was geen wissel meer naar Hooghalen. Alle wegen gingen in rechte lijnen.

‘Maar,’ zei Darius Hetebrij, ‘de bevrijding heeft zich bij Reve niet doorgezet. Reve is later heilig verklaard vanwege zijn niet aflatende Mariadevotie.’ En na een korte pauze: ‘Moederliefde,’ maar dat had je al begrepen.’

Darius Hetebrij streek met de bovenkant van zijn hand over zijn rose lippen en zei: ‘En jij?’

‘Maar er moet toch iets zijn,’ riep Dittrich Boskoth met lichte stemverheffing, ‘er moet toch iets zijn. Waarom kijkt de halve mensheid anders omhoog? Als er niets is, is er enkel leegte.’

‘Leegte is ruimte,’ zei Darius Hetebrij. ‘En die ruimte staat jou geheel ter beschikking, als jij dat wilt. Geen paniek jongen.’

Darius Hetebrij lachte ingehouden. ‘Dat íets wat jij zo hoog koestert kan ook niets zijn,’ zei hij. Hij trok de achterdeur van de hybride omhoog en wierp zijn jasje in de laadruimte. Hij pakte de klep van zijn pet vast, maar leek te aarzelen. De pet bleef op zijn kale kop. Darius Hetebrij boog zijn hoofd naar achteren.

‘Ik kan Trea meenemen, als je haar kwijt wilt. Ik heb een trekhaak voor een ezelkar.’ Darius Hetebrij zette zijn rechtervoet op de ijzeren knobbel.

‘Maar als ik Trea meeneem blijft bij jou een gat, vermoed ik. Als Trea weg is, ontstaat er in jou geen ruimte.’ Hij zette zijn pet af en keek over de vetrand.

‘Leegte.’

‘Vooral kleine mensen kijken omhoog,’ zei Darius Hetebrij terwijl hij naar de chauffeurskant liep.

‘Kleine mensen kijken omhoog om te controleren of de grote jongens hun neus hebben gesnoten. Vanaf mijn positie kan ik iedereen in de neusgaten kijken.’ Darius Hetebrij trok het portier open.

‘Stap in. Ik breng je naar waar je wezen is.’

En voor hij het portier dichtsloeg, liet hij volgen: ‘Wist je trouwens dat van laag standpunt mensen ononderscheidbaar veel op varkens lijken?’

Blowball

'Kom ie hier vot?'

Frits Lagervorst strekte zijn rechterbeen. De hak van zijn schoen sneed een paardebloem los van het rozet. De kleverige melk drupte traag uit de holle stengel. Hij had zijn linkerbeen opgetrokken, zijn linkerelleboog rustte op zijn linkerknie. Het gras in de wal van de vaart was nog nat van het ochtenddauw. Aan de overkant van de vaart reed een vrouw op een elektrische fiets richting het centrum. Het dorp was dichtbij. De bijna 5000 inwoners waren volgens een bord onder de plaatsnaam partners van een nederzetting in Oost-Europa. Jaarlijks kwam een tiental mannen en vrouwen met donker haar, bruine ogen en een tongval vol slisklanken om kennis te maken met de enclave achter de sluis. Elk jaar bleef er wel een Oost-Europese hangen bij een weduwnaar of een verstoten man. Dorpsgenoten kwamen allemaal terug van het uitwisselingsbezoek, altijd, soms met een trofee.

De vrouw op de fiets – lange jas, sjaal om de kraag – keek niet opzij. Ze zag niet hoe aan de andere kant van de vaart Frits Lagervorst op een grasspier kauwde en wachtte op antwoord van de vrouw in rood jack, in korte zwartleren rok en gebreide panty in alle kleuren van de regenboog. Sue Shacklefield had de oude vrouw op de fiets met haar ogen gevolgd tot achter de sluis ook de hoofddoek was verdwenen. Het verval in de vaart was ruim vijf meter. Als het erop aankwam zat Sue Shackelfield naast Frits Lagervorst onder bij de sluisdeuren aan lager wal, maar die uitdrukking was haar onbekend.

'No,' zei ze, 'I'm not from here. In fact this is the first time I ever visited this place.' Heldere dictie, zangerige uitspraak, accent van verre streken. Haar hoofd ging schokkerig op en neer terwijl ze de omgeving caleidoscopisch in zich leek op te nemen. Kanaal, eiken – met nauwelijks nog groen blad – in rijen aan de overkant van het kanaal, spaarzame huizen met grote tussenruimtes. Grote boerderijen met knappe tuinen, arbeidershuisjes met algengroene caravans, bouwmateriaal van de sloop, oudijzer op het erf als streefden bewoners in

permanente ontwikkeling naar onbekende verten. Het rode krullerig haar reikte nauwelijks tot haar schuinaflopende schouders. Nee, ze had niets van een vuurtoren. Sue Shacklefield was geen baken, niet op zee en ook niet in dit achterland. Sue Shacklefield was Sue Shacklefield.

Met haar rechterhand sloeg ze het haar terug achter haar oor, tevergeefs. Ze had grote blauwgroene ogen. De kleur van haar haar was echt, niet geverfd. Rood haar en groene ogen was ook in deze streken een natuurlijke combinatie, maar zeldzaam en voorzien van een etiket. Rood haar betekende; hitsig en agressief, betekende; nicht zu haben. De roodharigen gingen niet gebukt onder dat etiket. Iedereen op het dorp, die enigszins afweek van het gemiddelde, was voorzien van een bijnaam en een pakket vooroordelen. Dat houvast hoorde tot de volksaard.

'Ik kom hier vot,' zei Frits Lagervorst nadat hij de grasspier in het stille water had gespuugd. Zo vroeg in het voorjaar zat er nog geen smaak aan het gras. Het jonge gras miste de stevigheid om lekker op te kauwen en om tussen de tanden door de steken. Voor jongvee was het gras weer wel geschikt, maar jongvee bleef op stal, dat was de nieuwe trend, wetenschappelijk onderbouwde vooruitgang die nog aan schapen en geiten voorbij was gegaan.

'Veur mien hele leven kom ik hier vot.' Hij draaide zijn hoofd naar links, licht naar boven waar de klinkerstraat niet zichtbaar was en waar de toren van de kerk onder de rand van de wal van het kanaal verborgen bleef. Ook als hij was gaan staan, had hij de toren niet kunnen zien, verborgen als deze was achter nieuwbouw en kerkebos.

Sue Shacklefield was uit het niets naast hem in het wallegras komen zitten. Met een "Moi" had hij de vrouw begroet. Meer was niet nodig in dit land van weinig woorden. Frits Lagervorst had – als het erop aankwam – geen vraag gesteld aan de jongere vrouw naast hem. Sue Shacklefield met milde trekken op haar bleek en gesproet gezicht. Wie aandachtig keek zag tekenen van een doorleefd bestaan.

Frits Lagervorst had opnieuw willen vertellen wat hij ondanks zijn ruim vijftig jaar nog niet was kwijtgeraakt. Zijn vraag "Kom ie hier vot?" was een vraag aan zichzelf. Hij had

de bevestiging van afkomst nog steeds nodig. Misschien zou dat nooit voorbijgaan.

'Nice place, here,' zei Sue Shacklefield. 'You're born here? You're raised here?' Ze glimlachte en streek met de rug van haar rechterhand kort langs haar bovenlip met dunne blonde haartjes, als wilde ze de vraag niet gesteld hebben. Als waren er belangrijker zaken dan geboortegrond.

'Ik bin hier geboren,' zei Frits Lagervorst met een lange monotone o in geboren. 'Ja, hier is het begund.' Hij wees met zijn hand, duim opgericht, vingers in een vuist gevouwen, naar achteren alsof hij uit de venige aarde van de walkant was geschapen. Misschien was dat ook zo.

Acht kilometer naar het westen was opnieuw een sluis in de vaart. Vanaf negen uur konden pleziervaartuigen gebruik maken van de bediening door vrijwillige sluiswachters die het erfgoed bewaarden. De sluizen waren, net als andere waardevolle landschapselementen overgeleverd aan de inzet van vrijwilligers en aan steuntrekkers die voor hun maandelijkse toelage een tegenprestatie moesten verrichten. Het land was dankzij de crisis weer eigendom van de bewoners en niet langer van de staat. Als het erop aankwam was in honderd jaar niets veranderd in het land dat een eeuwigheid braak had gelegen.

De eerste boten van de dag zouden over een uur de Oostersluis bereiken en na een trage lift door de volstromende betonnen bak hun reis over de zandrug vervolgen. Vijf meter opgetild met uitzicht op het dorp en het vlakke land aan weerszijden van het kanaal. Vijf meter omhoog met verderop de steiger bij café Rotmensen met provinciaalse tomatensoep en authentieke uutsmieters met biologische eier uut eigen nöst. Frits Lagervorst wachtte op de boten om ze voorbij te zien gaan. Sue Shacklefield leek onwetend van de komst van de armada onderweg van hier naar nergens. Mannen wilden – honkvast – van A naar B, wist ze, vrouwen hadden genoeg aan onderweg te zijn.

'Ik heb twee kinder. Zeuns,' zei hij. Frits Lagervorst wilde niet langer van zijn jeugd vertellen. Hij had ontdekt dat hij iedereen uren aan zich konden binden met verhalen over vroeger. Elke willekeurige voorbijganger leek geboeid door zijn levensgeschiedenis, maar na dat aangedikte relaas over verloren

tijd, was de akelige wereld weer woest en ledig. Met zijn barokke verhalen over toen en nu raakte hij een deel van zijn beslommeringen kwijt, maar er kwam niets voor in de plaats. Leegte bleef en leegte groeide tegen de klippen op met zijn herhaling van kinderleed in deze godverlaten negorij. Volgens westerlingen die het konden weten was de buurt bij gebrek aan behang dichtgeplakt met krantenpapier, maar tot in de verre omstreken las niemand een krant, laat staan een boek.

De jaren na de plotselinge dood van Eva was Frits Lagervorst woest en ledig geweest, telkens als hij de tragiek had prijsgegeven. Het ongeluk – het lijk, de politie, het mes, de kinderen, de erfenis, de geheimen, het graf – de woorden hadden telkens adrenaline door zijn bloed laten stromen. Met elke keer dat hij het verhaal vertelde leek Eva tot leven te komen, maar als de toehoorder weg was, sloeg de dood opnieuw in alle hevigheid toe.

"Hold joen bek," had Rotmensen gezegd. "Godverdomme, hold joen bek." De boodschap van de kroegbaas was overgekomen. Frits Lagervorst had afgerekend en de munten in de fooienpot gegooid. Hij was nooit weer het café binnengestapt. En meer nog; hij had zijn verhaal achter zien kiezen gehouden tot het was verteerd. Vanaf dat moment zocht hij wekelijks zijn plek in de onderwal van de vaart om het leven aan zich voorbij te zien gaan. Het ritme van de sluis.

'Do you love your sons?'

Sue Shacklefield had ook twee kinderen. Twee dochters. Ze hield van haar dochters. Ze hield steeds meer van haar dochters sinds ze vijf jaar geleden in Panama spoorloos waren verdwenen na een wandeling in het oerwoud. Ze was zelf niet wezen zoeken. Haar tweede man was naar Panama gereisd en niet teruggekomen. Haar eerste man had de verdwijning van zijn dochters niet mee hoeven maken. De eerste man van Sue Shacklefield was na de geboorte van het jongste kind aan keelkanker gestorven. Haar tweede man was impotent, en dat had ze als een voordeel gezien, na de beroeringen. Ze had geen aandrang gehad haar dochters te vervangen. Haar dochters waren alle dagen in haar leven, ook zonder foto's op het nachtkastje, ook zonder foto's in haar iPhone. Ze hoefde niet meer bemind te worden voor nageslacht. Ze hoefde niet meer bemind te worden.

‘Mien iene zeun is sluuswachter, de aander is schriever.’ Frits Lagervorst gaf geen antwoord op haar vraag. Hij wist niet meer of hij van zijn jongens hield. Hij wist niet of zijn kinderen van hem hielden. Als iemand van hem hield, was dat misschien Rotmensen. De woorden van Rotmensen klonken dagelijks tussen zijn oren: “Hold joe de bek. Godverdomme, hold joe de bek.”.

‘Love,’ zei Sue Shacklefield, ‘love is a burning thing.’

‘Een sluuswachter,’ zei Frits Lagervorst – hij bedoelde zijn zoon – ‘lat aander lu deur. Elk komp en giet, maor zölf blef e op de plek.’ Hij keek opzij. En profile stond de neus van Sue Shacklefield licht omhoog. Ze had een wipneus, klein, gedrongen, groot genoeg voor een zonnebril, maar meer geschikt voor een smalle leesbril; om over het montuur naar de verte te kijken. Als hij aan de andere kant van de vaart zou zitten, opkomende zon in de rug, zou hij onder haar zwartleren rok kunnen kijken. Tot waar, zoals zijn vader hem dat had geleerd, “de kont van naam veraandert”.

‘Have you known love?’ Sue Shacklefield ging vragen niet uit de weg. Tieten had ze, aan de kleine kant. Ingedeukt door haar opgetrokken knieën in de kleurenpanty.

Frits Lagervorst kon neuken. Hij kon goed neuken en hij had zijn vaardigheden veelvuldig in praktijk gebracht. Volgens een krantenbericht had de gemiddelde man gemiddeld vijf vrouwen beslapen voor hij bij de juiste was uitgekomen. Frits Lagervorst scoorde ruim boven het gemiddelde.

Achterof kiek ie een koe in de kont. Frits Lagervorst had veel koeien in de kont en maar weinig vrouwen in de kut gekeken. Achteraf gezien had hij meer dan gemiddeld geneukt om erachter te komen dat liefde en sex in het dagelijkse taalgebruik weliswaar aan elkaar zijn gekoppeld, maar dat in het ‘echt’ liefde en sex niet veel met elkaar te maken hadden. Veel minder dan hij had gedacht; tot Eva in zijn leven kwam. Eva kwam van ver, niet van hier.

Frits Lagervorst neukte Eva, maar hij hield van haar en dat was nieuw. Frits Lagervorst werd verrast door liefde zonder hartstocht, zonder geilheid. Frits Lagervorst werd bevangen door wat hij niet van zijn vader en moeder had geleerd. Wat

een mens niet kent, kan hij niet verder vertellen. Frits Lagervorst was van de straat.

'Mien jongste zeun is schriever. Hij schref boeken,' zei Frits Lagervorst. 'Romans. Verhalen.' Frits Lagervorst liet de talloze brieven van zijn zoon achterwege. Een voorbijganger, ook al was het een vrouw, hoefde niet alles wat hij kwijt wilde in haar hart te bewaren.

Frits Lagervorst las sinds een paar maanden wat zijn zoon in jaren bij elkaar had geschreven. En eenmaal begonnen met de literatuur uit eigen bloed wilde hij steeds meer weten. De ontdekking van de hel. Maar waarom zou hij overdrijven?

'Love,' zei Sue Shacklefield, 'love is a burning thing.'

De eerste plezierjachten kwamen licht kabbelend uit het westen. De sluiswachter bij de Westersluis was op tijd met schutten begonnen. Als de schippers zich aan de vaarsnelheid hielden duurde het eenenveertig minuten voor de eerste boten aan de dukdalven afmeerden en om beurten de sluis in voeren. Nog tien minuten voor de eerste waterkaravaan aan hun voeten zou liggen in afwachting van verheffing. Haast was een onbekend begrip rond de sluis. Frits Lagervorst had alle tijd om ook deze dag aan de geschiedenis toe te voegen. Uit het westen klonk een sirene.

Sue Shacklefield bleef zitten. Ze strekte haar benen en keek met opgetrokken wenkbrauwen naar Frits Lagervorst. De bron van het geluid leek ze te negeren. Ze keek niet om. Ze keek niet eenmaal om.

'Plietsie,' zei Frits Lagervorst. Hij zag hoe de voorhoofdsplooien van haar gezicht verdwenen. Er was geen bezorgdheid zichtbaar in haar blauwgroene ogen. Ze leek niet geraakt door het geluid van de sirene.

'Police,' herhaalde ze. 'Police.'

'Plietsie.' Frits Lagervorst keek niet om toen de politieauto, gevolgd door een ambulance achter hen voorbijreed over de weg langs het kanaal. Voorbij de sluis zweeg de sirene. Blijkbaar was de plek van het ongeval bereikt.

'De brugge, altied bij de brugge,' zei Frits Lagervorst.

Na de begrafenis van Eva, na de condoleance, na de krentenbrood met koffie in de achterzaal van café Rotmensen hadden zijn zoons Frits Lagervorst naar het ouderlijk huis gereden. Frits Lagervorst was niet verbaasd geweest. Hij was eerder verbaasd geweest dat de politie niet eerder was gekomen. Toch netjes dat ze de begrafenis hadden afgewacht.

'Different sound,' zei Sue Shackelfield. 'Every country got a different sound for police and first aid.'

'Ik las de boeken van mien zeun niet,' zei Frits Lagervorst. 'Ik las ze niet.' Hij schudde zijn hoofd en sloot kort zijn ogen. De sirene klonk na tussen zijn oren.

Bij de voordeur van zijn huis, niet langer het huis van Eva en van hem, zag hij opnieuw de agenten in burger. Hij had geen uitleg nodig gehad. Ze wilden geen koffie. Frits Lagervorst had enkele noodzakelijk spullen mee mogen nemen, maar hij had niets meegenomen. "Deuren op slot aj votgaot," had hij tegen zijn zoon gezegd die nog geen sluiswachter was en tegen zijn zoon die nog geen schrijver was. De deur was achter Frits Lagervorst twaalf jaar in het slot gevallen. De brieven van zijn zoon had hij nooit geopend. Hij wilde niet weten wat onlosmakelijk met hem was verbonden.

'Different language, same message,' zei Sue Shacklefield.

'Alie Bekelaer,' zei Frits Lagervorst. 'Alie Bekelaer is anreden bij de brugge. De plietsie zeg dat de toestand kritiek is. Rotmensen twittert dat Alie Bekelaer dood is.'

Frits Lagervorst borg zijn iPhone in zijn jaszak. Iedereen wist alles eerder dan de ander, ook dat was in honderd jaar niet veranderd.

'The woman on the e-bike,' zei Sue Shacklefield.

Alie Bekelaer had Frits Lagervorst als eerste in haar armen gehouden. Ze was de baker van de "poppies" uit de enclave. Vroedvrouw door ervaring, zonder opleiding. Ali Bekelaer die het woord "Achterof" nooit over haar lippen had laten glijden.

'Alie Bekelaer,' herhaalde Frits Lagervorst met halfgesloten ogen in zijn zachtknikkend hoofd. 'Alie Bekelaer. Alie Bekelaer.'

Frits Lagervorst was haar eerste stuitligging. “Ie scheten joen moe op de hakken veur ie geboren waren.”

De kinderen van Frits Lagervorst waren uitgebreid ondervraagd, maar ze hadden geen opheldering kunnen geven over de motieven van hun vader. Frits Lagervorst had zijn Eva op een onbewaakt moment met het vleesmes de hals doorgesneden. Naar zeggen van Frits Lagervorst had ze er weinig van gemerkt. Ze had geen tijd gehad om te beseffen wat er op dat moment in de slaapkamer was voorgevallen. Na de geslachtsdaad had hij het vleesmes onder het hoofdkussen vandaan gehaald. “Veur mien vrouw hiel, hiel, hiel...” hij wist nog dat hij stotterend naar een goed woord had gezocht, “veur mien, mien vrouw hiel bevredigend. Merakel.” had hij gezegd. Eva was netjes klaargekomen, dat kon Frits Lagervorst niet van zijn laatste daad zeggen. Hij had er een smeerboel van gemaakt.

Voorbedachten rade, was het oordeel van de rechter geweest. En dat was ook zo. Frits Lagervorst had niet kunnen vertellen wat hij vooraf had bedacht. Hij was niet verder gekomen dan: “Ik mus het doen.”

Ons genoegen gleed met uitgezette motor als eerste de sluis binnen, gevolgd door *Mijn droom*. Op het eerste jacht was enkel een schipper zichtbaar. De tweede boot werd bemand door twee mannen met pikhaak die zo te zien het werkzame leven achter zich hadden gelaten.

‘Henk en Marie,’ zei Frits Lagervorst. Hij wees naar *Hema* in gouden letters op de boeg van het derde schip dat op zijn beurt wachtte.

‘De man altied veuran. Marie as tweede.’

Op de *Hema* stond een jonge vrouw aan het roer. Een jonge man hannesde met stootkussens. Een modern paar van de generatie van Esmeralda, Fleur, Bobbiaan en Wunian.

‘Peerdebloem. Honnebloem,’ zei Frits Lagervorst. ‘Bij oens heet dit peerdebloem.’ Hij pakte de paardebloem die hij eerder met zijn voet van het rozet had losgetrapt. Hij wilde niet meer zeggen wat hij kwijt wilde. Hij wilde niet in herhaling

vertellen wat hij onderweg was verloren. De paardebloem was zijn ontsnappingsroute om de aandacht te verleggen.

Maar Frits Lagervorst wilde meer dan het luisterende oor en de vragende mond van Sue Shacklefield, al wist hij nog niet wat. Zijn handen door haar rode haar. Misschien wilde hij met haar neuken, misschien wilde hij haar beminnen. Niet tegelijk, neuken en beminnen, dat wilde hij niet.

Het giftige stroperige melksap van de *Taraxacum* kleefde aan zijn vingers. Hij likte, het gif bleef.

Het bloed van Eva kleefde aan zijn vingers. Alleen aan zijn vingers. Frits Lagervorst had zijn handen gewassen, schoon ondergoed aangetrokken en Eva achtergelaten op het echtelijke bed. Zonder de deur op slot te draaien had hij zijn dagelijkse fietstocht gemaakt langs de zandafgraving, langs de Bladderswijk, langs het laatste restje hoogveen met als eindbestemming café Rotmensen. Hij had zich verbaasd over zijn gevoel, zijn laconieke houding, zijn opluchting. Geen moment, niet tijdens de daad, niet tijdens de fietstocht, niet achter de pils bij Rotmensen, had Frits Lagervorst het gevoel gehad dat hij iets verkeerds had gedaan. Hij had gedaan wat hij had moeten doen, en of dat nu wettelijk toegestaan was of niet. Wat maakte dat uit? Niets.

Eva had hem bedrogen. Frits Lagervorst had zeker geweten dat zijn vrouw hem bedroog. Ze had met een ander geneukt. En dat was nog niet zo erg geweest. Iedereen neukte met een ander, dat was het niet.

Eva had haar en zijn intimiteit te grabbel gegooid. Ze had de doodzonde bedreven met een ander. Met Rotmensen. Met liefde.

De armada is de sluis bijna gepasseerd. De eerste boten – *Ons genoegen, Mijn droom* – hebben bij de brug in het dorp wellicht de nasleep van de aanrijding meegekregen. Zij het van de collectant bij de ophaalbrug, zij het op het terras van café Rotmensen waar Alie Bekelaer het gesprek van de dag zou blijven onder iedereen die door haar ter wereld was geholpen.

Alie Bekelaer bleef vrijgezel. Kinderloos. Ze was niet karig geweest met haar liefdeloze, maar desalnietemin gewaardeerde nazorg voor de jonge vaders die de eerste weken na

de bevalling uit het kraambed werden geweerd. De vroedvrouw was wars van intimiteit.

'Horse flower. Dog flower,' zegt Sue Shacklefield. 'Funny names.' Ze geeft de geknakte paardebloem terug aan Frits Lagervorst.

Als alle boten van west naar oost zijn geschut, glijdt een rank jacht uit de sluis naar de oever. In rood op de zilveren plecht *Dandelion*. In de mast een blauwe vlag met een witte pluizenbol.

'Nice having met you,' zegt Sue. 'Have a good time. Down here.'

Ze staat op, veegt haar zwartleren rok strak.

'I'm leaving. You stay.'

Sue Shacklefield legt haar handen op het hoofd van Frits Lagervorst. Ze zet zich schrap op de helling van de walkant. Haar kruis op ooghoogte van Frits Lagervorst. Frits Lagervorst sluit zijn ogen. Hij buigt zijn hoofd. Hij snuift. Hij ruikt haar bloed.

'Isn't it? It is.'

Haar rok schuift licht omhoog als haar gebreide spectrummaillot in spreidstand de afstand tussen oever en boot overspant. Alle kleuren van de regenboog weerspiegelen in het zachtgolvende troebele water. Haar rode lokken wapperen bij de oversteek. Love is a burning thing.

Ik hou mijn benen gestrekt. Mijn lichtgeurende wandelsokken liggen op mijn schoenen naast de behandelstoel. Ze heeft haar monddoekje afgedaan en wrijft mijn linkervoet tussen haar mollige vingers. Ervaring. Ze heeft ervaring in voetmassage. Na de knip- en polijstbewerkingen van mijn ingegroeide nagels krijg ik een massage om de doorbloeding van mijn stramme voeten te bevorderen. Mijn voeten zijn dag en nacht opgesloten in strak vel, in een huid als een plastic krimpverpakking. In medische handboeken staan interessante namen voor mijn voeteigenschappen. Zonder inspanning vergeet ik het dokterslatijn. Ik hoef niet alles over mijn weerbarstig lichaam te weten. Mijn geest, ik onderzoek mijn geest.

Overdag verberg ik mijn voeten in hoge rijgschoenen. Tegen middernacht wens ik mijn voeten een gemeend welterusten, ook als maat 42 me uit mijn slaap houdt. Na ruim zestig jaar hebben mijn voeten me hier gebracht; hier, bij de Russin met een paspoort als het mijne.

De Russin uit Dnjepropetrovsk – vertrouwde plaatsnaam uit mijn middelbareschooltopografie – maakte mijn veters los en duwt al minutenlang haar duim tussen mijn middenvoetbeentjes, alsof de botjes permanent afscheid van elkaar moeten nemen.

'Of ben je verliefd op me?' Ze houdt mijn ogen vast als ze haar vraag stelt. Ik durf niet weg te kijken.

Ik had een boek voor haar meegenomen. *Skazki*. Verhaaltjes, Russisch voor verhaaltjes, sprookjes, maar de korte verhalen in de bundel waren geen Russische sprookjes. Babel, Tolstoi, Paustovki, ze kent ze allemaal, en Pushkin; de vertolker van haar ziel. Na al die groten kom ik in haar spreekkamer kijken met een dunne bundel van eigen hand. Alleen de titel van het boek dat ik haar gaf, was in haar moedertaal. Ik bracht vertellingen uit mijn onrustige geest. Ik las een halve bladzijde. Ik zweeg. Mijn voeten deden het woord.

Elf jaar geleden kwam ze naar hier. Hier is de plek waar ik nu ben om mijn onderdanen te laten verwennen en om mijn chronische gebrek aan aandacht voor een schappelijk uurtarief te compenseren. Ik heb haar niet gevraagd naar het waarom en niet naar het hoe van haar kort stevig lichaam op deze plek, deze vierkante kilometer waar ik geboren ben. Ik heb haar niet gevraagd naar haar verleden. Haar heden hangt aan de wand naast de deur van de behandelkamer. Een ingelijst gedicht van eigen hand. Haar verleden staat in prullaria in de vensterbank met fijnmazige vitrage en een volksplantsoen als achtergrond. Amethyst, aquamarijn, titaanerts, een heiligenbeeldje en een miniatuurpaleis; een gebouw als een menorah met zeven torens in een 'sneeuwbol'. Alexandra Filatov is een pedicure met diploma's. Geboren te Dnjepropetrovsk aan de oever van de Dnjepr. Gekwalificeerd voetenlezer, ongeacht moedertaal of land van herkomst.

Ik geef haar een slavisch gezicht zoals ik slavische gezichten ken uit boeken en van schilderijen. Woorden komen eerst in mijn hoofd en op afstand volgen beelden. Mijn geest maakt als vanzelf standaardafbeeldingen bij beschrijvingen; piknisch, Slavisch, Indo, Chinees, westers. Ik hoef niet meer naar uiterlijk te kijken als ik een naam heb voor een verschijning. De beelden van mijn omgeving vormen zich naar mijn eerste herinneringen, alsof er na die eerste indruk geen vervolg is. Alsof alles blijft zoals het was. In den beginne.

Alexandra Filatov heeft een rond blozend hoofd, kort donkergeverfd steil haar, donkere zware wenkbrauwen, gitomlijnde amandelogen, rode kersenlippen en een wit uniform van nylon, met misschien een beetje katoen. Direct droog uit de was, ongestreken vrij van kreuken, vrij van eelt en vrij van afgeknipte nagels, vrij van schuurmiddel en voetsmeer. Ze zit op een brede zadelkruk van wit leer. Ik steek ver boven haar uit, op mijn voeten na. Mijn voeten rusten op haar handen, in haar schoot.

De Russische ziel vind je bij Pushkin, had ze gezegd. Poëma. Prozaverzen. Bij Ruslan en Ludmilla. En bij Kharms, bij Daniil Ivanovich Kharms. Nooit van gehoord.

Rechts van me hangen ingekleurde kartonplattegronden van linker- en rechtervoet. Hersenen zijn te vinden onder de grote teen, de lever heeft een plek onder de voorvoet, naast

de longen. De geslachtsklieren geven zich prijs onder de hakken. Het hart ligt middenonder, maar niet gelijk voor links en rechts. Het hele lichaam is kenbaar voor wie voetzolen kan lezen. Alexandra Filatov.

Ik ben een open boek voor haar met de hoofdstukken en paragrafen op mijn voetzolen. Overleveringen, sprookjes, verhalen.

'Spreid je armen,' zegt ze. 'Houd je handen open als je naar me luistert.'

Waarom zou ik antwoorden op een vraag die ze aan zichzelf stelt? Met mijn verliefdheid heeft niemand iets te maken. Zelfs mijn vrouw laat ik onwetend op dat terrein, niemand wil ik in dat moeras, niemand lok ik naar het drijfzand van onbeheersbare passie. Ik blijf weg waar ik me niet thuis voel.

Mijn hele leven heb ik antwoord gegeven op vragen die door niemand zijn gesteld, pas na mijn pensionering – God zij geprezen voor deze verworvenheid – kwam ik erachter dat niemand naar me had geluisterd. Ik gaf dag in dag uit antwoorden op vragen die niet waren gesteld. Vertellen, praten, redekavelen, kletsen, oreren; dat was mijn beroep.

Ongevraagd kreeg ik met mijn eerste AOW inzicht in mijn voorbije sisyphusarbeid in loondienst. Juist omdat dat inzicht treurigheid in me losmaakte, kon ik lachen om mijn achteraf vergeefse pogingen de wereld vooruit te helpen. Mijn vrouw begreep mijn bevrijdende lach – uitbundig voor mijn doen – ontdaan van alle hysterie. Mijn vrouw kent geen treurigheid en ondanks dat gemis heeft ze een vrolijke inborst. Ik niet. Ik heb treurnis en droefheid nodig om opgewekt te zijn. Vrolijkheid en uitbundigheid bewaarde ik aanvankelijk voor de momenten dat ik langzaam rozig werd door zure wijn en zware bieren. Maar al jaren drink ik niet meer om droefenis in me op te wekken. Water geeft me wat ik nodig heb. Ik ben geen Rus.

Welbeschouwd kan ik zonder droefenis, als toverdrank voor vrolijkheid. Ook dat inzicht kwam langzaam, en ook over dat late inzicht voel ik geen wrok. Mijn vrouw, die me goed kent, zegt dat een zekere gelatenheid zich van me meester heeft gemaakt. Ze zegt niet dat ze het vervelend vindt dat ik niet meer warm loop voor de wereld en de beslommeringen

van het dagelijkse nieuws. Ik verdenk haar ervan dat ze mijn uiterlijke rust wel prettig vindt. Ik vroeg haar niet. Waarom zou ik? Ik wil geen ander antwoord dan het antwoord dat zich in mijn hoofd heeft genesteld. Mijn geest houdt mij bij de les. Mijn geest – je mag ook ziel zeggen – is mijn constante.

'Mijn eerste man,' zegt ze, terwijl ze mijn linkervoet tussen haar handen neemt, 'heb ik leren kennen op een schilderscursus op de Krim. Ik was cursist. Hij gaf les in olieverf en aquarel.'

De koker van haar vingers glijdt van mijn enkel naar mijn tenen, alsof ze gifstoffen uit de voet verwijdert. En misschien is dat ook zo. Haar eerste echtgenoot was kunstenaar, tien jaar ouder en onstuurbaar door externe goden; ook niet door vrouwen. Kunstenaars zijn goede minnaars, heb ik van horen zeggen. Vrouwen vallen gemakkelijk voor kunstenaars, exotisch als ze kunnen zijn, wars van tradities en niet behept met valse schaamtes. De meeste – niet alle kunstenaars – zijn artiesten vervuld van hun eigen kwaliteiten, of het ontbreken ervan. Die eigenliefde is voor veel minnaressen geen bezwaar.

'Op een zomernamiddag zette ik mijn schildersezel aan de rand van een korenveld.' Alexandra Filatov sluit haar ogen. 'Ik was alleen in de natuur. Korenbloemen, papavers, grassen. Wuivend en al, zoals dat in hete zomers gaat. Ik maakte een aquarel van het landschap, grote lijnen, vlakken, misschien meer vlekken dan vlakken. Abstract, niet figuratief, niet in de traditie van het eeuwige verheerlijkend sociaal realisme. Niemand hoefde op mijn papier te zien wat ik tussen mijn oogharen zag. Mijn hand was autonoom. Ik gaf me over aan mijn eigen bewegingen.' Ze neemt mijn tenen beurtelings tussen haar duim en wijsvinger. Voorhoofdholte staat op de voetenatlas. Ze opent haar ogen en blikt kort omhoog.

Alexandra Filatov raakt mijn tenen niet. Wat ze met me doet, doet ze op afstand. Ze gelooft in straling, had ze de vorige keer gezegd, in etherische overdracht van energie. Ik zie hoe ze de uitersten van mijn lichaam verkent. Ik kan enkel raden naar wat de energie, die ze tussen haar roodgelakte nagels opvangt, met haar doet. Ze maakt van mij een zender,

maar ik zend niet, als ik een apparaat ben, ben ik een ontvanger. Ik bedien de luisterknoppen; verbeeld ik me.

'Ik was halverwege mijn aquarel,' zegt ze met haar blik op mijn voet. Haar duim duwt tegen mijn hart. 'In het graanveld liepen twee jongens. Waar ze vandaan kwamen, weet ik niet. Bloot bovenlijf, en,' ze aarzelt, 'en tussen de bewegende aren zag ik dat ze hun broek hadden losgeknoopt. Ik was net twintig.'

Haar schilder was dertig. Hij had haar geschilderd. Naakt, op de sofa, naakt met haar benen wijd, voor de daad en na de daad, in olieverf en in acryl. Alexandra Filatov kende haar lichaam door haar schilder; zonder schaamte.

Misschien keek ze naar mijn rits, misschien keek ze naar de sluiting van mijn broekriem. Ik wilde niet weten waar ze naar keek. Ik had geen vragen voor de jonge Alexandra Filatov naast het graanveld op de Krim met jongetjes in het graan. Ik hoefde de geur van Alexandra Filatov – die haar maagdelijkheid aan de schilder had prijsgegeven – niet te ruiken.

Op haar ingelijst diploma staat haar geboortedatum, te klein om te kunnen lezen. Tien jaar jonger, twintig misschien. Maar ik ben nog niet te oud.

'De jongens,' zegt ze, 'de jongens. Hoe noem je dat?' Haar stem klinkt lager en trager. 'Mastoerbirowatj?'

'Trekken,' help ik.

'De jongens trokken zich af terwijl ze naar me keken.'

Ik zie blonde knapen met roodverbrande lijven en blauwe ogen. Blonde knapen met sikkels.

'Tot ze klaarkwamen.' Alexandra Filatov knikt. Kersenmond met witte tanden.

Ze houd haar handen stil op mijn voet. Strakgesloten om mijn achilles. Ik ruik vertrouwde geuren.

Ik weet niet hoe het komt dat vrouwen in mijn gezelschap zonder aanleiding over lichamelijkheid beginnen te praten. Ik heb ze niet gevraagd te verklappen dat ze een lekkere ... hebben. Ik weet niet waarom ze mij vertellen dat ze heftig kunnen klaarkomen. Straffe tepels, gezwollen, om over andere lichaamsdelen maar te zwijgen. Lichaamsvloeistoffen. De geuren, de kleuren, de stropigheid. Ik gebruik woorden rond

voortplanting en lijfelijke opwinding niet graag, ook niet in gedachten. Als ik eerlijk ben, ken ik de woorden rond de onderbuik nauwelijks en dat wil ik graag zo houden. Wat ik niet weet hoef ik niet verder te vertellen. Zonder woorden heb ik geen beelden. Er zijn minnaars die plukjes schaamhaar verzamelen of slipjes meenemen, of foto's maken na de daad – of voor de daad. Ik heb dat niet.

'Jij,' zegt ze, 'heb jij dat wel eens gedaan?' Haar handen glijden over siroop van Aloë vera om mijn voeten. Op en neer. Pas nu valt me op dat ze me tutoyeert. Ik was u en ik was meneer. Ik was een klant voor een voetbehandeling.

Mastoerbirowatj. Ik heb een nieuw woord geleerd. Ik maak een beeld bij mijn aanwinst.

'Mijn man heeft me verlaten toen ik dertig was. Hij heeft me verlaten voor een echte Rus. Ik ben geen echte Rus. Ik ben van de Dnjepr.' Uit een glazen kan – kiezelsteentjes op de bodem – schenkt ze mineraalwater.

Aan de ene kant van de Dnjepr de Russen, aan de andere kant de joden. Alexandra Filatov kwam van de andere kant. Ze woonde twee straten van de synagoge, twee straten verwijderd van de plek waar nu Menorah staat, het culturele centrum met het eerste Holocaust-museum van Oekraïne.

'Ik heb van hem gehouden.' Ze laat mijn voet los en neemt mijn rechtervoet tussen haar handen. De blauwe latex handschoenen liggen over de rand van de wastafel.

'Hij wilde naar de Krim. Ik hield hem niet tegen. Niemand die zijn hart volgt houd ik tegen; en zijn ziel.'

Ze maakte mooie doosjes om de tijd voorbij te laten gaan in afwachting van wat komen ging. Ze maakte geschenkverpakkingen voor bijzonder cadeaus; tot de boer haar van het internet haalde.

'In Oekraïne zijn tijdens de Tweede Wereldoorlog 1,5 miljoen joden vermoord,' zegt ze, 'maar ik weet niet hoeveel 1,5 miljoen is.'

'Veel,' zeg ik.

'Veel,' herhaalt Alexandra Filatov.

Ik lees het gedicht naast haar diploma. Het is een gedicht

over een glooiend zomerlandschap. Graan in afwachting van de oogst.

'Mijn eerste man, de schilder, bewaar ik in mijn hart,' zegt ze.

Haar boer is op zijn akker uitgestrooid. Ze maakte een doosje voor zijn as. Haar ogen wijzen naar het doosje op de plank achter me.

'Leeg,' zegt ze. 'Leeg.'

'Speid je armen, handen open,' roept ze.

'Laat uw vrouw uw sokken stoppen,' zegt ze terwijl ze de rijgveters strikt. Ze legt een dubbele knoop in de veters.

Alexandra Filatov doet de deur voor me open. Kleine kinderen spelen op het gras van het krappe plantsoen. Eiken in voorjaarsblad, en platanen. In haar tuin een verdwaalde berk naast een heidestruik, een ontheemde jeneverbes. Naast een klimwerk met rubberen tegels staan twee jongens, mountainbikes op de grond. Ik heb haar vraag niet beantwoord. Ik praat niet over liefde. Als ik dat woord kan vermijden laat ik me niet verleiden het uit te spreken.

Ik geef Alexandra Filatov een hand en bedank haar voor de behandeling.

'U praat liever dan dat u ...'

Ik weet welk woord ze inslikt. Ik ken het woord dat ze misschien helemaal niet wilde zeggen. Het woord met de geur van lijnzaadolie, van gespreide benen en van drogende acrylverf.

De langste jongen naast het klimrek slaat zijn linkervuist in zijn rechterelleboog en steekt een vinger omhoog. De korte jongen volgt en als hij ziet dat ik blijf kijken, grijpt hij zijn mountainbike voor een korte draairit op het achterwiel.

'Over ongeveer drie maanden kom ik weer,' zeg ik. 'Drie maanden. Ik bel, of ik mail.'

Als op afspraak laten we elkaars handen los.

'Ga gerust met haar naar bed,' zegt mijn vrouw. Ze slaat haar armen om mijn borst en reikt naar mijn lippen. Mijn vrouw is twee koppen kleiner en kan enkel op een krukje – of in bed – bij mijn schouders.

Ze hoeft mijn voeten niet te lezen. Alles weet ze; zonder te kijken.

Gehakkelde Aurelia

'Drenthe is te klein voor een man met zo'n vrije geest en met zo'n intelligentie,' zegt ze. En of het niet genoeg is: 'Misschien is de hele wereld wel te klein voor je.'

Op het ovaalronde gezicht van Ria verschijnt een glimlach. Haar diepliggende ogen, omrand met donkerblauwe ogenstift en losgeraakte zilverglinstertjes, winnen aan warmte. Van koele meren veranderen haar ogen in warmwaterbronnen. Haar blik gericht op de reproductie van *Le déjeuner sur l'herbe* aan het hoofdeind tussen IKEA-bedlampjes. Ze ziet de afbeelding niet. Haar blik is nog naar binnen gericht, nagenietend van wat zich tijdloos aan haar lichaam heeft voltrokken. Ook met restanten mascara en lippenstift volgde de nacht de natuurlijke loop der ongehaaste dingen. Ria meent wat ze zegt, maar er blijft een ondertoon van milde ironie hoorbaar alsof ze zeggen wil: neem het leven niet te serieus.

De ellebogen van Ria rusten op het matras vlak onder het hoofdkussen. Handen onder haar kin. Pinken op haar traanklieren. Nee, ze heeft niet gehuild. Huilen doet ze niet meer, soms schreien haar ogen zonder dat ze dat wil. Dat is de leeftijd. Hoofd in haar nek. Vouwen in haar lichtbruine nek met korte blonde haartjes, niet gebleekt zoals haar hoog opgeknipte jongenskapsel. Niemand kan grijze haren ontdekken, maar ze heeft niets te verbergen. Haar middelbarevrouwenrug verdwijnt halverwege onder het laken. Haar antwoord op de opmerking van Hendrik is een voortzetting van haar monologue intérieur. Ria is met zichzelf in voortdurend overleg. Af en toe mag een ander meeluisteren. Nu, half zeven in de ochtend met kwetterende en zingende vogels op de achtergrond, is Hendrik de toehoorder. De ochtendstond heeft goudrood in de mond, en geel en oker op de tong achter de rij berkenbomen op de erfscheiding en de smaak van een doorleefde nacht.

'De hemel,' zegt Hendrik, 'als de aarde te klein is, blijft voor mij alleen de hemel over.'

De middelvinger van zijn linkerhand glijdt omhoog tussen

haar zweetbeparelde bilnaad en vandaar naar haar schouderblad met tatoeage van een vlinder; gehakkelde aurelia op ware grootte.

Hendrik maakt met zijn duim een kleine cirkelbeweging op haar ruggegraat, ruikt aan zijn vingers en steekt zijn hand langs zijn behaarde buik onder het laken. Hendrik ligt op zijn rechterzij, laken tot boven zijn heupen. Zwaarbehaarde borst. Kaal hoofd met schrammen van de rozenstruik die zich krachtig tegen het snoeimes verzette. De hemel, althans de zevende, is geen onbekende plek voor de hoogspanningsmonteur in ruste.

'Je vergeet iets.'

Ria legt haar lichtgepoederde kin in haar linkerhand. Haar rechterhand glijdt van Hendriks halfopgerichte schouder naar zijn hals en naar de wang met stoppels van drie dagen. Vrijen versterkt de baardgroei had ze gelezen, maar of het waar was, dat wist ze niet. Ze wilde niet alles geloven wat ze hoorde en las. En zolang kende ze Hendrik niet. Als het erop aan kwam kende ze hem steeds minder sinds zijn vertrek bij het spoor.

'Je vergeet iets,' herhaalt ze. Haar duim duwt zachtjes in zijn oogkas. Het ooglid van Hendrik trekt scheef omhoog. Pastelroze nagels, net als de kleur op haar lippen. Maar van zo dichtbij kan hij haar nagels niet meer onderscheiden. Alles wat te dichtbij komt, lijkt op afstand te komen en kleur te verliezen.

'De hel,' zegt hij met korte stoot.

Hendrik had willen wachten tot Ria het antwoord zou geven op de vraag naar zijn plek van bestemming, maar wachten op haar ongetwijfeld goedbedoelde "hel" zou haar opvatting over zijn intelligentie onder druk kunnen zetten. En naast zijn lichamelijke gevoeligheid voor een naakt vrouwenlichaam lag zijn sensibiliteit in het intellect, vooral van zichzelf, en in het verstand van zijn bedpartner. Als hij zich niet aan een vrouw kon spiegelen, wat eruditie en inzichten aanging, raakte hij snel verveeld. Zijn lichamelijke opwinding leed onder domheid, van de ander, en onder vonkloze kortsluiting als het ging om begrip en invoelingsvermogen van anders getalenteerden. Waarmee hij uiteraard domme mensen bedoelde.

'De hel,' zei Ria. 'Ik had het je willen vertellen, maar je was me voor. Goed bedacht. De hel.'

Ze nam zijn hoofd tussen beide handen en trok Hendrik naar zich toe. De kus volgde, maar pas na een korte aarzeling, met een tussenstop in de beweging en met gesloten lippen.

'Jij dacht zeker dat de hel alleen voor anderen bestemd is.'

Er was maar één de baas, in bed en daarbuiten.

Er was geen misverstand mogelijk als het om pikorde ging in het dagelijkse leven onder gewone mensen. Buiten de slaapkamer van dit echtpaar en uiteraard buiten al die andere plekken – zijnde bos, wei, duinen, heide, zandverstuiving – waar ze zich lijfelijk aan elkaar overgaven, mocht Hendrik de primus inter pares zijn. Voor Ria was dat geen punt. Met rangorde had Ria geen enkele moeite. Sterker nog: rangorde speelde geen rol in haar bestaan. Elke volgorde was haar om het even. En juist dat gebrek aan inspanning, het gebrek aan ambitie om in dagelijkse omgang met de wereld de beste te zijn, zette haar in de ogen van Hendrik weer vooraan. Hij was de strijd nog niet voorbij. Zijn ijdelheid zat hem in de weg, behalve in de slaapkamer, behalve op al die andere plekken van zijn en haar naakte bestaan. In de buitenwereld hield hij zijn sokken en schoenen aan.

Vrouwen had hij al zijn hele leven op de eerste plaats gezet. De eerste plek van de andere sexe viel samen met het gevoel dat de vrouwen in zijn leven die positie onterecht innamen. Hendrik Stavast wilde de eerste zijn, al had hij op de vraag van Ria "En wat is dat dan? Eerste?" geen antwoord geweten. Het was niet de eerste keer dat ze hem aan het wankelen had gebracht.

"Ga er maar van houden," had ze gezegd, "van verwarring." En na een knipoog: "Van ontregeling leer je jezelf kennen." Maar Hendrik was er nog allerminst zeker van, dat hij wilde weten wie hij zou kunnen zijn. Hij was tevreden met wie hij was. Hij koesterde zijn comfortzone, althans tot hij met korte verhalen was begonnen. Nee, niet als lezer. Als schrijver.

'Je bent een schat,' zegt Ria. 'Maar dat wist je al, ik vertel je niets nieuws.'

Hendrik gleed uit bed. Ria meende wat ze zei. Hij had haar

nog nooit op een leugentje kunnen betrappen. Daarbij kwam dat hij ook niet langer op zoek ging naar inconsequenties, niet bij haar en ook niet bij zichzelf. De belangrijkste bron van conflicten en onprettige woordenwisselingen was daarmee uit hun huwelijk verdwenen. Alleen in het *Dagblad van het Noorden* wilde hij zich op de strippagina nog wel overgeven aan de uitdaging: zoek de 10 verschillen. Bij Ria was hij op zoek naar overeenkomsten, naar verscheidenheid en – om in stijl te blijven – naar tederheid met gedoseerde heftigheid.

Ria's woorden waren in de loop van de jaren van betekenis veranderd. Of beter: ze hadden een extra dimensie gekregen. Gekoppeld aan uitbuiken, na de daad tijdens de zonsopkomst, betekende "Je bent een schat." dat ze graag thee wilde. Op bed.

Sinds de tram op de Lange Poten op een zonnige dag het bezoek aan het Mauritshuis had verhinderd en de onderdanen van Ria op gelijke hoogte net boven haar knieën had afgesneden, draaide Hendrik op voor de meest elementaire huishoudelijke zaken. "Wat een geluk dat we Panorama Mesdag nog hebben gezien," had Ria gezegd toen ze uit de narcose was bijgekomen. "Het puttertje komt nog wel. Fabritius kan wachten."

Hendrik had haar opmerking toegeschreven aan de naweeën van de sedatieve middelen. Met haar benen, die ze te fors had gevonden voor een elegante rok, had ze haar positieve levensinstelling niet verloren. Haar geest leek er geen punt van te maken dat ze niet meer op eigen voeten kon staan. "We leven in een rijk land," had ze gezegd. En dat was ook zo. Twee jaar na het ongeval in de Hofstad liep ze op kunstbenen die met strakke kokers om de restanten van haar bovenbenen werden geschoven. Ze was met haar prothesen vijf centimeter langer dan voorheen, zelfde lengte als Hendrik. Zonder hoge hakken. Iedereen die wilde mocht haar benen zien, de namaak en de restanten van de echte.

Die expositie van Ria's onderlichaam was Hendrik maar matig bevallen. Hij voelde het een beetje als inbreuk op zíjn privacy: Ria met bleke dijen in een strak bordeauxrood slipje met rouches als publiek bezit. Weliswaar geen minimaal slipje, maar toch.

"Stel je niet aan," had Ria gezegd. Meer dan de helft van de

wereldbevolking heeft hetzelfde. Daar doe ik niet geheimzinnig over." Het drieletterwoord had Hendrik haar nog nooit horen uitspreken. Eén keer.

Ria had haar baan als store-manager bij HEMA moeten beëindigen, maar haar deeltijdbaan als aanzegger op afroep had ze na drie jaar onderbreking weer opgepakt. Wie wilde kon haar als ZZP-er inhuren om tijdens begrafenissen en crematies in de aula de achterblijvers stichtelijk toe te spreken. Het maakte Ria niet uit of het een humanistische, atheïstische, gereformeerde, katholieke of islamitische toespraak moest zijn. Ze was van alle markten thuis, met of zonder kruis, met of zonder hoofddoek. Het kostte haar geen enkele moeite om van doden iets goeds te zeggen. Ook voor levenden had ze geen kwaad woord over.

"Ik heb goede herinneringen aan die uitvaartdiensten," had ze gezegd. "Dat weet jij ook wel."

Hendrik wist dat wel. Het was inmiddels vijftien jaar geleden dat hij Ria voor het eerst had ontmoet tijdens een crematieplechtigheid. In die tijd heette een zelfmoord op het spoor nog zelfmoord, later veranderde dat in zelfdoding en zijn laatste jaren bij de hoogspanning sprak de voorlichter van het spoor van: aanrijding met een persoon.

Ria had Hendrik voortdurend aangekeken tijdens haar toespraak, in de veronderstelling dat hij de weduwnaar was van het slachtoffer. Onder haar blik was hij zachtjes gaan huilen. Tegen zijn wil. Ze was na afloop naar hem toe gegaan. "Dit was mijn vijfentwintigste zelfmoord op het spoor," had Hendrik Stavast gezegd. "Het went nooit. Ik kan alle slachtoffers nog voor de geest halen."

Hendrik Stavast was geen familie van het slachtoffer en hij was ook niet van de opruimploeg. Hij was verantwoordelijk voor de hoogspanning op de bovenleiding. Brandweer en ambulance konden pas met het opruim- en veegwerk beginnen als de spanning van de bovenleiding was. Er zouden nog vijftien doden volgen voor Hendrik Stavast met een uitstapregeling de dienst kon verlaten. Dat Ria door een tram arbeidsongeschikt was geworden, althans ongeschikt als chef in HEMA, had de onderhandelingen over de regeling niet negatief beïnvloed.

‘Doe je voorzichtig,’ zegt Ria als Hendrik het dienblad met thee en glazen over de naad van de matrassen zet. Behalve thee en theeglazen staan er op deze moederdag ook twee kelkglazen op het dienblad. Na de thee volgt op deze dag rode port voor Ria en cranberrysap voor Hendrik die altijd van de blauwe knoop is geweest. Hij dronk niet, ook niet in de tijd dat hij nog geen rijbewijs had en zich door de meester op de bok overal naar toe liet rijden. Ria bestuurde de sedan, tot ze haar benen kwijtraakte. Na de tramvertraging in Den Haag had Hendrik na dertien lessen in één keer het rijbewijs gehaald.

De examinator had ook een vrouw zonder benen – suiker – maar net zo goed zonder. De vrouw van de examinator had nooit het rijbewijs gehad. Haar man vond rijlessen niet nodig. Zolang zijn eega de keukenprinses speelde, wilde hij zijn waardigheid als man niet te grabbel gooien. De examinator had het stuur in handen, ook als hij naast een kandidaat zat.

‘Dit zit heel gemakkelijk,’ zei Ria. Ze had haar stompjes vooruit gestoken – een andere zithouding zou ook niet kunnen – en twee kussens achter haar rug gezet. Haar bovenlichaam ging schuil achter een T-shirt met Mickey Mouse en haar onderlichaam was ingepakt in bloemetjeskatoen met vergeet-me-nietjes.

‘Ik heb je nieuwste verhaal gelezen,’ zegt ze. ‘Wil je mijn opmerkingen?’

Sinds zijn uittreding schrijft Hendrik korte verhalen over dagelijkse zaken en langzaam probeert hij meer diepgang in zijn proza aan te brengen. Ria is de enige echte lezer. Hendrik laat zijn verhalen ook aan anderen lezen, maar hij vermijdt de stortvloed van een hedendaags blog, dat in het Duits heel passend Tagebuch heet. Een dagboek vindt hij vooral geneuzel. Die transparantie op het web leidt volgens Hendrik teveel naar egotripperij en zelfbevlekking. Hij probeert ver te blijven van dat maatschappelijke verschijnsel waarin iedereen achtervolgers probeert te verzamelen. Maar meer lezers dan Ria zou wel mooi zijn. Zijn productie heeft veel van een slagaderlijke bloeding. Niet iedereen kan tegen bloed, heeft hij tot zijn bevreemding ontdekt.

Ria geeft Hendrik feedback als ze terugkoppeling bedoelt.

Ze geeft commentaar, vaak netjes en positief verpakt, dan weer wat mopperig en drammend, als wil ze benadrukken dat ze de leeftijd van de wijzen heeft bereikt.

'Herhaling. Er zit veel herhaling in je verhalen.' Ria knikt en trekt haar lippen uiteen. Ze bevestigt met haar gezicht wat haar hoofd kwijt wil. 'Ik vind herhaling niet erg. Het hele leven is een herhalingsoefening, maar je zou eens naar je schrijfstijl kunnen kijken. Literatuur moet een lezer uit zijn dagelijkse ritme halen. Literatuur moet een beetje schuren en piepen. Je maakt van je verhalen soms een dagelijkse boenbeurt met groene zeep. Ook is niet steeds helder waar de schoonmaak in je hoofd begint. Structuur, structuur bedoel ik.'

Hendrik kent haar diplomatieke verpakkingen. Hij kent zijn gevoeligheden. Kritiek ontvangen is niet zijn sterke kant. Schuren en piepen kent hij van treinen die met hoge snelheid van spoor veranderen en wissels onder druk zetten, of hopeloos remmen voor een persoon tussen de rails. Groene zeep kent hij van het lekkere vingergevoel in de geelbruine visceuze pasta. Groene zeep haalt Heimweh bij hem boven, en Fernweh. – Sinds zijn vertrek bij het spoor mist hij de gratis treinkaartjes voor Duitsland. *An der Reize* is er niet meer bij.–

'En je omgevallen boekenkast, als ik dat zo mag zeggen. Ik zeg het misschien wat direct, maar ik ben graag helder.'

Hendrik trekt zijn wenkbrauwen omhoog en knoeit thee over zijn boxer short. Hij wrijft over de natte plek en trekt het laken tot zijn naveloog omhoog. Alles gaat straks in de bleekwas op 40 graden. Ook Ria's bloemetjes en haar stripfiguur. Ze heeft niet geknoeid.

'Impedantie, transformatoren, wisselspanning, voltages, spoelen, inductie, vonkvorming. Je strooit al je kennis over de lezer heen, over mij dus.' Ze zet het theeglas terug en zegt: 'Ik weet wel dat je dat veel van elektronica weet, maar ik hoef niet telkens te horen dat je dat weet. En een vreemde lezer zeker niet. Je schrijft toch niet voor *Tussen de rails*?'

Het vakblad heeft Hendrik al jaren geleden de deur uitgedaan. En *Tussen de rails* bestaat al lang niet meer, maar dat zegt hij niet. De titel van het maandbericht is veranderd in *Spoorzoeker*. Heel toepasselijk als hij de berichten over zijn voormalige werkgever leest.

‘Ik kan beter over jou schrijven,’ zegt Hendrik in een openhartige bui.

Hij verkent zijn literaire grenzen.

‘Kan.’ Ria wacht en pakt het gegraveerde kelkglas van het dienblad. Ze is toe aan de rode port om het ochtendgloren kracht bij te zetten. Dit is haar dag. Net als alle andere dagen.

‘Kan. Je kunt over mij schrijven, maar het hoeft niet.’

Haar woordenstroom stokt. Blijkbaar heeft Hendrik een gevoelige snaar geraakt. Wil ze wel of wil ze niet in zijn verhalen? Hij weet het niet. Hendrik wil het niet weten. Hij kan niet anders dan alles wat Ria zegt op een verknipte manier aan elkaar breien tot het zíjn breiwerk is. Soms is hij bang dat Ria het patroon herkent, maar die angst is een deel van de charme van verhalen te schrijven. Soms denkt hij dat hij een masochist is, op zoek naar verslavende vernedering.

Hendrik reikt naar de Ruby in het open nachtkastje.

‘Ik zal je niet tegenhouden om over wat dan ook te schrijven, maar,’ Ria houdt het glas recht terwijl Hendrik de zoete geurende rode stroom in de kelk dirigeert. ‘Maar ik heb liever dat je de seks er buiten laat. Een ander hoeft onze intimiteiten niet te lezen. En ik ook niet,’ laat ze volgen. ‘Ik weet al hoe dat tussen ons gaat.’

Ria vindt seks in boeken vervelend, overbodig en gezocht. Goedkoop effectbejag. Lokkers om een verhaal aan de man of aan de vrouw te brengen. Of pindakaas. Of tandpasta. Of toiletreiniger. Geilheid als Haarlemmerolie in de consumptiemaatschappij.

Hendrik schrijft over de daad en over wat hij op dat deels afgegraven veen heeft meegemaakt, of graag zou willen meemaken, maar waar hij om de een of andere reden niet aan toe is gekomen.

Zijn liefde is taal als schepper van een nieuwe wereld, als een nieuw Nieuw-Amsterdam, als New York, als de wereld van Peter Stuyvesant. Woorden als ei- en zaadcel bij elkaar laten komen om een geesteskind in de wereld te zetten. Zoiets. En een beetje Kafka of Dvorak in een verhaal is niet verkeerd. Nadenkende lezers moeten ook aan hun trekken komen. En wie verborgen boodschappen tussen de regels niet vindt, kan altijd een ander boek gaan lezen, naar muziek luisteren of onkruid wieden. Het

ene is niet beter dan het andere; volgens Ria. Hendrik Stavast is haar achtervolger.

'Als je over mij wilt schrijven,' zegt Ria, 'ik zie dat je dat wilt, schrijf dan eens over mijn verzameling glazen, zoals deze.' Ze draait het kelkglas om de steel.

'Begin twintigste eeuw of uit het tweede kwart, uit Frankrijk waarschijnlijk. Sodaglas met gravures van vogels, vlinders, bloemen, lelietjes-van-dalen.' Ze houdt het glas omhoog. De vogels lijken uit een golvende rode zee op te stijgen.

'Zie je dat het geen ganzen zijn? Ze hebben de staart van een fazant en het lichaam en de kop van een gans. De graveur was geen vogelkenner.' Ria kent de vogels, mezen, sijsjes en merels.

'En dat ben jij,' zegt ze met haar wijsvinger op de grillige vlinder. Robert-le-diable.' Ze tilt het glas naar de zijkant van haar hoofd. Wijsvinger omhoog.

'Misschien is het glas ook wel geëtst met waterstoffluoride. Niet gegraveerd,' zegt ze. 'Het is geen loodglas, geen kristal. Niet giftig. Dit glas kan niet zingen.' Ria tikt tegen de rand en neemt een laatste voorzichtige slok. Op de bodem blijft een beetje droesem achter. Haar hoorcollege is begonnen.

'Beneden in het kabinet staan kristallen coupes uit Frankrijk, met gouden rand. Voor champagne. Eind negentiende eeuw,' zegt ze. 'In die tijd dronk de beau monde uit brede platte glazen. Nu is het meer voor verfijnd dessert.'

Ze zet het glas terug op het dienblad, strijkt over de onregelmatigheden aan de rand en gaat met de rug van haar hand langs haar lippen.

Hendrik schudt zijn hoofd en trekt zijn wenkbauwen op. Zijn rechterhand glijdt door zijn donkerblonde borstharen, met een enkele grijze. Hij doet niet aan de mode mee om zijn hele lichaam kaal te scheren. Dat kaalscheren laat hij, als het van pas komt, wel in een kort verhaal gebeuren, en dan in combinatie met de ervaring met grillige Jantien in De Kleibosch. Midden in de winter was dat, maar in het verhaal komt dat seizoen als zomer tevoorschijn. Zijn hand stopt bij de lakenrand.

'Kijk, dat bedoel ik,' zegt Ria met onbedoelde triomf in haar stem. 'Als je je bijzondere kennis kwijt wilt in een verhaal, voer je een deskundige op. Die kun je alles over glas laten vertellen.'

Ria heeft, nadat ze opnieuw heeft leren lopen, haar glashobby uitgebreid. In de kleine voorkamer, waar vroeger een boekhoudkantoortje was van het Plaatselijk Nut, heeft ze een winkeltje ingericht met drink- en dessertglazen van vroeg zeventiende eeuw tot na de Tweede Wereldoorlog. Franse, Engelse en Duitse glazen en gekleurde waterkannen uit Noorwegen. Op de voetjes van licht beschadigde glazen zit een rode stip. Ze verkoopt geen rommel. Eerlijkheid en helderheid zijn haar devies.

'Als je in je verhaal een glazenverkoper laat vertellen over Jacob Sang – glazenmaker uit de achttiende eeuw, werkzaam tussen 1752 en 1762 – en over het pontielmerk dan ben je niet zelf de deskundige alwetende verteller.' Ze wijst naar de vitrinekast aan het voeteneind waar ze haar eigen verzameling tentoon heeft gesteld in een kast die stevig aan de buitenmuur is verankerd. De eerste collectie sneuvelde onder het omgevallen kabinet na onhandig stofzuigen door de hulp.

'Je schrijft graag over de ziel. Nou dan is een antiek glas heel geschikt. De ongepolijste "ziel" van het glas heet pontielmerk. Dit is het litteken van het pontielijzer waarop het glas is opgebouwd. Wanneer het glas voltooid is, wordt het van dit ijzer afgebroken en in de gritoven geplaatst om het gedoseerd te laten afkoelen. Dit litteken werd tot en met de achttiende eeuw gelaten voor wat het was. Pas in de negentiende eeuw gaat men het wegpolijsten. De opkomst van stoomkracht maakte dat mogelijk. Vanzelfsprekend had iedere factorij hierin zijn eigen tempo. Zo heeft het Groningse glaasje van het oude academiegebouw nog een pontielmerk. Het is van1858, van vóór de brand aan de Broerstraat.'

Ria had het glaasje gekocht voor 3400 euro. Ze wilde het oranjebruine glaasje hebben als aandenken aan haar mislukte studie aan de Rijksuniversiteit. Tussen haar 25ste en 36ste had ze, als het te pas kwam, gezegd: "Ik heb in Groningen gestudeerd. Rijksuniversiteit". Niemand had naar voltooiing gevraagd. "Psychologie".

'Niet over onze intimiteiten,' zegt Hendrik, 'maar ik schrijf wel over je benen. Je hebt dat al kunnen lezen. Maar het onderwerp lijkt me nog niet uitgeput.'

Zijn eerste zorg na de aanrijding was de hoogspanning op

de bovenleiding geweest. Later kreeg hij te horen dat de bezorgdheid om de stroom een teken was van overspronggedrag. Iets anders gaan doen omdat de voorliggende taak te groot lijkt. Overspronggedrag was Ria vreemd, toen ook al.

Een toevallig passerend kamerlid had 112 gebeld. Ondanks zijn aangeslagenheid had Hendrik op tijd de pumps van Ria opgepakt voor hij in de ambulance naast de chauffeur werd geduwd.

'Ik wil meer over je benen schrijven,' zegt Hendrik. 'Geef me een paar aanzetten, als je wilt.'

'Benen is prima,' zegt Ria, 'want die heb ik niet meer.'

De pumps had ze laten vergulden en in de vitrinekast tussen de glaasjes gezet. Klanten vroegen soms naar de gouden pumps en na het verhaal met de tram en een opgeschoven broekspijp betaalden ze graag de vraagprijs.

'In de lift,' zegt Ria, 'heb ik een bijzondere ervaring.' Ze kijkt Hendrik aan. 'Bijna erotisch, net wat voor jou,' zegt ze, 'maar dat hoef je niet op te schrijven.'

Ria weet inmiddels dat Hendrik alles gebruikt wat hem op zijn pad komt. Met of zonder haar instemming. Hendrik wacht.

'Als de lift omhoog gaat, voel ik een prettige verhoogde druk en als de lift naar beneden gaat, valt de druk op mijn benen helemaal weg. Hoe langzaam de lift ook daalt. Het is alsof ik gewichtloos ben. Zo voelt dat.'

'In je hoofd? Je voelt dat in je hoofd?' vraagt Hendrik. Hij heeft nog steeds moeite met het onderscheid tussen voelen en denken.

'In mijn benen, in mijn onderbuik,' zegt Ria. Ze vormt een ovaal met haar lippen alsof ze een woord wil vermijden. 'Niet in mijn hoofd.'

Hendrik glijdt onderuit over het matras en legt zijn hoofd op het kussen. Van de plafonière daalt een langpootspin aan een draad.

'Je schrijft in je verhalen wat je van mij en van omstanders hoort en wat je zelf tijdens visites vertelt,' zegt Ria. 'Vind ik ook prima. Maar waar ik me aan stoor is de correctheid. Je verkondigt gemakkelijk storende onwaarheden. Door Lange Poten in Den Haag rijdt al jaren geen tram meer. Het was op het Spui,

lijn 2 van de HTM naar Kraayenstein. En Spui is minstens zo goed om iets kwijt te raken dan Lange Poten. Beter zelfs. Lange Poten heeft – ondanks het gebouw van de Tweede Kamer – niets te maken met onderdanen maar met wilgenbomen die daar ooit zijn gepoot.'

Hendrik trekt het laken tot onder zijn kin. Straks gaat hij zich scheren en als ze niet te laat opstaan, haalt hij met de tondeuze de restanten hoofdhaar weg. Alles doet hij zelf. Al jaren heeft hij geen kapsalon aan de binnenkant gezien. Hij mist de kapper niet, en ook niet de kakelende meiden met glossy golven in het haar. In een kapperswinkel, waar hij vrouwenferomonen verwachtte, ruikt het naar hairspray en chemie. Hendrik heeft niks met chemie. Niemand zal hem nog op een bezoek aan een kapsalon betrappen. Hooguit in een verhaal.

'Schrijf over schrijvers, of over vrouwen van schrijvers die ook de benen door een ongeluk zijn kwijtgeraakt. Laat suikerpatiënten weg, dat is niet interessant, die wegkwijnende diabetesvoeten. Schrijf over ongelukken en hoe slachtoffers omgaan met hun gemis. Met die verwerking van leed kan een lezer zijn voordeel doen.' Ria houdt het glas met beide handen vast. Het is duidelijk. Deze hoogmis is nog niet voorbij. De preek gaat volgen. Hendrik schenkt bij, een halfje in de kelk.

Na een half jaar waren de wonden op haar dijen dicht en de eerste kokers werden gepast. Ria had elke keer een ander verhaal verteld als bezoek vroeg: "Hoe is het nou?" .

Met ruime fantasie had ze leren goedpraten wat ondraaglijk lijkt, of toch anders was dan ze altijd had gedacht. Cognitieve dissonantie als: God bestaat, want wat moet ik als God niet bestaat?

Ria wisselde de almachtige met gemak in voor haar onderbenen. Ook haar onderbenen bestonden niet meer. Haar benen waren enkel aanwezig als een onregelmatig opflakkerende fantoompijn, net als verloren kindertijd, net als God. Links heftiger dan rechts. Met de protheses had ze het lengteverschil tussen haar benen laten opheffen. Ze zou niet langer scheef lopen, ook al leverde die correctie een zeurend pijn in de heupen.

Hendrik hoort Ria nog fabuleren. “Weet je trouwens dat ik ervan overtuigd ben dat een kwaal je levenshouding representeert?” Ze sprak zichzelf toe in de tweede persoon. “Jij bent niet geaard. Elektronen uit je opgeladen batterij landen niet waar je ze gedacht had. De elektronen kunnen niet afvloeien naar de aarde, maar geven ergens anders in je lichaam knetterend kortsluiting. Spookstromen met een boodschap.”

Ze had hard gelachen toen haar hoogspanningsdeskundige een dag later had gevraagd die verklaring te herhalen.

“Herhaling, jij ook altijd met je herhaling.” De psychofarmaca, van synthetische of natuurlijke oorsprong, waren uitgewerkt. Ria stond weer met beide voeten op de grond.

‘Je kunt ook Belcampo naar voren halen,’ zei Ria, alsof één voorbeeld niet genoeg was. ‘Herman Schönfeld Wichers, de studentenarts uit Groningen schrijft ook over benen. En als je mij als gesjeesde studente – Aletta – opvoert in je verhaal, kun je mij over Belcampo laten vertellen zonder dat je het verwijt krijgt belezen te zijn.’

Met enige regelmaat had Ria, na het snijdend voorval op de Haagse tramlijn, uit de verhalenbundel van Belcampo voorgelezen. Belcampo’s verhaal over de man zonder benen en met nog slechts één arm was haar favoriet. De eenarmige man belt aan bij een vriend met het verzoek ook de tweede en laatste arm af te snijden en in soep te verwerken. Met slechts één hand is het lastig om de eigen arm uit te benen. De eenarmige had eerder een per ongeluk afgehakte vinger in de soep gedaan en was verrukt geraakt over de smaak van zijn eigen lichaam.’

‘*Bevroren vuurwerk*,’ zegt Hendrik. ‘De bundel heet *Bevroren vuurwerk*, als ik me niet vergis.’

‘Kijk,’ zegt Ria, ‘dat bedoel ik nou. Het verhaal *De verwarring* staat in die bundel, maar het verhaal over de soep vind je daar niet. In *De verwarring* proberen brandgasten een brand te blussen door met de armen en benen van de dode burgemeester te pompen. Jij bent notoir slordig in citeren.’

Op de keukentafel staat een ontbijt voor twee. Op het aanrecht twee kelkglazen. Een nog voor de helft gevuld met Ruby en

een met een rode stip van cranberrysap boven de steel zonder pontielmerk. Ria en Hendrik hadden hun tijdverdrijf in het echtelijke bed afgebroken. Hendrik dekte de tafel met effen groen tafellaken en zette naast een mandje met fruit drie zachtgekookte eieren. Verder staan op de tafel een pot thee en glazen karnemelk. Naast een rond zonnebrood en fijnvolkoren is er een nieuw brood. De bakker heeft voor moederdag een "thuisbrood" gelanceerd. Zonnebloempitten en meloenpitten in maltbruin brood. Een experiment om de klandizie te binden op dagen dat mannen boodschappen doen.

'Ben je er klaar voor?' vraagt Hendrik.

Ria is er klaar voor. Ze heeft zichzelf aangekleed – "er mankeert mij niets aan de handen." – en zit op de rand van het bed. Voor korte afstanden gespt ze in huis de benen niet om. Hendrik tilt zijn vrouw van het bed naar de keukenstoel. "Ik ben minder zwaar dan ik was voor lijn 2," had ze gezegd, "en je bent een sterke man." Ria laat zich graag dragen. Hendrik geniet van zijn mannelijke noodzakelijkheid in het huishouden.

'Terwijl jij bezig was met het ontbijt en de thee, heb ik nog eens nagedacht over je verhalen,' zegt Ria. Ze onthoofdt een ei en strooit zout op het glibberige eigeel.

'Je verhalen zijn rauw, direct en schokkend, maar ik krijg de indruk dat je dat zelf niet zo ervaart.'

Hendrik strijkt de halvarine met traag gebaar over een snee "thuisbrood". Misschien is hij inderdaad rauw van woord en geest. Misschien wekt hij gramschap op met zijn eigenzinnigheid. Misschien.

'Je bent direct en je neemt geen blad voor de mond. Het zou kunnen zijn dat je dat zelf niet in de gaten hebt. Voor jou is een verhaal een taalspel, een associatie van wat je misschien "grappige" wendingen zou kunnen noemen. Ik weet het niet. Ik ben nog zoekende. En,' zegt ze terwijl eigeel langs haar kin drupt, 'je bent een kwetsbare man. Ik probeer je voorzichtig duidelijk te maken wat ik lees.' Ria veegt het eigeel van haar kin en likt haar hand schoon. 'Je raakt aan de kwetsbaarheid van de lezer, en' ze aarzelt, 'en misschien wil die lezer helemaal niet geraakt worden op zijn kwetsbaarheid.'

Hendrik steekt de eetlepel in de weckfles met eigengemaakte

kruisbessenjam. Kruisbessenjam vindt hij de lekkerste van de eigengemaakte jams en dat heeft voor hem niets met kruis en bessen te maken, maar nu die associatie voorbijkomt, voelt hij toch lichte blos in zijn gezicht. Hij zwijgt.

'Ik las een interview met Carl Djerassi,' zegt Ria, 'Ja, ik hoor je commentaar. Ik speel nu een encyclopedie, een boekenkast, een pdf-bestand met geleerdheid.'

Ria heeft alle tijd. Sinds ze haar benen kwijt is en alleen thuis nog in korte rok loopt, leest ze wat los en vast zit.

'Djerassi is de ontdekker van de pil. Hij heeft seks losgemaakt van voortplanting. Als je het goed beschouwt, kun jij – excusez le mot – je 'kutverhalen' schrijven dankzij die man. Hij is 91, en hij had de Nobelprijs moeten krijgen.'

Hendrik meent alles te weten van die onderwerpen – pil, prijzen en seks omwille van het wederzijds genoegen. De kruisbessen tegen zijn verhemelte houden zijn antwoord tegen. Zoetzuur en karakter. Als Ria praat, zwijgt Hendrik bij voorkeur.

'Maar niet iedereen krijgt de prijs en de waardering die hij verdient,' gaat Ria verder. 'Veel mensen gokken op het verkeerde paard. Jij denkt dat je met Drenthe en Drentse identiteit in je verhalen een literatuurprijs kunt winnen. Nou...'

Ria herneemt zich – ze ziet het betrokken gezicht van Hendrik achter een halfvol glas karnemelk met gordijnstrepen aan de binnenkant – en terwijl ze een beschuit smeert en naar de pot kruisbessenjam reikt, zegt ze: 'Djerassi zegt dat vrouwen de wereld veroveren, als ze dat al niet hebben gedaan, en dat ze na uitbundige seksbeleving zo rond hun veertigste alsnog een diepgevroren eicel laten plaatsen. Hun eigen eicel van de tijd rond hun twintigste toen ze nog mooi en wild waren, zodat ze een zuivere eicel tot een prachtig kind kunnen laten uitgroeien. Niks oude gemankeerde eicellen met overjarig sperma.'

Ria tikt het kapje van het tweede ei. Dat is al jaren de verdeling. Eén ei voor Hendrik, twee voor haar.

'De rauwe seks in je verhalen dank je dus aan die wetenschapper,' sluit ze af.

Ze roert in haar thee zonder suiker en zegt: 'En wat je misschien niet wist: Djerassi is geen chemicus meer. De oude

Jood schrijft romans en toneelstukken. Zijn literair werk gaat ook over voortplanting en seks, maar wat hij vooral doet. Hij shockeert en grijpt je in het....' Ria stopt abrupt en zegt dan: 'Djerassi is een echte schrijver. Net als jij Hendrik Stavast. Jij bent een echte schrijver.'

En met verlaagde stem: 'Ik weet niet waarom ik je dit vertel.'

Als Ria blijft zwijgen, citeert Hendrik uit zijn hoofd opmerkingen van lezers uit zijn vriendenkring. "Je hebt een strak ritme in een stevig tempo met leesbare lekkere zinnen, en je verhalen staan vol alledaagse beslommeringen, dat mag je gerust als compliment opvatten." En of het nog niet genoeg is: "Je bent onwaarschijnlijk jezelf. Heel mooi dat je je eigen zelf kan bespiegelen in je eigen stijl. Ik ben trots op je en ook de rest van de familie is trots op je."

Of de hele familie trots is op Hendriks verhalen is de vraag. Niet iedereen heeft zijn verhalen gelezen en een grote meerderheid lijkt ook niet van plan zich te verdiepen in de woelingen van Hendriks geest. Een verre neef mailt: "Mooi verhaal, het tekent goed de persoon die je nu bent. Er staat wel het nodige in om nog eens over door te praten."

En een mailvriendin laat weten: "Je durft dorpsneger te schrijven in plaats van kleurling of iets dergelijks. Negerzoenen behoren niet meer tot het toegestane en Zwarte Piet ligt ook onder vuur. Gebruik je neger vanuit visie, of heb je lak aan het voorgeschreven correcte taalgebruik?"

Hendrik had van de dorpsneger een homo willen maken, maar bij gebrek aan een autochtone platpratende homo in zijn verhaal had hij de dorpsneger met de mooiste meid van het dorp laten vrijen. Het grootste deel van de beschrijving van de zwarte en de blonde had hij geschrapt, niet om de kleuren, maar om het bloot.

De neger is geen doel in zijn verhalen, maar een middel. Al kan een lezer anders denken over allochtone en autochtone gekleurde medemensen in het proza van Hendrik Stavast. In het donker – de grot van Plato bijvoorbeeld – zijn alle schepsels zwart, op z'n minst grijs. Het donker kent geen kleuren, al was de eerste negerin die Hendrik Stavast in een donkerbruin verleden van nabij had leren kennen blauwzwart; zeer diep

intens blauwzwart. Bloot in het donker gaf ze licht, blauwzwart licht, maar misschien kwam dat in zijn viriele jaren ook door de drank. Voor Franciska was – voor haar blauwzwarte existentie – de blanke man de quintessens. Hendrik Stavast, niet als doel, maar als middel om uit de negorij te ontsnappen.

De toevallige varkenskleurige voorbijganger was haar overlevingsstrategie, ook zonder filosofie over de zin van het bestaan. Maar Franciska stierf waar ze geboren was; in een ronde hut met lemen vloer en strooien dak. En Hendrik was na een penicillinekuur gezond genoeg om in het vliegtuig te stappen naar nabijere verten. Boven de evenaar had hij aandrang gevoeld om voor Franciska te bidden en *In Paradisum* te zingen, maar een zwarte missionaris had hem verteld dat god – zonder hoofdletter – enkel de lokale taal verstond, het Lozi. God hield niet van mensen die zelf nadachten en andere talen hadden geleerd. Verantwoording aan hogere machten afleggen gebeurde enkel in het dialect, en niet alleen in Afrika

Met verhalen in het dialect had Hendrik Stavast zich nooit schrijver durven noemen. “Stel je voor wat anderen ervan zouden zeggen!”

En misschien is Hendrik Stavast zelf de dorpsneger, de zendeling op het heidedorp, het buitenechtelijke kind op zoek naar zijn roots, maar te trots om zich tussen tractoren en boeren te laten filmen voor een televisieprogramma dat aanbelt bij zijn echte vader. Of op een dodenakker van een halve bunder naast het graf van zijn verwekker met een nog onbekende achternaam. Een witte dorpsneger als illusionist; de wereld in beweging zetten, onwetend van het feit dat de wereld als een komeet door het heelal ijlt. Hendrik Stavast: te trots om zijn nek uit te steken, of te bang.

‘Je lezers, de handvol volgelingen, begrijpen je niet,’ zegt Ria. ‘Een aantal begrijpt je niet. Ze denken dat je confronteert om de confrontatie. Schoppen om te schoppen. Ze denken dat het boek over jou gaat, maar het boek gaat niet over jou, niet alleen over jou. Het verhaal gaat ook over de lezer, maar die lezer haakt af door de absurditeiten en het bizarre.’ En, laat ze volgen terwijl ze over haar virtuele rechterknie aait, als wilde ze Hendrik Stavast erover leggen en een pak slaag geven. ‘Er

zijn ook veel domme mensen. Maar ook domme mensen denken dat ze intelligent zijn. En dat zijn ze ook, op hun manier. Heb mededogen met de armen van geest.'

Het was Hendrik Stavast niet duidelijk of zijn Ria – zonder benen, maar met een goed verstand – hem ook tot de armen van geest rekende.

Als Hendrik naar de klok kijkt, zegt ze: 'Kijk me aan. We hebben alle tijd.' En ze laat volgen: 'Je zegt dat je je verhalen niet badinerend bedoelt, maar je toon is wel badinerend. Als je het niet badinerend bedoelt, wat bedoel je dan wel?'

Ria legt mes en vork neer en duwt haar stoel een eindje naar achteren. Ze wacht zijn antwoord niet af.

'Hendrik?'

Hendrik weet wat hem te doen staat. Na karnemelk en twee glazen thee en vooral na een Ruby op de nuchtere maag, werken Ria's nieren optimaal. Hij haalt de po-stoel uit de hoek van de keuken en tilt Ria voor een *kleine Pause* op de pot. Natuurlijk, de geur van urine bevordert niet het Appetit zoals de Duitsers dat zo mooi zeggen, maar liefde overwint ook deze hobbel. Er is nog fruit.

Terug aan de ontbijttafel zegt ze: 'Je verhaal is een permanente zoektocht en reflectie. Het zit vol met vragen over religie, seks, omgangsvormen, dood, liefde, haat, wrok, en vol met vragen naar herhaling. Ben ik laf? Moet ik breken met geloof? Blijf ik trouw aan wat ik ooit met mezelf heb afgesproken? Accepteer ik mijn afkomst? Laat ik mijn verleden los? Geloof ik in de toekomst? In het heden? Wat zijn grote verschuivingen in mijn innerlijke opvattingen?'

Ria reikt naar de verse jus van bloedsinasappelen. Ze laat het fruitmandje onaangeroerd.

'Kijk, en wat ook niet helpt om lezers aan je te binden is het gebruik van hun uitspraken en gedragingen. Die lezers schrikken zich dood als ze in jouw verhaal lezen wat ze hebben gezegd. Dat jij, Hendrik Stavast, geen geheimen en belemmeringen in ogenschouw neemt, betekent niet dat anderen hun hele hebben en houden op schrift willen zien. Jij mag dan denken en schrijven dat je onafhankelijk bent, anderen willen dat niet horen. Het herinnert ze aan hun eigen grenzen. En intimiteiten vertellen is iets anders dan die intimiteiten voor

de eeuwigheid vastgelegd zien.' Het lijkt alsof de toon van Ria verhardt en of er een lichte verbetenheid in haar bovenkomt.

'Er zit echt helemaal niemand en nooit en waar dan ook op je verhalen te wachten. Niet binnen en niet buiten Drenthe. Ach Drenthe,' Ria aarzelt, maar haar woordenstroom is niet tegen te houden. Sinds ze geen benen meer heeft gaat ze lichtvoetig door het leven. ' Op dat omgekeerde soepbordplateau – de Drent verheven, of opgelicht – gaat een klein clubje met kruiwagens langs de deuren om folkloristische shit te verkopen. Zo erg dat ik er zelfs geen Drents woord voor weet. Shit. Weinig verheffend en onbelangrijk. Maar ga gerust door met je verhalen, want zelfs met een oog half dichtgeknepen en blind aan het andere kun je koning spelen, of literatuurpaus. Ach, en een klein koninkrijkje is *zu bevorzugen* boven een leven in de anonimiteit.'

Ria neemt en slokje van het bloedsinasappelsap.

'De idee een voorvechter te zijn voor de regionale identiteit is niet langer houdbaar. Het is helemaal niet erg als de Drentse literatuur verdwijnt. Die stelde nauwelijks iets voor. Het is preken voor eigen parochie in een dorp zonder intellectuelen, zonder underground, zonder experiment, zonder kritiek. We moeten er afstand van nemen, van die zwakke clubjes uit de onderste regionen van de hoofdklasse. En liefst zo snel mogelijk. In Drenthe worden de schrijvers vergeleken met Roel Reyntjes en Marga Kool. Daarbuiten moet je opboksen tegen Marquez, Dostojevskij, Rilke, Reve en Wieringa. Dat is andere koek.'

Hendrik kijkt opnieuw naar de keukenklok. Hij weet dat veel mensen een mening hebben over de grote schrijvers, en dat maar weinigen de Russen, Mexicanen en Zuid-Amerikanen hebben gelezen, laat staan een Drentse schriever. Zo praat iedereen over de ander naar hij verstand heeft. En zonder kennis van zaken is oordelen gemakkelijker dan met kennis van de hoed en de rand. Hendrik Stavast schrijft omdat hij met uitzicht op geamputeerde onderdanen – niet anders kan.

"Zwakzinnige parochies bestaan ook achter de horizon van Drenthe," denkt hij, maar dat zegt hij niet. Het hele leven is tijdverspilling. En als hij alles van tevoren had geweten in het land van dubbelties en kwarties, had hij zich beijverd een

daalder te vinden, of een rijksdaalder. Maar hij kijkt niet om in wrok. Hij ziet om in verwondering en hij heeft alle tijd om zich verder te bekwamen zonder sigaretten, zonder drank en met groente uit eigen tuin. Bad Heimgarten is een warm bad. Hendrik is– met zijn Reisefieber – niet op zoek naar zwakzinnige parochies achter de IJssellinie.

Hij heeft zin aan een kop koffie. Ria schudt haar hoofd en laat het sapglas uit haar hand vallen.

'Niets aan de hand,' zegt Hendrik. 'Je hoeft geen schone sokken.' Hij kust de stompjes.

Alleen de vloer is nat van bloedsap. Terwijl hij naar het aanrecht loopt voor een tissue van de keukenrol zegt Ria: 'Ik denk trouwens dat de pathetische toon in je verhaal je geen goed zal doen en ik vind de onmacht die eruit spreekt haaks staan op je zelfvertrouwen. Je wéét dat je one of a kind bent! Je mist alleen voldoende erkenning en het zal mij niet verbazen wanneer die pas postuum wordt toegekend, voorbeelden te over. Ik weet daar alles van.'

Ria meent wat ze zegt, maar er blijft een ondertoon van milde ironie hoorbaar alsof ze zeggen wil: neem de dood niet te serieus.

Naar aanleiding van het interview van 9 mei 2014 in het Dagblad van het Noorden door Joep van Ruiten.
Te vinden op www.woestenledig.nl

De steunzolen van mien va

'Hej zien steunzolen nog zien?' Mien moe kek mij vraogend an terwijl ze de koffiekoppies en -schörrelties op mekaar stapelt om ze naor de keuken te brengen. Ik was eem ergens anders met mien gedachten en veur ik antwoord geven kan is ze al weg en heur ik water in 't afwasteiltie stromen.

Pa is now drie weken dood. Vanmorgen op het kerkhof zag ik dat 't gele zand op 't graf al inklonken was, hoewel het al die weken niet ien keer regend hef. De grafstien is der nog niet, de letters moeten nog graveerd worden. Pa heette hij, maor bij mien vrienden en vriendinnen har ik 't altied over 'mien va'. Zunder veurnaam is e veur mij deur 't leven gaon, zien deupnaam kwam ik allenig tegen as ik 'n formulier invullen mos, zölfs op de dooienkaort en in de advertensie stiet hij – net as de meeste anderen die hum veurgingen – met zien papieren naam.

Hij har de linkerarm lichtbogen onder zien kop en de mond stun op 'n kier, net breed genog veur zien leste aodem, zo vun ik hum in bère. De ogen har e dicht en zien haor – hij har maar een beetie meer – zat in de warre. Het grauwgele hemd stak nog net boven de dekens uut, an een echte pyama was e nooit wend raakt. Zien rechtervoet steunde met de tenen op 't kleed veur 't bère, as of e der uut had willen stappen.

Vanaf 't moment dat zien leven stillestund ging 't veur mij veul sneller. Wassen, kisten, kerken en koffiedrinken en onder 't schrieven van de adressen op de enveloppen van de kaorten zat ik al achter mien tweede glassie bier.

Familie die anders zo verre vot was, was now weer dichtbij en 's nachts in 't bère waor pa 's morgens nog dood in lag, deed ik gien oge dicht, zölfs een tiedelijke slaop kon 'k niet te pakken kriegen.

Vandage hol ik grote opruming, warkbroeken, afsleten klompen, gescheurde leerzen, hij bewaarde alles, maar now giet 't vot. Dood en begraven, dan ok weg met de herinneringen an zien leste wark.

Toen ik nog een kwaojonge was, zee ik mien va vaak het

liedtie 'In de winkel van Sinkel is alles te koop, nao. Hij zee het altied, zingen deu e nooit. Dit liedtie schöt mij weer in 't zin as ik zien hoeden uut de kaste pak. Niet om de hoeden of petten herhaalde ik dat deuntie aal weer, maar om de damescorsetten, die toen veur mij op de ien of andere manier de grens angaven tussen kuisheid en wellust, ok al wus ik toen nog niet precies wat die woorden betekenden.

Weg ok met zien steunzolen, de roestvrij stalen platen waoran met koperen nagelties leren lappies an de uuteinden klonken binnen. Straks komp de vuilniswagen, weg der met. Zien schoenen, maot eenenveertig, mien eigen maot, zet ik achteruut, die passen mij goed veur in de tuune.

'Hej ze nog zien, de zolen? Ik kan ze nargens vinden, zien schoenen trouwens ok niet.' Ma zet de schone koppies in de kaste, ik heur hoe het kastpapier met de natte onderkaante van een schörreltie metschöf.

'Ik zal nog ies in de schure kieken, misschien hej der toch overhin keken. Wat wuj der trouwens met, ze passen toch niet in joen schoenen, gieniene hef der nog wat an.' As ik de kamerdeure achter mij dichttrek heur ik nog hoe ze de kaste op slot draait en zeg 'Now ja, misschien wol ik ze wel as andenken bewaren, ik weet het nog niet.'

As ik twintig minuten later met lege handen de kamer weer in kom, branden mij de ogen. Ik kroep weg achter een krante, maar ik lees gien woord.

Debuut in Roet, zomer 1985

Droesjba

Mien ogen brandt in de dreuge lucht die uut de koker omhoog komp, as ik op de roltrap van de St. Annatunnel stao. Even later stroomt kaold Scheldewater boven mij. Mien ziel he'k onder de arm, allent bin ik. Ik tel de stappen tot de andere kant, maar as de roltrappen op de rechteroever mij weer omhoogdraagt, bin ik vergeten hoeveul het der waren.

De koker naor boven röp beelden in mij op van de metro in Moskou. Eindeloze trappen uut marmern stations omhoog en omdeel. Ik heb een fotoboek in de kast vol plaaties van kroonluchters, mozaïek, standbeelden en pilaren, met treinen die rood uut de eerde teveurschien komt. Is het de geur uut disse tunnel, of bint het de foto's van opspeuten land, van polders en van flatgebouwen, van straoten in anbouw die an de muur tussen de reclameborden hangt, die mij an Rusland, an Iwan denken doet? Pioniers in de steppe, vergezichten in gries met bouwkranen an de horizon. Zukke foto's staot in herdenkingsboeken van dreugleggings en in Izvestia's van veur de glasnost.

Ik slao linksof en loop langs de oever van de Schelde. De boot is vot. Ik mis mien kameraod.

Even veurbij het scheepvaartmuseum lag de driemaster. *Moermansk* stun in zwart op het brune holt schilderd. *Zarja*. Het cyrillisch schrift ha'k mij in een vakantie eigen maakt. De tekens waren een geheim dat gemakkelijk te ontsluiern was, maar wieder as die letters en een paar woorden wa'k nooit kommen.

Midden op de boot, naost de grootste mast, is een jonge vent in de weer. Hij trekt touw deur een katrol. De giek zweit langzaam in de lengterichting van de boot. Ik kiek hum an. Asof e het vuult giet e rechtop staon en kek naor mij. Hij lacht. De mouwen van zien kabeltrui trekt e naor beneden, dan stek e een sigaret op. De rook die e in mien richting blas, verweit. Hij kek mij an. Wat zegt zien slavische ogen? 'Glasnost,' roep

ik met alle moed die in mij is, 'droesjba.' Ik heur mien stem overslaon.

Hij blef lachen, maar neugt mij niet. Is dat openheid, vrundschap? Ongelukkige gevulens en faalangst komt boven. Benauwd veur een ofwiezing. Heur ik nargens bij? Bij gienien?

Ik steek mien arm uut, haold mien hand open. Dan komp e naor de loopplank en haalt e het touwgie vot dat hum van het vrije westen ofsleut.

'Pasjalstwa.' Hij gef mij een hand. 'You look, you see boat?' Hij hef grote handen. Gien ring. Op zien trui is een klein rood vlaggie met golden hamer en sikkel stikt. Veur op de boot stek een kop uut een gat, een Rus kek wat der gangs is, dan schöf een loek op zien plek en is e vot.

Iwan lat mij de stuurhut zien, de radar, de meterties, kompassen en tabellen van eb en vloed. 'Amerikanski,' zeg e en wes op de satelietzender. Op een wiezer wes Iwan hoe wied ze uut het lood lagen in de Golf van Biskaje.

'Stjoerm.' Ik zeg het hum nao:'Stjoerm.' Allent met mien Iwan bin ik kapitein op oenze boot.

De kantine is niet groter as een flinke keuken. Zes taofels en zes banken tegen de kant. Op een plank tegen de achterwand is een televisie vastschroefd. Deur de snei op de beeldbuis zie ik flitsen van een programma van Teleac. Ondernemen veur begunners. In een hoek stiet op een brettie een kleine samowar. Iwan schenkt mij thee.

'Sachar?' vrag e.

Ik wul gien 'njet' tegen mien Rus zeggen en drink het mierzute vocht. We praot, hebt honderden woorden neudig om mekaar een beetie te verstaon. Hij hef lichtgrune ogen.

Iwan pakt mij bij mien arm en wes met zien vrije hand naor een schilderij dat tussen twee raampies hangt. Het is de *Zarja*. Golven met schuumkoppen, flarden an de zeilen, de boeg naor de hemel richt. Hij lat mij niet lös veur e uutpraot is.

In een hoek van het schilderij stek achter de liest een kleurenfoto van het Rooie Plein. 'Krasnaja Plosjad.'

Iwan knikt. De siepels op de Wasiliuskerk bint zowat gries en de muur om het Kremlin slat rose uut tegen de snei. Op de veurgrond staot twee jonge mannen in bontjassen. Ze haoldt

mekaar stief vast. Ik vuul dat Iwan naor mij stiet te kieken.

'Droesjba,' zeg e. Ja dat is vrundschap. Ik pak de hand die op mien arm lig vast en leg hum veurzichtig op de taofel veur oens. Ik begriep niet wat die ogen van hum zeggen wult. Droesjba?

Op het dek legt Iwan mij uut wat ze op zee uutspookt. Ze doet an geologie, fysica, chimia, met wetenschappelijk onderzuuk bint ze gangs. 'Engineer.' Iwan wes naor beneden, naor de machinekamer. 'Buggered,' zeg e. Hij gniest. As ik het trappie of wul gaon, haoldt e mij tegen. Zachties, maar beslist pakt e mien bovenarm vast.

'Repair, repair.' Wat e nog meer zeg, verstao ik niet. Ik stamel, bin woorden kwiet. Ik krieg een rooie kop.

'Spalnie zaal' stiet op een schoefdeur. Daorachter een vierpersoons hut. An een haakie hangt een schipperspet en een bontmuts. Iwan pakt de bontmuts van de haak en schöf die over mien haor. Kaolde handen langs mien hiete wangen. De schipperspet zet e zölf op.

'Droesjba.' Onder het bère haalt e een fles wodka en een glassie vot. Dan wes e dat ik moet gaon zitten. Der is niet veul ruumte tussen het bovenste en het onderste bère. Ik hang veurover. Iwan schenkt in en schöf naost mij.

'Na zdarovje.' We drinkt, lacht, bint aal minder woorden neudig. Het zwak ies in mij brek.

Ik vuul mij as de Rus op het Rooie Plein, vasthaolden deur een kameraod. Vrij op sovjetbodem. Iwan zet de pet of, schöf op mij an en legt mien bontmuts an het heufdeind. Mooie ogen hef e, lichtgruun. Deur de locht van alcohol en tabak roek ik scharp zwiet.

Roet, maart 1988

De zeuvende dag

Ik bin in de hemel. Ik rust uut van 88 jaor daor beneden. Zo is alles nao een lang leven bij mekaar kommen. Op eerde en in de hemel. Alles is klaor, en het is zowat tied om achterover te leunen.

Ik tröf Henderk. Hij leek niet te weten dat ik kommen zul. Haand in haand leup e met een vrouw die ik niet kende. Bijkaans was het Frau Wöhlmann. Het maakte mij niet uut. Dat is het grote veurdiel van de hemel. Het maakt niks uut wat lu doet.

Der bint allent engels.

'Engeltie, Engeltie,' zee Petrus, 'schier dat ie der bint.'

Ik was nog wat in toezel. Kwam bijkaans van de morfine die Huusman mij inspeut toen het niet meer huufde.

Aaron van Essen was der ok. Het maakt niet uut hoe ie an het ende komt liekt het. Vanillevla met proemtabak, met veul pillen, of op de gewone wieze, het risseltaot is hetzölfde. Elk komp in de hemel die e hum dreumd hef. Van Essen nam mij apart.

'Ik heb joe bijkaans schrikken laoten toen ik joe de treinkaorties veur vrij reizen bracht en de strippenkaort. Ik kun het niet laoten. Mien dochter Katrien had der toch niks an had. Ze had de older der nog niet veur.'

Ik zweeg. Wat kun ik aans?

'Het is hier net een boeddhistisch klooster', zeg Van Essen. 'Ik kan dat gerust hardop zeggen, hier in de hemel. Gieniend die daor anstoot an nemp.'

Ik was met Van Essen op een boerderij in Friesland waor de deel volpakt was met parafernalia uut Tibet. De hiele schuur stun vol met Boeddha's, bellen, klokken, klankschalen en wat al niet.

Meer wus ik niet van Boeddha.

'Boeddhisten maakt heur nargens drok over', zeg Van Essen. 'Het is asof ze al iens in de hemel west bint. Ze weet dat de mèens der niet toe döt op eerde. Boeddhisten laot gods water over gods akker stromen, en deur rivieren. Ok al zwemt

ze nooit tweemaol in dezölfde rivier. De boeddhisten mien ik.'

Bijkaans keek ik asof ik niet begreep wat e zee.

'Elk zit hier bij mekaar. Moslims, roomsen, atheïsten, fienen, agnosten, animisten, mormonen, jeuden en half-jeuden. Hiel aans as daor beneden. En toch hetzölfde.'

Van Essen wees naor het raom met uutzicht op eerde.

Ik zie hoe ik dood in het ienpersoonsbère lig. De wichter hebt mij uutkleed. Ik zie der schier uut. Ik heb een glad vel zunder vlekkies of pukkelties. An het voetenende van het bère stiet Jotse. Hij döt niet met an. Ik zie hoe e mij bekek. Nakend bin ik. Hielendal. Het is veur het eerst dat hij mij nakend zöt. Veur het eerst dat e zöt waor hij uutkreupen is en an het leven is begund.

Mien dooie lief is nog warm en plooibaor. Ik krieg een schoon zieden broekie an en een hempie. De panty, de strakke zwarte rok. De zieden blouse van Rademaker met lange mouwen. De haanden heb ze volden vlak onder de börsten. Wat een verschil. Die börsten bint merakel groter west. De Duutse soldaot hef dat weten. Bogdan hef dat weten, aander hebt dat weten.

Onder mij schoeft ze de koelplaot. Ik vuul der niks van. Ik kiek enkeld deur het glas van de hemel naor beneden.

Hoe as ik as kind was, dat wul ik weten. Dat kunt Pappe en Moeke mij zeggen. Ze bint hier ok argens in de hemel. Ik zie ze niet zo gauw. Dan is der nog iene die het weten kan. Ik vuul een tik op de scholder en ik kiek omme.

'Ie waren op zuuk naor mij?'

God nog an toe. Hij stiet achter mij.

'Het is asof ie gedachten lezen kunt', zeg ik.

We lacht beidend hardop. Dat had ik nog niet eerder daon.

'Heb ie het an tied?' vraog ik.

We lacht beidend vanneis. God en ik. Wiederop zie ik Pappe en Moeke die metlacht, en Henderk. Aaron van Essen zit an de koffie met een appelpuntie. Niëntemann dreit hum rap omme asof e nargens van wet. Ik wus niet dat hij hier ok al was.

'Ik bin altied en overal', zeg God.

'Der is niks dat Ik niet zie, der is niks dat Ik niet weet.'

Ik knik. Niëntemann had toch geliek, giet mij deur de kop.

'Ie hebt een vraog veur Mij. Dat is niet zo vrömd. Alle lu die

doodgaot en hier komt, die hebt nog een paor vraogen. Dat verbaost Mij niks.'

God gniest. Hij wet alles.

Ik huuf Hum niks meer vraogen. Ik kiek God an. Hij begunt te vertellen.

'Kiek Engeltie. Ik heb de wereld in zeuven dagen maakt. En elke dag zee Ik dat het goed was. De zesde dag maakte Ik de mèensen. Dat was een krappe planning. Ik had der beter eerder met begunnen kund. Maor dat is achterof. Op eerde zegt lu: Achterof kiek ie een koe in de kont. Maor hier in de hemel: achterof, dat bestiet niet veur Mij.'

God kek bezied uut het raam, asof e moet kieken om te weten hoe de wereld dreit. God as mèens.

'Dertien kinder is een bult. Veur joen Pappe en Moeke, – Ik nuum ze ok met heufdletters, – waren dat precies genogt. As Ik het wat mal zeg: as ze der onderweegs ien kwietraoken zulden, dan bleven der beneden nog genogt over.'

'Engeltie, ie waren de middelste van de dertien. Bruurs en zusters had ie boven en onder joe. Dat heb Ik daon om joe vrog te weten laoten wat ienzaamheid is. In zu'n grote club heur ie bijkaans bij gieniend. Elk is drok om een plek te vinden en het is zeldzaom as ien oog hef veur een aander. Joen Pappe had een drok leven. Boerenwark en handel in zwienen om de kop boven het maaiveld uut te kriegen. Moeke had het drok met wassen, koken en het vee te vreten geven.

Ie scheuten der bij in. Dat hef joen karakter verstarkt. Ik heb joe bij de geboorte flink wat verstaand metgeven. Ik heb joe flink wat koppigheid en eigenzinnigheid metgeven. Ie hebt dat gebruukt, daor bin ie 88 met worden.'

God wacht evies.

'Ik wus wel dat ie dat halen zulden.'

Hij gniest vanneis.

'En…', zeg ik.

'Wacht maor', zeg God. 'Ik weet al wat ie vraogen wult.'

'Ik heb bij de schepping de mèens as leste maakt. De mèens is geliek slim ingewikkeld uutvallen, al moej de moleculaire fylogenetica van de hazelworm (*Anguis fragilis*) ok niet onderschatten, of de lillijke pathogene eigenschappen van de *Campylobacter jejuni*.'

God wacht evies. Hij wet dat die moeilijke woorden tied van neud hebt om in de harsens te laanden.

'De eerste jaoren van de mèens laot Ik miestentieds in onschuld veurbijgaon. Het kinderlief ontdekt de wereld en ontdekt zuchzölf. Der bint in de loop van de tied merakel wat kinder doodgaon an ziektes as pest, cholera en kinkhoest, en an de bof niet te vergeten. Die virussen en bacteries die dat doet, die zit ok knap in mekaar. Het is niet goed veur kleine kinder om dat allemaol te weten. Het verstaand komp daorumme laoter.'

'En…', zeg ik.

'Ik weet al wat ie zeggen wult,' zeg God, 'maor gao je gang Engeltie. Ok in de hemel praot lu over de bekende weg, over waorheid en het leven. We mut de ieuwigheid op een beetie prettige wieze deurbrengen. Prettig betiekent ok: de aander uutpraoten laoten.'

'En,' vraog ik, 'as lu tot verstaand komt, kunt ze dan aal meer verdraogen?'

'Klopt', zeg God.

'En wie het niet verdraogen kan, die kan bij Mij kommen. Ik haal hum of heur naor de hemel of lu klopt zölf an de deure. Ie kent dat wel van het tegeltie op het huusie; De mens lijdt het meest door het lijden dat hij vreest. Zo heeft hij meer te lijden dan God te dragen geeft.'

'Aaron van Essen was het zat', zeg God.

Ik zie hoe Van Essen achter zien tweede appelpuntie zit en knikt. Koffie met slagroom hef e.

Ik moet iniens weer dèenken an die brief van Van Essen die ik nooit lösmaakt heb.

'Ik had Aaron van Essen veur joe nog geern een poosie langer op eerde laoten, maor Van Essen wol niet langer. Ok God komp dan in tweestried te staon. Dilemma's bint niet allent veur levende zielen.'

Ik heb een beetie met God te doen, maor dat huuft niet. Hij wet wat mij deur de kop speult.

Uut een ooghoek zie ik hoe Rita, Corrie, Jotse en Gertrud mij oppakt en in de kiste legt. Ik weeg zowat niks meer. Het is de hemel die mij trekt. Mien harde kop op het zachte kussen. Jotse stek de envelop van Van Essen, ik heb de brief nooit lösmaakt,

naost de bekleding van de kiste. Licht eiken kiste, net as de eethoek in de kamer. Ok fineer.

'Die envelop, die brief,' zeg God, 'maor goed dat ie die niet lösmaakt hebt. Het was een kortingskaort veur een weekend in Van der Valk in Zoetermeer. Niks veur joe allent. Een mèens op de raand van de dood döt malle dingen. Aaron had dag en uur al vaststeld, in overleg met mij vanzölf.'

'As kind leup ie in een rokkie, net as joen jongere bruurties, zunder onderboks.'

God pakt de draod hiel makkelijk weer op.

'Dat was makkelijk bij plassen en poepen in de grub achter de koeien. Luiers waren der nog niet in die tied, en as ze der waren had ie een huusholdelijke hulp van neud veur de bewassing. Dat kun ik joen volk in die tied nao de Eerste Wereldoorlog niet andoen. Ik had het drok genogt om al de miljoenen zielen uut Vlaanderen een plek te geven. Mosterdgas bij Ieperen, dat was nei. In de hemel zaten we met de naosleep van de Grote Oorlog. En ik wus wat der nog an zat te kommen.'

Het weur mij dudelijk: God leut zien mèenselijk gezicht zien.

Asof e mien gedachten raoden had.

'Ik gaf joe een koppig karakter met. Standvastig en vastholdend. Dat ie daor laoter eigenzinnigheid en eigen-wiezigheid van maakt hebt, dat spiet me benaom veur joe. Ie waren bij vlagen niet vatbaor veur argumenten van aander. Joen gevuul veur verholdings kwam onder druk te staon. Vanzölf ik had wat krachtiger en redelijker mèensen om joe hen borduren kund, maor dat is me der deurscheuten.'

God kek naor het plafond met steerns en maon. Hij zeg het asof het Hum spiet.

'Spiet is een zinloze emotie', zeg God. 'Op eerde net zo goed as in de hemel.'

Hij wet al mien gedachten, dat is dudelijk.

'Om joe met de beide voeten op eerde te kriegen heb ik eerst die Duutse soldaot bij je langs stuurd. Ie wussen krapan dat ie een lief hadden. Dat gnädige Frau hef wel hölpen.'

God zucht een maol.

'En Bogdan was veur de balans. Een geallieerde soldaot,

rooms, om joe het hiele leven een geheim met te geven. Nooit heb ie zeker weten of Corrie van Bogdan was of van Henderk.'

God vergist hum, ik wus het wel. Een moeder hef daor gevuul veur. Een moeder wet van wie het kind is dat ze in de wereld kommen lat.

God zöt dat ik met Hum van miening verschil. Hij wacht evies en dan zeg E met scharpe stemme: 'Verbeeld joe niet dat Oenze-Lieve-Heer Hum de hiele dag gaangs holdt met alle onbenulligheden van de mèensen. Elk döt wat e doen mut, en dat het joe bij toeren tegenvalt wat ie doet of juust niet doet, dat heurt bij het bestaon.'

Ik sloek een maol. Sloeken, dat wul weer sund ik dood bin.

'Joen koppigheid kwam net in de tied naor boven dat Joop den Uyl en Bas de Gaay Fortmann mienden de dienst uut te maken, en vergeet niet de blote vrouw op de PSP-affiches. De wereld stun op de kop nao de dood van Zegering Hadders. Ik mus de paus gedurig influustern om hum op koers te holden. Dat ie gedurig brieven schreven naor de paus maakte het der niet beter op. Ok de onmin met Henderk heurde derbij. Dan komp jonge en olde jenever van pas, net as koffie. Op het moment zölf is dat merakel vervelend, maor zoas ik die Duutser zeggen leut: Was mich nicht tötet macht mich stärker.'

En intied God Friedrich Wilhelm Nietzsche citeert zie ik hoe de kiste uut de slaopkamer dragen wordt. Het kan krap. Eerst met het kop-ende van de kiste naor de keuken en dan met de voeten as eerste de butendeur uut. De kreien hebt het vaker daon. Het giet op rollegies. In de keuken stiet een kan vol koffie. Daor zörgde ik altied veur, genogt van de Douwe Egberts snelfiltermaling in huus.

De kinder liekt euforisch, om dat woord te gebruken. Ze bint bliede dat ik het huus uut bin. Der is nog net gien gebak. Bennie stiet met Sjoerd te praoten. De ex van Rita is der ok. Gertrud hef een paar vriendinnen metneumen en ok het personiel uut de banketwinkel. Het liekt hiel wat daor beneden. De kleinkinder kiekt naor een Bambi-film op tillevisie.

'De ziel van de mèens,' zeg God, 'de ziel van de mèens zit in de overgave an wat op het pad komp. De mèens dèenkt dat e

baos is over de wereld. Dat is niet veur niks. Ik heb hum in de biebel opschrieven laoten dat e over de dieren en de plaanten heersen zal. Wat vortvallen is in Genesis, is de regel dat de mèens de natuur enkel kan beheersen deur te gehoorzamen. Dat komp paartie lu niet zo goed uut. Het kwam joe ok niet uut Engeltie, ok al had ie de biebel niet op de plaank staon.'

De wagen met mien stoffelijk overschot red langzaom de straot uut. In de eerste volgwagen zit Jotse en Gertrud. Dan komp Corrie met Sjoerd en kinder en daorachter Rita met kinder.

De ex van Rita hef een wagen veur hum allent. Mien zusters en bruurs, die nog beneden bint, riedt daor weer achter.

Harm bij Zusse Katoen op de achterbaank, beidend wied in de niggentig, de oldste zeun achter het stuur. As ik niet al in de hemel weden zul, dan zul ik zeggen dat het mij wat tegenvalt, de lengte van de stoet.

We riedt over het Oosterse Veld, daor bin ik geboren. Daor leup ik zunder onderboks in het weilaand om de koeien naor huus te jagen. De Angelsloërdiek, de Duutse soldaot met de gnädige greep in de haanden. Hij is hier ok. Goeie en foute Duutsers bint hier ok. Wöhlmann is der.

Bogdan is hier al een hiele tied. Ik blief hum nog wat uut de wege. De kinderonschuld plag mij nog wat.

'Het is niks', zeg God.
'In het locht van de ieuwigheid is het niks.'

De kerkdienst duurt me te lange. Ik heb alles al heurd wat der zegd worden mus. Jotse holdt een toespraak, de kleinkinder zingt een lied, het kleinkind met mien naam les een gedicht veur op riem. Ik wachte op In paradisum, dat past het mieste nou. Ik bin in het paradijs. Ik wone in de goddelijke tunen waor water onderlangs stroomt.

'Het is niks', zeg God.
'In het locht van de ieuwigheid is het niks.'

Had ik evies de andacht der niet bij, is In Paradisum al veurbij. Lu loopt te grappen en te grollen achter de kist met mien liek.

Het kerkebos is schier bijwarkt. De paden verhard, de stroeken bijknipt. Hiel mooi.

Merakel vake bin ik der west hen het graf van Henderk.

Nog evies en ik lig boven hum.

De begraofplaats is uutbreid. De kinder die niet doopt bint, die hebt een plaquette kregen en eerherstel op eerde. In een muur staot potties en vazen met as.

'Het is niks', zeg God.
'In het locht van de ieuwigheid is het niks.'

Niëntemann holdt een toespraok. Hij zeg dat hij mij an de eerde weerom gef. Dat het eerdse bestaon veurbij is. Dan gooit elk een haand zaand derover.

'Het is niks', zeg God.
'In het locht van de ieuwigheid is het niks.'

In het begun was het woord en het woord was bij God en het woord was God.

Ik stund an het begun. Ik bin op het ende.

'Het is niks', zeg God.
'In het locht van de ieuwigheid is het niks.'

Slotheufdstuk van In Paradisum. 2009

In Paradisum

In Paradisum
deducant te Angeli:
in tuo adventu suscipiant
te Martyres, et perducant te
in civitatem sanctam Jerusalem.

Chorus Angelorum
te suscipiat,
et cum Lazaro quondam paupere
aeternam habeas requiem.

In ‘t Paradies

Dat Engelties met joe metvliegen
hen het paradies.
Dat de strieders en lieders
joe bij de deure van de hemel opwacht, en
joe metneemt hen
de heilige stad Jeruzalem.

Dat het koor van Engelties joe zingend
in de muut komp, en dat ie
as Lazarus, de armeloes van vrogger,
de ieuwige rust vinden meugt.

Grote Culturele Prijs van Drenthe

Dames en heren,

Ik sta hier op een bijzondere plek, op de grond van schrijvers Harm Tiesing, Jo Bergmans-Beins, Hans Heijting – ook schilder – en op de grond van Bart Hadderingh en Martha Veenstra. Ik sta op zand en veen met een cultuur. Ik sta op schouders van groten en kleinen.

Deur joe, deur de Drenten bin ik op het schild zet. Ie hebt mij met disse Drentse cultuurpries, de GROTE CULTURELE PRIJS VAN DRENTHE op een voetstuk zet. Een plek in de eregalerij.

Ik leg deze toekenning uit als een erkenning van de profeet in mij. Ik ben een profeet die in eigen land wordt geëerd. Dat is fantastisch, om het op ***mijn*** Drents te zeggen. En let op: ik zeg het zonder ironie, cynisme of sarcasme. Fantastisch.

In mijn puberteit wilde ik dominee worden, maar ik was lidmaat van de dolende kerk. Van een kerk die in die jaren vijftig, het spoor al bijster was, al was dat destijds alleen in intieme kring bekend. Ik ben van de generatie die op zaterdag met eerbied gebraden duiven en sigaren afleverde op de pastorie. Religie, de HBS en wat daarna kwam hebben mij hervormd. Ik schrijf over die veranderingen.

Ik wilde dominee worden, niet vanwege het opperwezen, maar om vanaf de kansel boodschappen aan het volk mee te geven. Die zendingsdrift heb ik – leraar op een kostschool – in Zambia afgeleerd, en tijdens mijn loopbaan in het onderwijs. Weinigen zijn bereid om naar een preek te luisteren. En dat is heel goed. Immers: zelf nadenken levert veel meer op.

Vanavond heb ik de gelegenheid om te zeggen wat ik belangrijk vind voor Drentse schrieverij en literatuur. Wat een voorrecht. Ik

let niet op mijn woorden. Ik preek zonder last en ruggespraak.

Het gebruuk van de eigen taol giet hard achteruut. Daor is gien holden an. Het is de vraoge of dat arg is. Dat is niet arg. De Drentse taol verdwient. Dat is niet arg. Belangrieker is wat der veur in de plek komp.
Gien Nederlands. Nederlands verdwient net zo hard. Gien Engels. Engels verdwient nog harder as Drents en Nederlands bij mekaar. Engels is een ratjetoe van wat lu in India, Australië, Canada, Vietnam, China, Singapore en nog een stuk of wat landen Engels nuumt. In Rotterdam hef de helft van het volk wortels buten de landsgrèenzen. Ze spreekt Nederlands omdat we dat ofpraot hebt. De talen in dit land bint Nederlands en Fries. Nedersaksisch heurt daor niet bij. Drents verdwient. Een Drentse emigrant uut het Amerikaanse Gasselt (Ohio) kan het eigen volk niet verstaon as e op visite komp. Zien Drents bestiet hier niet meer. Dat gef niks. Dat is goed.
Ach, wat een gezeur over talen die verdwient. Schaam joe veur de zucht naor erkenning van het Nedersaksisch. Zucht naor erkenning maakt joe zo klein. En dat extra geld? Wat wul ie daor met? Meer van hetzölfde? Talen veraandert, volk veraandert.

Wat niet verandert, wat veel te weinig verandert, is het *Huus van de Taol*, is *Het Drentse Boek*. Epigonen van traditie, behoudzucht en angsthazerij, van risicomijdend gedrag.
De koning en koningin kregen bij hun eerste kennismaking het boekje *Mag majesteit hier wel wezen?* Handleiding voor omgang met Drenten die al jaren dood zijn. Gelukkig staat in de koninklijke bus een papierversnipperaar.
Lukas Koops schreef *Ingehaald door het verleden*. Het verhaal van een NSB-dochter. In een taal die de koningin goed machtig is. Dochter van foute vader. Ook dat boek was wellicht geëindigd in de koninklijke papierversnipperaar, maar dan had Drenthe wel een statement gemaakt. *No tenemos miedo* om het op z'n Spaans te zeggen *(Wij bint niet benauwd!*) *Wij weet wat onrecht is! Wij zegt wat we voelen. Wij bint bij de tijd.*
Als de inhoud van de boeken van Lukas Koops te heftig is voor tere zielen – niet voor de zielen van de vorsten, maar de zielen van Dode Drenten – zijn onschuldiger boeken van Gerard

Nijenhuis en Marga Kool een alternatief, of *Minnezinne* van Ria Westerhuis en Delia Bremer, waar leven in zit.

Dat de taal van *Oeze Volk* verdwijnt is niet erg. Het is onvermijdelijk. Belangrijk is te onderzoeken welke taal er voor het Drents in de plaats komt. En meer nog. Welke inhoud om een taal vraagt.

Ik gaf vorige maand een schrijfcursus voor tieners rond Koekange en De Wijk in het kader van *Grensloos Kunst Verkennen*. De ene jonge man en de vijf jonge vrouwen schreven zonder uitzondering NIET over Drenthe. Ze schreven over de wereld. Ze zochten *hun* thuis in *hun* taal door over de grens te kijken. Libanon, Syrië, Rusland, hun heelal, hun dolende geest. Fantastische ontdekking van hun eigenheid door over grenzen te kijken. Literatuur als middel. Nederlands als voertuig. Prachtige verhalen uit Drenthe. Er was geen woord Drents bij.

Taal is een middel, elke taal is een middel. Taal is geen doel. *Het Drentse Boek, het Huus van de Taol*, ze zijn een erfenis uit een voorbij en achterhaald verleden. Alle Drentse boeken kunnen gratis op het web, en niet alleen als tekst, als pdf en ePub voor de eReader, maar ook als audio zodat iedereen, waar ook ter wereld elk moment van de dag en van de nacht naar Drentse taal kan luustern. Op de website van het Drents Archief. Ik heb tientallen audio- en filmbestanden beschikbaar voor een begin.

Het wordt tijd dat *Het Drentse Boek* en het *Huus van de Taol* veranderen en niet alleen de namen. Ik zit niet te wachten op een folkloristisch hunebedmuseum van de Drentse taal.

Welke richting kan een nieuw instituut kiezen? Ik geef een voorzet.

Het *Huus van de Taol* kan de naam veranderen in *Home of Identity*; Huis van de Identiteit. Individuele identiteit blijft, waar de collectieve Drentse identiteit is verdampt.
Er bestaan enkel wisselende deelcollectieven; liefhebbers van de TT, liefhebbers van WKE, vrienden van het Drents Museum,

liefhebbers van Daniël Lohues, volgers van Bert Hadders en zijn Nozems. Nostalgie in verscheidenheid.
Na verdwijnen van de zuilen, na uitsterven van gemeenschappelijke vijanden – 'foute' Drenten, gereformeerden, 'dikke vvd-ers' – blijven individuën over in wisselende verbanden. De Drentse taal is niet langer een samenbindend element. We zijn los zand. Het Drentse Volk is verdwenen. Om met Monty Python te spreken: *We are all individuals*.

Taal is een middel om identiteit vorm te geven. Taal is een middel om de eigenheid te verhelderen, net als schilderkunst, muziek, architectuur. Uitingen van cultuur waar de provincie elke twee jaar een Grote Culturele Prijs aan toekent, om dwars te liggen. Om te prikkelen, om tot nadenken en tot verandering aan te zetten. Om het leven te handhaven in dit landsdeel in een mondialiserende wereld, met wijkende grenzen.
De vorige winnaar – Alfred Hafkenscheid – gaf zijn identiteit vorm in vreselijke schilderijen waar sommige mensen niet naar wilden kijken. Om de inhoud.
Ik schrijf mijn romans en verhalen om de inhoud. Om mij te volgen is herlezing vaker dan eens nodig. Daarin verschilt mijn werk niet van schilderijen of van muziek. Alles wat áf is, vind ik minder interessant. Ik houd niet van nostalgie, niet van heimwee en wenteling in warmte van veen dat allang is afgegraven. Ik houd van mensen die – met minder vooringenomenheid en minder waardeoordelen dan ik met me meedraag – moeite willen doen om elkaars eigenheid te begrijpen.

Om zicht te krijgen op de eigenheid kan een dominee van pas komen, maar als er geen dominee meer op de kansel staat in deze kerk in Borger en in andere kerken, kan een schrijver die leemte vullen. Vooral als een schrijver meer vragen oproept dan antwoorden geeft. Een *House of Identity* kan daarbij een rol spelen. Individuele expressie voor iedereen. Samen.

Wat kan een *House of Identity*, een *Heimatshuis*, doen? Ik geef slechts één voorbeeld.

In de afgelopen twee jaar gaf ik boeken uit van Ton Peters, Theo

de Jong, John Vorenkamp, Chrétien Schouteten, Martin Koster, Machiel Sol, Jan Engberts, meerdere van Rouke Broersma. Ik assisteerde Berend Mensing, Frans Melein, Johns Maswabi, Marinus van Raalte, Mike Nocella. Zonder subsidie. Ik gaf deze individuën een gezicht.
Het *House of Identity* kan een inloopspreekuur aanbieden voor iedereen die een boek wil uitgeven en assisteren bij opmaak en redactie. Meedenken over inhoud en vorm mag, maar de schrijver blijft baas over zijn werk. Via Print on Demand zijn er enkel kosten bij bestelling van een boek. Mijn auteurs – als ik ze zo mag noemen – verkopen tussen de 10 en 200 boeken. Belangrijker nog: Ze geven zichzelf een gezicht.

De overkoepelende vraag – missie, zendingsopdracht, als u wilt – voor een *House of Identity* kan luiden: Wat kan ik voor de expressie van mijn medemens, voor een individu betekenen? Onder het motto: *Feel free, express yourself*.
En dat is een ander uitgangspunt dan: Hoe overleef ik mezelf?

Ik dank de Drenten voor de prijs en vooral voor de gelegenheid om mijn jeugddroom in vervulling te laten gaan. Vloeken in de kerk en een uitweg wijzen. Begraaf het Drents eigen. Ga op zoek naar de inhoud achter de boodschap, uw eigen inhoud, uw eigen boodschap, in welke taal dan ook. Laat maar zien. Laat maar lezen.

Ik dank u. Het is me een genoegen.

Deze toespraak schreef ik 8 juni 2014 (Pinksteren). Misschien daalt in de komende weken een andere geest op me neer met een ander verhaal voor de 30ste juni bij de uitreiking van de GROTE CULTURELE PRIJS VAN DRENTHE.

(Uitreiking vond plaats op 1 september 2014 in De Nieuwe Kolk in Assen. De toespraak is enigszins aangepast.)

Drentse bibliografie

Varning, svag is (novelle, 1991)
Gehaktdag (Jans Pol: schetsjes met Martin Koster, 1992)
Zwak Ies (novelle, Het Drentse Boek, 1992)
Eroetiek (Roet, winter 1992)
De Minnebrief (roman, 1993/2013)
Matglaozen Dreum (roman, Het Drentse Boek, 1994)
Wanda (roman, Het Drentse Boek, 1995)
Liek in 't veen (Roet, winter 1996)
Wisseling van de wacht (streekroman, 1998/2005)
Kwartetten (vierloek, 2001)
An de reize (verhalen, Het Drentse Boek, 2004)
Mien verzuuk (Drèentse essays, 2005)
Heavy metal (verhalen, 2006)
De leesclub (roman, 2008)
Plek van bestemming (novelle, 2010)
Ningtien (roman, Het Drentse Boek, 2011)
Weense wals (ZKV, 2012)
Frank bakt een ei (kinderverhalen, 2013)
Op zien Drents (Eroetiek, 2013)

www.hetdrentseboek.nl en www.iwemabestseller.nl